

BIBLIOTEKA

E

814-32

7 73

SHTETIT

GJIROKASTËR

Josif
Prifti

**BISEDAT
E STINËVE**
tregime

8JH-32

P 43

Josif
Prifti

BISEDAT
E STINËVE

tregime

SHTËPIA BOTUESE
«NAIM FRASHËRI»

DASHURIA DHE LETËRSIA

(Në vend të prologut)

Në shtëpi gjithçka ishte e qetë. Xhemit i ngjau se sapo hyri ajo, në shtëpi ra një heshtje e thellë. Dy prindërit ishin shtruar në tryezë për drekë. Ajo i përshëndeti me zë të mekur dhe u ul mbi divan e menduar. Si kishte ndodhur ashtu? Duhej ta kishte përmbajtur veten. Një vajzë në moshën e saj, me arsim të mesëm, punëtore e dalluar në tekstile, të nxitohej ashtu në të gjykuar! Po ai, sa i ftohtë që ishte treguar! Oh, Titi ishte ndryshe. Megjithatë ajo nuk duhej ta kishte takuar atë ditë. E dinte se ishte me nerva të tendosur; edhe në punë kishte qenë e papërqendruar, ndaj dhe duhej t'i ishte shmangur atij takimi. Ndoshta më vonë qetësohej. Të nxitohesh është më lehtë se të gjykosh. Ai e priste si çdo ditë, pas punës, te rrugica, dhe ajo fare mirë mund t'i ishte shmangur. Po këtë nuk kishte mundur ta bënte. Një forcë e pashpjegueshme e kishte shtyrë atje. Monologu i saj kishte qenë i gjatë atë ditë në punë dhe ajo i kishte përgatitur fjalët që do t'i thoshtë...

Nëna u shkëput nga tryeza dhe shkoi te divani.

— Nuk do të hash sot? — i tha duke i ledhatuar flokët.

— Nuk më hahet, nënë.

— Dukesh e lodhur.

— Hëngra në mensë.

Nëna u largua. Nga lavapjata erdhi zhurma e çezmës që prishi për një grimë qetësinë. Ajo e kishte dalluar nga larg. Ai po e priste atje si ditën e kaluar, kur i kishte dhënë librin. Xhemi e dinte se do të botohej libri i tij i parë dhe ishte gëzuar kur e kishte marrë në dorë. Në kopertinë ishte shkruar emri i njeriut që ajo dashuronte. Shfletohte me kujdes faqet dhe lexonte ngadalë fjalët që ishin shkruar atje. Tani dashurinë e tyre do ta mësonin të gjithë. Titi i kishte thënë se kish-te shkruar disa tregime për dashurinë. Dhe libri do të kalonte dorë më dorë. Do ta uronin njerëzit, shokët dhe shoqet e punës. Të gjitha këto ajo do t'i priste me një heshtje disi të thjeshtë. Buja nuk është në natyrën e njerëzve seriozë. Ajo do të ishte e fejuara e një tregimtari. Edhe bisedat me shoqet duhej t'i bënte të zgjedhura. Mandej duhej të lexonte shumë për të pasur njohuri të gjera për letërsinë.

Gjithë pasditen e kaluar ajo lexoi vëllimin. Faqet i kaloi shpejt duke kërkuar fjalët e dashurisë së tyre. Po tregimet mbaruan dhe atë e pushtoi një shqetësim që kishte formën e një dyshimi të fshehtë. Ky dyshim e pështolli aq fort, sa ajo nuk mundi t'i shmangej atij takimi atë ditë. Xhemi e përshëndeti me sytë e rrëzuar. Ai nuk e vuri re këtë dhe eci në krah të saj. Ajo mbante në dorë librin e tij. Me siguri që Titi priste fjalët e saj për librin. Por Xhemi heshtte. Heshtja e saj ngjante kryeneçe dhe fodulle. Ai nuk i dha rëndësi, sepse ajo nuk kishte arsye të sillej ashtu. Ecën buzë trotuarit. Ai e pyeti si kishte kaluar atë ditë në kombinat. Xhemi u përgjigj me një «mirë» të zvargur. Atëherë atij i lindi dyshimi.

— Mos je gjë sëmure, Xhemi?

Ajo tundi kokën në shenjë mohimi. Titi u shqetësua vërtet se mos i kishte ndodhur gjë. Por ajo heshti gjatë. I ishte mbledhur një komb në fyt dhe ishte gati të ngashërehej. Vazhduan të ecnin në heshtje. Xhemi e dinte se atë heshtje, që e mbolli vetë, i takonte asaj ta kornte. Pas një çasti tha:

— Kthehemi në shtëpi.

Zëri i doli me një notë nervozizmi dhe Titi nuk i shpëtoi kjo. E ndoqi i bindur. Dolën në shëtitoren e gjerë. Era e majit tundte krahët e gjatë të pishave.

— Ti nuk e ndien veten mirë, Xhemi?

— Po, — tundi kokën ajo.

Qielli lart që veshur me re si me mjegull të dendur. Rrezet e diellit dilnin të vrara, po dita ishte e ngrohtë. Në shëtitore ecnin pak njerëz. Ishte kohë dreke.

— E lexove librin?

Ajo pohoi me kokë duke vështruar pllakat e trotuarit.

— Nuk je aspak e gëzuar, Xhemi! Dje ishte ndryshe.

— Duhet të gëzohem që ti ke njohur vajza të tjera dhe ato të kanë frymëzuar të shkruash tregime të bukura.

Fjalët e saj dolën me mllef. Titi e pa me habi.

— Mos je bërë xheloze, — u mundua ai të bënte humor.

— Nuk kam qenë asnjëherë e tillë, po më vjen keq për veten që s'munda të të njihja. Ti nuk më ke dashur, — tha ajo dhe ndjeu se sytë iu lëngëzuan.

— Xhemi, bëhu e arsyeshme. Si mund ta mendosh ti këtë?

— Ju shkrimtarët flisni bukur dhe ta mbushni mendjen, — tha ajo po me atë ton.

— Më thuaj, çfarë ka ndodhur.

Ajo qëndroi, u kthye paksa nga ai, e vështroi në sy vetëm një çast dhe pa se, për çudi, ata ishin të qetë.

— Do të ta them çfarë ka ndodhur, — tha ajo.

— Një djalë vjen në kombinat dhe takon një vajzë. I ngjan se e dashuron. Pastaj ikën dhe mbyllet në dhomën e tij për të shkruar tregime. Shkruan për dashurinë dhe nuk kujtohet të shkruajë për atë që dashuron. Ja, pra, nuk është ky një subjekt i bukur?

Ai qeshi lehtë dhe i shtrengoi krahun. Ajo kundërshtoi me nervozizëm. Atëherë ai e kuptoi se Xhemi vërtet nuk po tallej. Ajo kishte qenë gjithmonë vajzë gazmore dhe me humor të mirë, por ato fjalë atë ditë nuk ishin pjesë e humorit të saj. Përsëri i mbuloi heshtja. Ai po mendonte thellë për fjalët që i tha Xhemi. Vërtet ai nuk e kishte përmendur emrin e saj në vëllim, asnjë bisedë e dashurisë së tyre nuk ishte hedhur atje, po kjo nuk do të thoshte se ai nuk e dashuronte. Sepse për të letërsia nënkupton diçka më tepër, diçka më të gjerë. A nuk është vetë letërsia dashuri? Të duash natyrën, të duash njerëzit e mirë, të duash punën e tyre dhe dashuritë e tyre dhe këto t'i tregosh me thjeshtësi, ja kjo është letërsia. Dhe kjo është dashuri. Po këto fjalë ai nuk ia kishte thënë Xhemit. Ia tha aty në trotuar, me qetësi; ajo e dëgjoji në heshtje. Po nuk u qetësua. Kishin ndalur pranë shtëpisë. Xhemi e hetoi me vështrim. Titi qëndronte i qetë, si më parë, dhe atë befasi e pushtoi përsëri ai shqetësim që ndjeu ditën e kaluar. Pas pak ata do të ndaheshin. Ajo do të vraponte shkallëve, kurse ai do të mbetej në trotuar një copë herë.

Çfarë do të mendonte Titi atëherë? Ndoshta ai do të ishte takimi i fundit, ndoshta Titi do të vinte përsëri dhe do t'i thoshte se herën tjetër do të shkruante një vëllim për të. Mjaftonte të thoshte! Ajo ishte e bindur se ai nuk do ta thoshte kurrë këtë. E njihte mirë. Mandej pas këtij takimi dhe fjalëve që shkëmbyen, ai nuk do të dilte më në rrugicë. Atëherë gjithçka do të harrohej ngadalë. Çdo mbrëmje, me mendimet e gjata të pritjes pranë telefonit, asaj do t'i forcohej bindja se ai e kishte harruar dashurinë, ashtu si kishte harruar të shkruante për të. Dhe ajo vetë, Xhemi, nuk do t'ia lejonte kurrë vetes të ngrinte receptorin e telefonit. Ashtu do të ndodhte: Pas këtyre mendimeve shqetësimi në shpirtin e saj e rriti peshën. Vështroi përsëri nga Titi dhe u drodh. Ajo e donte, e dashuronte. Iu kujtuan takimet, mbrëmjet e bukura dhe lumturia që ndiente kur e kishte pranë. Ato iu dukën të largëta, të harruara në pluhurin e kohës. Ashtu duhej t'i kishte ndodhur dhe Titit, ndryshe ai do të kishte shkruar diçka për dashurinë e tyre. Befas ajo lëvizi dhe hodhi hapat drejt shkallëve. Titi i kapri krahun dhe e ndali.

- Nuk do të më thuash gjë?
- Kanë mbaruar bisedat midis nesh.
- Kurse unë prisja që ti të më flisje gjatë për librin.
- Edhe unë mendoja se do të gjeja dashurinë time atje.
- Ajo është, Xhemi, është e tretur në dashurinë e njerëzve. Dashuria jonë është e pranishme kudo.
- Unë nuk e pashë.
- Në qoftë se do ta hidhja dashurinë tonë në një tregim, ai do të dilte i zbehtë dhe do ta lodhte lexuesin, ashtu siç do të lodhej ai, po të dëgjonte

bisedën e sotme. Letërsia kërkon më shumë se kaq, Xhemi, më shumë se kaq.

Xhemi e dëgjoi e heshtur. Në shpirtin e saj nisi të lëkundej dyshimi. Megjithatë nuk u bind. Shkëputi krahun dhe ngjiti shkallët. Titi qëndroi i menduar në rrugë, me vështrimin në tokë. Ajo shtyu derën me përtesë dhe i pari mendim që i lindi qe se a do të mundte t'u bënte ballë mendimeve të gjata që do ta pushtonin në vetminë e dhomës. Xhemi e kuptoi se, po të qëndronte gjatë mbi divan, do të ngjallte dyshim te prindërit. Kur u ngrit, në dysheme ra libri i Titit. Ajo kishte harruar t'ia jepte. E mori dhe hyri në dhomën e saj. Pastaj u kthye përsëri dhe i tha nënës:

— Po më kërkuan në telefon, u thua j se kam dalë.

Nëna e pa një çast me habi. Xhemi mbylli derën dhe u përplas në shtrat. Dëshpërimi po e ngashërente. Ajo grindje nuk duhej të kishte ndodhur. Duhej ta kishte përmbajtur veten. E ndjeu veten fajtores. Titi ishte shpjeguar. Kujtoi përsëri ditët e dashurisë së tyre. Ai kishte qenë i dashur dhe e respektonte... Respekti është larg dashurisë, i regëtiu në mendje. Kështu ka ndodhur. Ndryshe do kishte shkruar. Do kishte shkruar, po të më dashuronte. Për atë që dashuron, mendimet i ke të bukura, më ka thënë kur rrinim vetëm. Atëherë pse i ka mbajtur të fshehura mendimet për mua?...

Këto mendime të gjata tori ajo në vetmi. Nuk e kuptoi sa qëndroi ashtu. Orët kishin ecur pa kuptuar. Nga dritarja pa jashtë njerëzit që kishin dalë në shëtitjen e mbrëmjes. Ishte një mbrëmje e qetë maji. Qielli kishte zhveshur mantelin e mjegullt dhe kishte dalë i kaltër e i ndritur me disa pikime të rralla yjesh. Në dhomën tjetër u dëgjua zilja e telefonit. Xhemi mbajti vesh. Pas

një pauze të shkurtër nëna tha se Xhemi nuk gjendej në shtëpi. Pastaj u dëgjua zhurma e receptorit që u ul. Nëna hapi derën dhe i tha se ishte një shok. Xhemi tundi kokën. Pastaj hyri në kuzhinë dhe ajo mbeti vetëm me një sëmbim të ri në shpirt. Kishte qenë ai... Më vonë Titi do ta kërkonte në shëtitoren e gjerë. Ajo e shihte pas dritares se si ai u bë i mugët, gjersa u ndezën dritat.

Njerëzit në shëtitore qenë shtuar. Gjithkush në atë lumë njerëzish derdhte buzëqeshje të gëzuara, por ajo zhurmë vinte e shuhej prapa xhamave të mbyllur.

MBRËMJA E NJË TË SHTUNE

Pandi Loku jeton në një qytezë në jug të vendit, ngritur mes dy kodrave të larta, në një luginë të bukur, që e rrethon gjelbërimi i përherëshëm i ullinjve. Poshtë shtrihet zalli i bardhë i Vjosës. Në perëndim, mbi një pllajë të butë, me dyshemenë e qëndisur nga tërfili e guriçkaq, e bardha, ngrihet një rrugicë e shtruar me kalldrëm.

Në këtë rrugicë po kalonte Pandi Loku atë mbrëmje. Ai punon minator. Gjithkush që mund ta shihte atë burrë shpatullgjërë, me kasketën mbi sy dhe me ecjen duke u lëkundur, do t'i jepte të pesëdhjetë vjetët. Ecte ngadalë, i menduar, me sytë përdhe. Ndoshta mendonte për vjeshtën që zverdhi pemët, ndoshta mendonte për qetësinë e lokalit ku po shkonte. Në përgjithësi ai mendon shumë. Kjo kuptohet nga të gjithë, sepse ai rri shumë i heshtur. Dhe kush flet pak, ka kohë të mendojë shumë. Por atë mbrëmje Pandi Loku i kishte mendimet të rënda.

U ul rrëzë një mani në kënd të lokalit. Mani ishte e vetmja pemë e lartë që kishte mbetur atje. Pishat dhe bredhat ishin aq të hollë, sa luhateshin edhe nga puhiza e vjeshtës. Moti po ftohej, po shi nuk po binte. Vetëm shirat e vjeshtës e mbyllin sezonin veror. Në mëngjes qielli zgjohej ende i kaltër, mbi kodër dielli nxirrte syrin e

artë, megjulla e lehtë davaritej ngadalë mbi shpinat e kodrave. Thoshin se ai dimër do të kishte shira të forta. Pandi Loku pa perëndimin. Dielli kishte lënë atje një purpur në të verdhëremë. Edhe vjeshtat nuk ngjajnë mes tyre, mendoi ai. Ja, një vit më parë ky lokal qe mbyllur, një vjeshtë më tej djali i tij Tili u bë komunist, kurse tri vjeshta më parë qe prishur me vëllanë.

Edhe njerëzit ndryshojnë si natyra.

Edhe Pandi Loku kishte ndryshuar. Kur ishin të rinj, qeshnin e loznin me vëllanë dhe ndiqnin pas qengjat dhe çupat. Dhe një herë nuk u grindën. U martuan, lindën fëmijë të bukur dhe fëmijët u bënë për nuse. Vero Loku vëllai i madh, kërkoi nuse për djalin e vet Lenën e bujkut të fermës. Bujku i ktheu përgjigje se e respektonte, por s'mund të dilte kundër dëshirës së vajzës. Vero Loku nuk u bind. Bisedoi edhe një herë. Bujku i ktheu përgjigje se Lena nuk e donte djalin e tij. Herën e tretë Vero Loku u kthye në shtëpi i xhindosur. Dhe tha se bujku i fermës ia kishte borxh atë fyerje. Edhe Pandi Lokut nuk i erdhi mirë nga përgjigjja e bujkut të fermës. Domsodo, e kishte vëlla Veron. Por edhe me vëllanë nuk ishte dakord. Pse të mbetej i fyer? Kishte ardhur koha kur rinia e zgjidhte vetë shokun e jetës. Dhe i biri, Tili, sikur t'ia kishte lexuar mendimin në kokë, i thotë një ditë:

— Unë do martohem me Lenën.

Pandi Loku nuk u besoi veshëve. Dhe i tha se nuk kishte dëgjuar mirë. Tili ia përsëriti.

— Mos të ka luajtur mendja sonte në gjumë, — ia ktheu Pandi Loku. — Ju të rinjtë, ç'mendonit ditën, e shihni në ëndërr natën.

— Jo, baba, ne kemi kohë që duhemi.

Atij i qenë dobësuar nervat nga naiviteti i djalit.

— Po atë e kërkoi Verua për djalin.

— Xhaxha Verua nuk ka pse të zemërohet me ne. Lena i kishte thënë babait të saj se don-te një tjetër. Por se kush ishte, nuk ia tregoi.

— Dhe ai je ti?

Tili kishte tundur kokën me bindje.

— Kjo punë nuk bëhet dhe hiq dorë, — kishte shfryrë Pandi Loku.

— Të heq dorë?! — qe hedhur Tili. — As kjo punë nuk bëhet.

— Do bëhet se them unë!

— Jo, jo, — kishte thënë Tili dhe kishte ikur.

Ç'të bënte Pandi Loku! Bisedoi gjatë me vëllanë. Vero Loku nuk qe dakord të bëhej ajo kru-shqi. Por krushqia u lidh dhe dasma u bë e ma-dhe. Vero Loku nuk erdhi në dasmë...

Prej vjeshtës së dasmës kishin kaluar tre vjet. Të nesërmen e asaj mbrëmjeje që Pandi Loku shkoi në bar-lulishte, Vero Loku martonte djalin.

Para dy ditësh e kishte gjetur ftesën në shtë-pi. I vëllai e ftonte në dasmë. Të themi të drej-tën, Pandi Loku u habit pak. Ata kishin tre vjet që mbanin mëri. Ftesën e hodhi me përtesë mbi divan. Mbi atë divan të nesërmen gjeti nipin që martohej. Ai iu lut ta harronte mërinë. Pandi Lokut iu dhimbs i nipi. Por fjalën nuk ia dha. Pasi iku i nipi, atë e pushtoi një shqetësim që nuk i qe ndarë gjer atë mbrëmje. Ai e lëkundte mi-dis dëshirës dhe ngurrimit. Dasmën e Tilit s'mund ta harronte lehtë. Sepse njeriut i ndodh nganjëherë me disa ngjarje, që njëkohësisht nuk do t'i kujtojë kurrë, por dhe s'mund t'i har-rojë.

Qetësinë e lokalit e prishi një e qeshur gër-vishtëse. Dy djelmosha qenë ulur diku pranë

portës. Edhe kamerierja qeshte me ta. Ai shkëputi vështrimin dhe pa qiellin lart. Atje qe ndezur ylli i perëndimit. Edhe pak dhe do të binte mbrëmja. Pandi Loku pati dëshirë të ndalej eja e kohës. Nuk e kuptoi pse po e priste me ankth atë mbrëmje. Puhiza zhurmonte lehtë gjetet e manit. Vjeshta posa kishtë trokitur në degët e tij. Kurse plepat gjithandej nëpër qytet kishin shtruar qilimin e verdhë. Ky plepi është sa naiv aq dhe i ndjeshëm. Atë e prek herët edhe pranvera edhe vjeshta. Nuk është pemë serioze. Ai që është serioz është i matur. Edhe te njerëzit kështu ndodh. Pandi Loku i kishte matur punët e veta me gjakftohtësi. Po atë mbrëmje pse i kishte të cingërisur nervat? I ngjante se po i bënte gjyqin vetes. Po kërkonte qetësinë e mendimeve, sepse atëherë gjërat gjykohen më mirë, por atë qetësi s'po e gjente. Të rinjtë te këndi pranë portës qeshën përsëri. Përse qeshnin ata? U hetoi për një çast fytyrat. «Gjithkush ka jetën e vet, — mendoj — dhe nuk duhet të jesh ziliqar për atë që nuk e ke në natyrën tënde.»

Nga dasma vazhdonin të vinin tingujt e orkestrës popullore. Vero Loku kishte marrë saze. Puhiza frynte dhe sillte valë-valë melodinë. Por zëra nuk po sillte. «Çfarë thonë tani atje, — mendoj Pandi Loku. — Ç'bën tani Verua? Mbase po heq valle.» Ata tinguj Pandi Lokun e ngrinin peshë. Atje e kishte nderin. Ndoshta në këto çaste dikush pyeste për të, e kërkonte me sy mes dasmorëve. Por Pandi Loku ishte në një lokal veror ulur vetëm në tryezën e heshtur. Dhe ai dasmor do mendonte: I urtë ngjan ky Pandi Loku, por i prapambetur. Mban mëri me vëllanë e vet. Nesër do të merrej nusja dhe atë do ta kërkonin për krushk. Emri i tij do të përci-

llej gojë më gojë gjersa ta harronin. Vetëm Vero Loku nuk do ta harronte të vëllanë. Kështu do të ndodhë, o Vero. Do përcjellësh miqtë dhe do shtrihesh i lodhur nga dasma. Pastaj do mendosh gjatë për mua. Ashtu do të zërë gjumi. Në mëngjes do t'i thuash vetes se Pandi Loku u nda përjetë nga unë. Apo jo, o Vero Loku? Kështu do të thuash? Unë të pyes, vëllai yt. A më dëgjon? Mos të ka mpirë kjo kaba? Ngadalë, o, ngadalë, se shkule pemët nga rrënjët. O Vero, i thuaj ta lënë atë valle, o Vero...

Për çudi Pandi Loku e pa veten në këmbë. Karrigia metalike kishte tringëllitur. Dy të rinjtë pranë portës kthyen kokën me vërejtje. Pandi Lokut nuk i erdhi mirë. Hodhi hapat ngadalë dhe eci drejt daljes. Te porta hapat iu ndalën vetiu. Ç'po ndodhte kështu me të? Dy djelmoshat vazhdonin të qeshnin gëzueshëm. Ai u kthye dhe u foli vrazhdë.

— Njerëz pa edukatë! — Dhe shkoi u ul për sëri në tryezë. Dy të rinjtë heshtën gjatë. Pastaj u ngritën dhe ikën. Ai i ndoqi një copë herë me sy, gjersa humbën në rrugicën e ngushtë. Atëherë Pandi Lokut i erdhi vërtet keq që u soll aq ashpër me ta. Por ai e kishte dallgë shpirtin dhe...

Sa thellë po i zhyteshin mendimet Pandi Lokut atë mbrëmje! Orkestra popullore vazhdonte të binte. Tingujt e saj, si ca fije të padukshme, e lidhnin me dasmën. Ai ishte klienti i vetëm që lidhej me atë dasmë. Mandej vuri re se kishte mbetur klienti i vetëm në atë lokal. Nata kishte rënë e plotë. Përtej dritës ngjyrë qumështi të neoneve, qielli lart ngjante i murrëtyer. Atje ndritnin yjet si pika të rralla ari. Puhiza u platit disi. Pandi Loku mbështeti kokën në pëllëmbë dhe pa syprinën. Atje ra një gjethe mani e zverdhur. E flaku tej gjethen. Befas e ndjeu thellë trishtimi.

min. Sytë iu lëngëzuan vetiu. I fërkoj ata me përtesë dhe në errësirën e çastit i ngjau sikur dikush po e shtynte drejt një honi. Kur hapi sytë, pa përsëri dritën ngjyrë qumështi të neonit. U ngrit, la tryezën, kaloi shpejt rrugicën dhe u gjend përpara portës së Vero Lokut. Matanë murit orkestra ushtonte. Ai nuk hyri. U kthye dhe bëri ecejake në rrugicë. Hapat e tij kumbuan në asfalt. Yjet lart qenë dendësuar, kurse nata përcillte kumbimin e dasmës. Pandi Loku qe lodhur nga kjo heshtje e gjatë, gjyq i heshtur i mendimeve të veta. Njeriu flet edhe me heshtjen e vet. Ai ka një botë të brendshme që ndien e gjykon. Sa më aktive bëhet ajo, aq më i heshtur bëhet njeriu. Kur të zbulojnë këtë botë, thonë se të njohin shpirtin. Edhe Pandi Lokut atë mbrëmje dikush ia njohu shpirtin. Ndoshta ne, që po tregojmë historinë e tij. Heshtja e Pandi Lokut fliste më tepër se kurrë atë natë. Vendos, o Pandi Loku. Mirë, o mirë. Njeriu i mirë i gjykon gjatë gjërat. Gjaku ujë nuk bëhet. Jeta lidhet me gjak. Kur thahet gjaku, thonë se iu tha jeta njeriut.

Ai ndaloi befas përpara portës. Shtypi butonin e ziles, por porta ishte hapur si në ditët e dasmave. Kaloi pragun dhe përpara iu ndez gëzimi. I ngjau se prapa la diçka të huaj, të rëndë, që e kishte shkundur nga supet. E ndjeu se disa syresh po e shikonin. Eci në oborr duke kërkuar dikë. Por në kokë nuk kishte asnjë emër, asnjë figurë të plotë, përveç mendimit se dikë duhej të takonte. Më vonë i tha vetes se kërkonte të vëllanë. Sepse, porsa iu shfaq ai përpara syve, gjithçka iu kthjellua, gëzimi i dasmorëve i pushtoi shpirtin dhe thirri:

— Vëlla, Vero!

Edhe Vero Loku kishte thirrur nga ana e vet. Këtë Pandi Loku e kuptoi kur e pushtoi në kra-

hë, Vero Loku u shkëput pak dhe e pa drejt në sy.

— Të prisja, vëlla, — i tha mes gëzimit.

Pandi Loku nuk iu përgjigj. Sytë e tij të qeshur e të lodhur flisnin më shumë. Në oborr orkestra popullore ushtonte gëzueshëm. Ajo binte e binte si të ndilte me tingujt e saj mëngjesin e bardhë të nuses.

KËNGA E PYLLIT

Nga baraka ku qe vendosur laboratori, dukej kulla e sondës, pylli në kufi të saj dhe tej lugina e Vjosës, që po mugej nga mbrëmja. Sonda heshte dhe vetëm rralë dëgjohej një e goditur çekani. Pylli pranë dridhej në një melodi nanuritëse nga puhiza e mbrëmjes, e cila përplaste lehtë gjethet me një tingull të butë. Por ato ishin mijëra gjethe dhe pylli fërfërinte. Dielli po ulej mbi det dhe duke hedhur mbi luginë një shark të kuqërremtë drite. Pas pak ngjyrat u fikën ngadalë dhe pylli mori frymë me zor nga pesha e muzgut që u nder mbi të. Mbështeta bërrylin në parvazin e dritares dhe ndjeva qetësinë e mbrëmjes. Në sheshin përpara pusit nuk kishte lëvizje dhe nuk e di pse ai më ngjau i braktisur. Punëtorët qenë larguar për pushime. Ata të paktë që kishin mbetur, qenë ngjitur në qytezë për të parë një film. Në dhomën përmbri me laboratorin këndonte radioja. Atë e dëgjonte inxhinieri i shpimit. Ai trokiti në dërrasat e murit ndarës dhe thirri:

— Do të bëjmë një dopjogjashtë?

Unë kundërshtova. Më kishte pushtuar trishtimi. Pas dy ditësh do të largoheshim nga ajo pikë. Ishim ngulur aty kur nisi vjeshta dhe tani që mbaruam shpimin ishte fundi i prillit. Më

vinte keq që do të largoheshim. Gjithmonë kë-shtu më ndodh sa herë shpërngulemi në një pus të ri. Unë atëherë kujtoj të gjitha ndodhitë e atij vendi. Inxhinieri i shpimit trokiti përsëri në murin ndarës.

— Do ta bëjmë një?

— Jo, — iu përgjigja.

— Boll mendove për dashurinë.

— Lëri këto, — thashë.

Ai u largua nga e çara në fibër dhe nisi të fërshëllente. Nuk i la një herë romuzet ky inxhi-nieri i shpimit. Flutura në fillim e mori zët. I mungon takti me femrat, thoshte ajo. Edhe atij nuk i pëlqeu natyra e saj. Është pak e llastuar, thoshte. Nuk e di a u takuan kur iku Flutura. Ajo u largua përgjithnjë në shtëpinë e saj. Edhe unë do të largohesha nesër. Do të kaloja disa ditë pushime në qytetin tim bregdetar. Kujto-va shtëpinë, përkëdheljet e nënës, ngrohtësinë e kuzhinës, shëtitjet buzë detit me shokët dhe vështrimet e kaltra të vajzave. Mendova për vi-tet e adoleshencës që ikën, për rininë që më kish-te trokitur me kohë dhe pastaj për Fluturën. Sa shumë kisha menduar për të mbrëmjeve, kur ajo shkonte në qytezë! Shokët asnjëherë nuk e kup-tuan heshtjen time. Si ta kuptonin ata!

Mbrëmja ma veshi vështrimin. Natyra u bë më e bukur dhe pylli atje poshtë këndonte nën shar-kun e muzgut. Ai ishte një pyll me drurë të mëdhenj dhe ferra që të zinin udhën. Ngjante se kishte mbirë vetiu e po ashtu kishte mbetur. Dora e njeriut nuk qe kujdesur aspak për të, vetëm në kufi të tij nuk dihej se kush qe kuj-tuar të mbillte disa akacie. Në këto akacie ma kishte ënda të qëndroja mbrëmjeve. Lulet e bar-dha, që posa kishin çelur, lëshonin një aromë të këndshme, dehëse. Kur muzgu i lehtë shtrohej

mbi pyll dhe hëna hidhte sipër vellon e saj të verdhë, mua më zgjoheshin në gjoks gjithfarë melodish. Dhe dëgjoja i mahnitur. Pylli këndon-te magjishëm madje edhe me heshtjen e vet. Në ditët kur Flutura kishte ndërresën e dytë në laborator, zbritnim shpesh buzë pyllit. Unë e kisha kuptuar se edhe ajo e donte shumë pyllin, por në fillim ngurroja t'i thosha të shëtitnim atje, sepse që ditën e parë që erdhi në pus krijova bindjen se do të qe një vajzë e ftohtë, e pasho-qërueshme dhe tekanjoze.

Babai i saj erdhi të nesërmen e ditës që ngritëm kullën dhe të kërkesës sonë për një punonjëse, e cila do të punonte në laborator për analizat e argjilës. Ai shkoi drejt e te përgjegjësi. Kur iku ai, përgjegjësi më thirri mua.

— Me ty do të punojë një vajzë. Ka mbaruar shkollën teknike për gjeologji, po nuk ka pranuar të punojë nëpër puse. I ati tha se ajo do të punojë me ne për kaq kohë, sa do të qëndrojmë këtu.

Miratova në heshtje fjalët e tij. Të nesërmen erdhi Flutura, e shoqëruar nga babai i saj. Ishte një vajzë me trup mesatar dhe e mbushur. Fytyrën e kishte të rrumbullakët, kurse sytë të zinj, të vegjël, sa mezi i shquheshin nga larg. Flokët, që kishin ngjyrën e fierit të thatë e ngjanin si të lagur, i tundeshin lehtë mbi supe nga puhiza e vjeshtës. Në laborator erdhën bashkë me përgjegjësin. Ai bëri njohjen e çastit dhe Flutura më hodhi një vështrim vetëm duke rrotulluar sytë, pa lëvizur kokën. Pastaj ajo përcolli babanë një copë rrugë dhe u kthye.

— Si e ke emrin? — e pyeta.

— Flutura, — tha ajo, pa i ngritur sytë.

— Këtu do punojmë bashkë. Kemi pak punë, po mendoj se do mësohesh.

— Unë për pak kohë jam, — tha ajo.

— Këtë ma tha përgjegjësi.

— Babai nuk donte as këtu, por unë jam mër-
zitur shumë pa punë dhe në fund vendosëm.
Ndoshta, kur të ikni ju, do të zë punë në qytezë.
Babai thotë se mund të hyj në ndërmarrjen treg-
tare.

— Po ti je teknike gjeologe, — u hodha unë.

— Nuk më pëlqen puna nëpër puse, larg
shtëpisë.

Më thirri përgjegjësi. I thashë Flutura të
pastronte aparatet nga pluhuri që kishin marrë
rrugës, gjatë transportimit. Ajo nisi në çast. Kur
u ktheva, Flutura po pastronte ende. E kundrova
një çast. Ajo e ndjeu këtë dhe pa nga unë...

— Mirë i kam pastruar?

— Më duket se ke zell në punë. Kjo ka rën-
dësi te njeriu. Të tjerat mësohen.

— Ç'të tha përgjegjësi për mua?

— Ato që kishte, i tha këtu.

— M'u duk njeri i heshtur, — tha Flutura.

— Është serioz dhe korrekt në punë, — i tha
shë.

Ajo vazhdoi pastrimin. E lashë vetëm dhe
dola te sonda. Po instaloheshin motorët. Në mbrëm-
je sonda do të ishte gati. Qëndrova në bazament
dhe pashë pyllin. S'më kishte ndodhur herë tje-
tër të shihja pyll kaq të bukur. Puhiza e vjesh-
tës frynte e lehtë. Pylli shushurinte dhe lëshon-
te me dhembje verdhësinë.

Në rrugicën e qytezës u dëgjuan hapa.
Mbrëmja kishte rënë e plotë, por unë kisha ha-
rruar ta ndizja dritën. Sheshi ndriçohej nga

llambat e sondës, ndërsa pylli ngjante se qe shtyrë për t'u fshehur nga dritat dhe qe bërë si murr i errët. Punëtorët shkuan në mensë. Dola dhe i thirra inxhinierit të shpimit. Kur po ktheheshim, ai më pyeti:

— Ç'mendon për largimin e Fluturës?

— S'duhej të na braktiste. Do të bëhej gjeologe e mirë.

— S'mundëm t'ia ndryshonim mendimin.

— E donim të gjithë. Më ngjau se i erdhi keq kur u largua, — i thashë unë.

— Nesër me përgjegjësini do të bëjmë përpjekjen e fundit. Mendojmë të bisedojmë edhe me babanë e saj, — tha ai.

— Ashtu?! — ia prita unë me një gëzim të fshehur. Ai e kapi këtë dhe nënqeshi. Shkova në laborator dhe u shtriva. Nata ishte e qetë. Nuk di pse kjo qetësi po ma prishte gjumin. Më krijonte një hapësirë boshe në gropën e barkut dhe më bënte të përpëlitesha në shtrat. Ne naftëtarët jemi mësuar të flemë nën zhurmën e motorit. Atë natë motorët ishin fikur. Edhe të nesërmen, edhe për disa ditë, gjersa të ngrihej sonda në një pikë të re, larg qytezës. U ngrita mbi bërryla dhe pashë në dritare. Sonda flinte disa dhjetëra metra më tej. M'u ngjall dëshira të ndizeshin motorët, të tundej fort toka dhe shpimi të shtyhej më thellë. Ashtu do të kisha mundësi të qëndroja edhe disa ditë me Fluturën. Po motorët nuk iu përgjigjën dëshirës sime. Kjo ishte e pamundur. Ai vendi do të mbetej gjithmonë i heshtur. Vetëm pylli do të mërmëriste këngët e stinëve.

Në mëngjes u ngrita herët. Më ishte bërë zakon që kur merrnim kampionin e argjilës. Ajri ishte i freskët, lindja ende nuk qe përskuqur, nata posa qe kthyer në muzg, kurse qielli në horizont kishte marrë ngjyrën e çelikut. Natyra

flinte ende në gjumin e ëmbël të pranverës. Kisha vite që punoja në pusët e naftës, por agime të tilla nuk kisha parë. Dhe më erdhi vërtet keq që do të largoheshim. Nga dera përbri doli inxhinieri i shpimit.

— Edhe ti herët, — foli ai.

— Fjetëm me pulat mbrëmë.

— Vend i bukur ky. Na vuri në gjumë kënga e pyllit. Të kam parë në ëndërr.

— Si më pe? — pyeta unë.

— Ti nuk doje të largoheshim nga ky vend...

M'u kujtua mendimet e gjata natën e kaluar. Diçka të tillë kisha menduar. Ia thashë inxhinierit të shpimit.

— Shkenca thotë se vatrat e trurit te njerëzit komunikojnë me ultratinguj, — tha ai.

— Dhe ti m'i ke regjistruar mendimet.

Qeshëm të dy.

— Ndoshta pse të pashë të heshtur e të menduar, — vazhdoi ai bisedën.

— Nuk mendoja për këtë.

— E di, mendoje për Fluturën.

— Më duket se një pjesë të gabimit të saj e kemi edhe ne.

— Të shohim sot, — tha shkurt inxhinieri i shpimit.

Atë ditë vendosa të qëndroja aty. Në mbrëmje do të vinte dhe makina për të marrë pajisjet e laboratorit. Përgjegjësi dhe inxhinieri i shpimit do të iknin të fundit nga pushi. Punëtorët e shpimit ishin larguar dje në mëngjes. Pas kësaj kishte ikur dhe Flutura. Ajo u përshëndet me të gjithë. E pashë që nuk ishte e qetë. Diçka e fshehur thellë shpirtit të saj e mundonte. Flutura e donte shumë punën. Vija re me sa zell ndiqte ajo analizat dhe me sa kujdes pyeste për çdo gjë që nuk kuptonte. Ngadalë ajo mësoi gjith-

çka dhe e kryente aq mirë punën, sa i nxirrte vetë analizat kur unë shkoja me pushime në shtëpi. Dhe kur i thosha se përfundimet ishin në rregull, asaj i shkëlqenin sytë.

Përgjegjësi i thoshte shpesh se ajo do të bëhej një gjeologe e mirë.

— Për pak kohë jam, — përgjigjej ajo.

— Do të të mbajmë ne, — thoshte përgjegjësi.

— Jo, jo, — ngulmonte ajo dhe ulte kokën. Kisha vënë re se në shpirtin e saj zhvillohej luftë midis dy dëshirave. Sado që ajo mendohej ta fshihte, shpesh e shfaqte në punë e sipër. Ulej mbi stol dhe mendohej. Mbetej gjatë ashtu... Unë e pyesja çfarë mendonte. Asgjë, më thoshte. Pastaj heshte përsëri. Unë i flisja të mos e humbiste mendjen në ëndrra të këta dhe ajo ma kthente: «E di, inxhinier Miçua, më duket se kam gabuar për ju naftëtarët». I thosha se njeriu ka edhe përshtypje të gabuara në jetë. Jo, jo, ma kthente, ti gjithmonë më merr me të mirë, si të jem fëmijë. Por unë e ndiej këtë. Dhe heshte gjatë. Dhe kur heshte, ajo luftonte me veten. Një herë më tha:

— Po vajza të tjera përse nuk vijnë të punojnë me ju?

— Sepse mendojnë si ti.

Asaj nuk i pëlqeu kjo përgjigje. Dhe unë u pendova që i fola ashtu. Për disa ditë nuk e harroi këtë bisedë. Flutura ishte një vajzë tepër e ndjeshme.

Inxhinieri i shpimit hyri përsëri në dhomën e tij dhe nisi të fërshëllente. Unë i thirra ta ulte zërin se mos zgjonte përgjegjësën. Ai nuk dëgjoji.

Zbrita dhe u lava. Në pyll kishin nisur të këndonin zogjtë. Mbi gjethet e njoma ndriste vesa e prillit me ca shkëlqime argjendi. Toka që mbuluar me një dritë të ëmbël qumështore e kaltërore, horizontet lodronin në një mjegull të butë, kurse pylli nusëronte i heshtur, si në ëndërr, si përpara një gëzimi të madh. Dhe kishe dëshirë të heshtje, madje të shuaje edhe pëshpërimat dhe të dëgjoje frymëmarrjen e tij. Pastaj doli dielli dhe vesa të verbonte. Pashë nga inxhinieri i shpimit. Ai po trokiste në derën e përgjegjësit. Ishte ende herët për të shkuar te Flutura. Por u gabova. Gjithë paraditen ata do të punonin me dokumentacionin e pusit. Unë prisja me ankth kur do të mbaronin. Mbaja yesh çdo zhurmë kur kërciste dera.

Ajo punonte me një shqetësim të brendshëm. Unë qëndroja mbi stol dhe mendoja gjatë. Flutura nuk ishte e qetë. Befas ajo theu një epruvetë. Me siguri në atë kohë e kishte mendjen gjetkë, sepse gjithmonë në punë kishte qenë shumë e kujdesshme. Dhe asgjë nuk e mundonte Fluturën, përveç mendimit se do të largohet nga ne. Qëndroi e menduar me epruvetën në dorë.

— Përse mendohesh, — i thashë,

Ajo tregoi me dorë epruvetën.

— S'ka gjë, — i thashë shkurt.

— Më vjen keq, sepse punova kaq muaj me të. Më duket sikur më thotë: Më theve sepse do largohesh.

— Ti nuk je e qetë, diçka ke.

— Më vjen keq që ikën ata. Më donin të gjithë si motër.

— Do të kesh rast t'i takosh përsëri.

— Nuk e di. Kur i pashë që hipën në makinë, mendova se nuk do t'i shoh më kurrë.

— Pas disa ditësh do të vij në përsëri te pusi, — i thashë.

— Unë nuk do të jem. Këtë po mendoja. Dhe ata do të më kërkojnë me sy, sepse u mësuan me mua. Sa mirë ishte kur qeshnim të gjithë bashkë. Atyre u shkëlqenin sytë kur u shkoja në sondë. Sa e gëzuar isha atëherë. Njeriu qënka i gëzuar kur e dashkan njerëzit.

— Të ndodh kështu, sepse është ndarja e parë për ty, — i thashë.

— Ata mendojnë se do të më gjejnë atje.

— Përse do mendojnë kështu?

— Sepse duan të më kenë pranë.

— Po ti u the se nuk do të shkosh?

— Po, u thashë.

— Ndoshta nuk ke qenë e bindur dhe ata ta kanë lexuar mendimin.

— Nuk e di. Por u thashë se nuk do të shkoj.

— Përse?

— S'mund të punojë një vajzë nëpër puse naftë.

— Po ti a the se naftëtarët të donin?

Ajo heshti. Unë doja që Flutura të heshte gjatë. Sepse në heshtje ajo do të mendonte gjatë për vete dhe për naftëtarët.

Përgjegjësi me inxhinierin e shpimit bisedonin jashtë. Ata kishin kohë, por unë nuk i kisha ndier. Në sheshin përpara barakës ndali makina që do të merrte pajisjet e laboratorit. Ngar-kova të gjitha aparatet. Pastaj punëtorët që kishin ardhur me atë makinë, filluan ta prishnin barakën. Me përgjegjësin dhe inxhinierin e shpi-

mit shkuam në mensë. Pas drekës ata u nisën në qytezë, te Flutura. I ndoqa një copë herë me sy. Ata do të ktheheshin nga mbrëmja sepse do të prisnin babanë e saj. Nuk e di pse ma rëndoi zemrën mendimi për pritjen e gjatë. Zbrita poshtë dhe punova me punëtorët që po zbërthenin barakën. Orët ikën vetiu. Në vend të barakës mbeti një grumbull dërrasash të rënuara. Punëtorët i ngarkuan në makinë. Ata shpejtonin se po afronte mbrëmja. Dielli po perëndonte dhe hijet qenë zgjatur shumë. Pylli fërfërinte, dhe puhiza që dilte nga gjoksi i tij mbartte me vete një melodi nanuritëse. Hyra në pyll. Ajo ishte mbrëmja e fundit dhe unë pata dëshirë të qëndroja disa çaste atje. Ata ende nuk po ktheheshin. Ndoshta atje bëhej një dyluftim i gjatë. Përgjegjësi i pusit ishte gjithmonë këmbëngulës. Po Flutura ç'mendonte vallë? A do të thyhej? Të kisha ardhur keq që nuk shkova. Kishim punuar bashkë një kohë të gjatë. Por unë do ta kisha më të lehtë po të mos qe bërë ajo bisedë me Fluturën ditën e kaluar.

Në fund ajo u nda me mua. E përcolla një copë rrugë. Ajo qëllonte me majën e këpucës guriçkat e rrugës.

— Asnjëherë nuk më qortove kur gaboja, — tha Flutura.

— Ti je një gjeologe e mirë, — i thashë.

— Këtë ma ka thënë përgjegjësi.

— Përgjegjësi më merrte mendim herë pas here.

— Këtë nuk e kam ditur, — ma ktheu ajo.

— Dhe mbas kësaj më thoshte se ti duhej të qëndroje të punoje si gjeologe.

— Edhe këtë ma ka thënë.

— Ndërsa unë e kërkoja më tepër se kushdo, — i thashë duke vështruar barin e gjelbëruar buzë rrugës.

Ajo ndali hapin, por nuk foli. Prita përgjigjen e saj. Ajo heshtte. Çfarë bluante në heshtje? Ndoshta ajo nuk e kishte shpënë asnjëherë ndër mend atë që unë e mendoja prej kohësh. Këtë bisedë duhej ta kisha bërë më parë, në orët e gjata të punës, apo kur dilnim të çlodheshim mbrëmjeve buzë pyllit. Por unë s'di pse prisja një ditë. Dhe asnjëherë nuk mendoja se ajo do të ishte dita e fundit e ndarjes sonë.

— Inxhinier Miço, nuk do të doja të punoja gjithë jetën puseve të naftës, — foli ajo mes ngashërimit.

M'u mbloodh një komb në fyt. Ajo nuk po tundej nga mendimi i saj. Këtë unë s'mund t'ia falja. I ktheva krahët dhe e lashë vetëm në rrugë, të menduar gjer në pikëllim.

Dita u mug. Dielli kishte perënduar dhe pylli qëndronte i menduar me hijen e lehtë mbi shpinë. Pashë nga sheshi i pusit. Ata nuk qenë kthyer. Qëndrova nën akacie dhe vështrova qiellin nëpërmjet luleve të bardha. Atë mbrëmje do të shkoja në shtëpi dhe për disa ditë do të kujtoja bisedën me Fluturën. Ndoshta do të më pushtonte trishtimi për atë vajzë që luftonte me veten. Shëtitë nën drurët e dendur. Muzgu po i mbështillte ngadalë. Mbas pak do të binte nata. Bulkthi nisi këngën dhe zogjtë nxitonin të zinin strehë. Puhiza frynte ende dhe shpërndante këngën e py-

lit. Më ngjante se dëgjoja copëza melodish që pylli i këndonte si në përralla. Ç'ishte ajo melodi që dridhte pyllin atë mbrëmje prilli? Poshtë ai shushurinte, kurse qielli lart i ngjante rubinit. Në horizont dy zogj fluturuan drejt folesë. Muzgu u nder i lehtë, pastaj valëzoi si tyl dhe ra mbi pyll. Bulkthi këndonte ninananën dhe zogjtë tundnin gjethet e holla me frymën e gjumit. Pastaj nata ra e plotë. Buzë pyllit ndritnin si rruaza lulet e akacieve. Ato rrinin zgjuar, se mos dikush i prekte. Akacia u tund lehtë dhe një degë kërcëti. Kush e theu degën e akacies? Mos vallë kjo këngë e natës së prillit që dilte nga gjoksi i pyllit? Degët e akacies ndritnin dhe unë njoha rrugën e kthimit. Punëtorët kishin ngarkuar makinën dhe po prisnin. Pyeta për përgjegjësën dhe inxhinierin e shpimit. Ata nuk qenë kthyer. Hyra në dhomën e përgjegjësit dhe mora teshat. Shoferi më vuri re dhe thirri.

— Do të ikim, inxhinier Miço?

I bëra shenjë me dorë të afrohej. Hodha teshat dhe u thashë punëtorëve të hipnin. Qëndrova pak në këmbë dhe pashë nga rruga e qytezës. Me siguri debati atje qe ndezur ashpër. Por unë e dija se përgjegjësi nuk do të epej lehtë. Ai ishte tepër këmbëngulës. E kisha parë kur hahej me thellësitë e nëntokës. Gjithmonë i kishte mundur tekat e saj.

Hipa në makinë dhe u nisëm. Mbrapa mbeti pylli, që do të lulëzonte dhe do të zverdhej duke murmuritur këngët e stinëve. Përreth murgëllonte bari i pranverës. Vetëm atje ku qe ngritur baraka e laboratorit bari qe zverdhur nga hija. Por pas asaj nate edhe atë do ta rrihte dielli për ta gjelbëruar.

Po shkonim për të ngritur një pus të ri nafte.

NËPËR SHIUN E VJESHTËS

Kishte ditë që binte shi. Atë vjeshtë ai nisi herët, me ca qëmtime të rralla aty-këtu në ditët e javës, por, kur hyri nëntori dhe gjethet e zverdhura ranë, shiu u shtrua mirë dhe përditë e më shumë gjethet merrnin ngjyrën e dheut. Pas drekës, kur shkonim në dhomë, unë dija në dritare dhe kundroja shiun. Kisha tre vjet që kundroja shiun në Tiranë. Dhe e dija se, kur niste ai, dhe studentët që dashuroheshin mallheshin për njëri-tjetrin. Dhe, kush guxonte të dilte në rrjetën e tij, kthehej në mbrëmje në dhomë si pulë e lagur. Kjo na ndodhte shpesh me Hamzanë. Edhe atë ditë ai po bridhte me Nadijen.

«Mbetë duke bredhur», i thosha unë duke buzëqeshur.

Gjithmonë isha kundër atyre studentëve që dashuronin në kohën e provimeve.

«Gjej një fjalë më të butë se fjalën «bredh» — thoshte ai.

Kisha mbetur vetëm në dhomë. Isha ulur mbi kalorifer dhe vështroja pyllin tej në kodër, të cilin vjeshta e kishte bërë blana-blana. Ndoshta Hamzai me Nadijen ishin atje. Ndoshta atë ditë atje s'kishte asnjë njeri. Por në qoftë se Hamzai ishte diku me Nadijen, do doja të ishin atje. Sa

bukur është në pyll kur bie shi. Ngjan se dëgjon gjithandej copëra melodish. Dhe m'u kujtua një ditë e gushtit të kaluar, atje në Jug, në qytezën time të dashur, ku banoja. Kishim zbritur me dy shokë buzë lumit. Nga dreka filloi befaz një shi i rrëmbyer. Vrapuam në pyll dhe aty ndiem sa bukur ishte kur binte shi. Gjithandej dëgjohej si rropamë goditja e shiut mbi gjethe, tundeshin kurorat e pemëve, zhurmonin gjethet dhe pikonin shiun në tokë me ritme të rregullta. Qëndruam aty gjersa pushoi shiu. Njëri nga shokët tha se i erdhi keq që ai shi që aq i shkurtër...

Por kishte hyrë nëntori dhe shiu ishte i zakonshëm në Tiranë.

Dhe pylli sa herë do të mbetej vetëm në heshtjen e vet. Kishte ikur koha kur ai dëgjonte pëshpërimat me frymëmarrje të nxituar: «Të dua, Nadije ... Sa bukur është në pyll, Hamza». E pra, në çdo dashuri kishte edhe një copëz pyll. Dhe pylli me siguri ishte krenar, sepse ishte dëshmitar i sa e sa dashurive që rritnin jetën.

Në dhomë hyri Dionisi. Ai që lagur gjer te gjunjët dhe bishti i çadrës i kullonte si currili i çezmës sonë kur s'kishte presion. Dionisi më pa gjatë me sy dhe unë kuptova se ai nuk po mendonte për mua. Gjithmonë kishte qenë i prerë dhe i rreptë.

— Po ti ç'më rri si i mbyllur në qelq?

— Ç'të bëj?

— Eja, se do dalim!

— Jo.

— Vishu, duhet të dalim!

Asnjëherë toni i tij nuk ishte dukur kaq urdhërues. Diçka duhej të kishte ndodhur. U veshva shpejt dhe dolëm. Rrugës Dionisi më tha:

- Hamzai e ka rrëmbyer Nadijen.
- Si e ka rrëmbyer?!
- Ti gjithmonë gjumash ke qenë, — tha Dionisi.

Pastaj ai më shpjegoi se Hamzai e kishte marrë përgjithmonë Nadijen. Unë pyeta veten me frikë. Po ku do ta çonte Hamzai Nadijen? Ne ende nuk kishim mbaruar shkollën. A do ta lejonin më Nadijen në fakultet? Dhe befasi e ndjeva veten të trishtuar. Ndoshta Hamzai do ta çonte në fshatin e tij të largët në Veri. Dhe ne s'do ta shihnim më Nadijen të hyrja e konviktit të na kërkonte teshat për të larë. Në dhomën tonë nuk do të bisedohej më për mungesën e Hamzait në orët e vona. Nuk do të dëgjonim më të qeshurën e çiltër të Nadijes kur na thoshte se sipërfaqja e dhomës sonë ishte tkurrur dhe kishte hyrë në zemrën e saj. Kurse ne i thoshim se në sallën e pritjes të zemrës kishim dy vende rezervë, ku do të qëndronin përgjithnjë në njërin Hamzai, në tjetrën Nadija. Pastaj ajo llogariste: dhoma jonë ishte kaq me kaq, ne ishim katër shokë... Jo, ndërhynte Dionisi, pjesëtoje për pesë. Dhe ajo e bënte bukur llogarinë, sepse vazhdonte ekonomikun. Më kujtohet dita kur Hamzai e solli për herë të parë Nadijen. Ne qëndronim në këmbë të tre, pa thënë asnjë fjalë, duke i pritur të hyrja e konviktit. Nadija na u duk pak e shkurtër, me fytyrë të mbushur, të rrumbullakët. Sytë e kaltër i qeshnin si deti. Këtë dhuratë me siguri e kishte të trashëguar nga ai, sepse Nadija banonte në një fshat në jug të vendit, pranë detit. Më vonë ajo vinte shpesh. Dhe ne u mësua me të thirrurën e saj. Ndodhte që Nadija të vinte edhe në institut... Dolëm të katër. Nadija dukej e shqetësuar. Ajo mori Hamzanë dhe ikën nëpër shi. Mendova se po dilnin si zakonisht,

por puna nuk qëndronte ashtu. Hamzai e kishte marrë përgjithnjë atë, sepse i ati kishte ardhur nga fshati për ta hequr nga fakulteti, meqë dashuron-te një djalë nga një fshat i largët i malësisë. Kjo kishte ndodhur natën e kaluar. Ai kishte ardhur me dy vëllezërit e saj dhe i kishte thënë se në fshat do t'i shkoqitnin mirë hesapet, por të bënte gati valixhen sepse të nesërmen do të niseshin. Nadija që dridhur dhe kishte kujtuar Hamzanë. Të nesërmen në mëngjes u largua nga konvikti dhe u la porosi shoqeve që t'u thoshin se Nadia ishte martuar. Pastaj kishte thirrur Hamzanë. Kur mësoi të gjitha këto, Hamzai dërgoi lajm te ne ta kërkonim. Viktori u nis vetëm, ndërsa Dionisi më njoftoi mua.

— Po ku mund t'i gjejmë, — i thashë Dionisit.

Ai nuk u përgjigj. Mbi çadër dëgjohej ritmi i shiut. Dionisi nxitonte. Mua herë-herë më lageshin supet. Dolëm në shëtitoren e madhe. Dionisi më tha se ata duhej të kishin zënë një strehë për t'u mbrojtur nga shiu. Nisëm të shihnim me radhë lokalet. Dionisi heshtte gjatë. Nuk po e kuptoja heshtjen e tij atë ditë. Kontrolluam të gjitha lokalet e qendrës. Dionisi qëndronte jashtë me çadër, kurse unë hyja dhe me kujdes shihja të gjitha fytyrat e njerëzve. Ata nuk ishin asgjëkundi. Dionisi u mbyll edhe më shumë në heshtjen e vet. Së herë dilja nga lokali dhe tundja kokën «asgjë», ai bëhej më i zymtë. Edhe unë nisa të flisja më pak. Mendoja për Hamzanë dhe Nadijen. Ku gjendeshin në këtë shi? A i kishte gjetur vallë Viktori? Po sikur Nadija të kishte shkruar në konvikti për të marrë valixhen dhe atje të takonte babanë me dy vëllezërit? Ç'do të ndodhte atëherë?

— E çfarë mund të ndodhë, — tha Dionisi.
— Ata me zor s'mund ta marrin.

— Në goftë se Nadija është trembur nga kërcënimet e babait...!

— Nuk trembet Nadija.

— Po sikur, — thashë unë.

— E çfarë do të thuash?

— Hamzai e do shumë Nadijen.

— Edhe ajo e do, — tha Dionisi.

— Po thashë sikur të trembej.

— Do braktiste dashurinë, — tha Dionisi.

— Si thua, e bën Nadija këtë?

— Jo, nuk e bën.

— Përse? — pyeta unë.

— Sepse e dashuron Hamzanë, — tha Dionisi.

Vazhduam të ecnim në heshtje. Dionisi kontrollonte gjithçka me sy. Tani këmbët gati i hidhnim kuturu. Nuk flisnim e nuk e shihnim njëri-tjetrin në sy. Ngjanim sikur qemë grindur. Kontrolluam të gjitha rrugicat, gjersa u lodhëm e u bëmë qull nga shiu. Dionisi mezi e përmbante veten. Unë e dija çfarë mendonte ai tani. Diku ata do të ishin ndeshur me palën tjetër dhe puna mund të kishte shkuar keq. Por këtë unë nuk doja ta besoja. Dionisi më tha të shihnim lulishtet. Kontrolluam disa. Diku dëgjuam se po na thërritnin. Ishte Viktori. Ai na bëri shenjë dhe ne shkuam atje. Ata qëndronin nën gjethet e një mimoze për t'u mbrojtur nga shiu. Megjithatë qenë lagur si të kishin vrapuar nëpër shi. Nadija qëndronte mbështetur te trangu dhe na shihte e hutuar. Ne shkuam dhe e përqaftuam.

— Është burrëreshë, — tha Hamzai.

— Pse nuk zutë një strehë? — pyeti Dionisi.

— Ku të shkonim? Ata po na kërkojnë gjithandej.

Dionisi tundi kokën me habi. Ja si qëndronte puna. Si në romanet kalorësiake. Kur ua thashë këtë, ata qeshën. Shiu kishte pushuar, por pemët në lulishte pikonin ende. Dolëm në shëtitore. Qielli ngjyrëhiri do të derdhte përsëri shi. Nisëm të lëviznim ngadalë. Nadija qëndronte midis meje dhe Hamzait. Të gjithë na mundonte e vetmja pyetje: çfarë do të bënim? Po i afroheshim Lanës. Lumi qe fryrë dhe gurgullimi i ujërave të verdha ndihej gjer tej. Plepap kërcitnin thatë nga era e ftohtë që posa nisi. Njerëzit nxitonin. Asfalti qe ngopur me lagështi dhe rrëzë trotuareve qe mbledhur uji i tepërt. Aty pranë gjendej shtëpia e një shoku dhe unë mendova të shkonim atje. Por nuk e thashë këtë, sepse e dija që asnjëri nga ne nuk do të pranonte. Po ndienim të ftohtë. Era e ftohu tepër natën. Nëpër kurorat e pemëve ajo frynte vrunduj-vrunduj. Për një çast u dëgjuan në tokë goditjet e pikave nga shkundja e gjetheve. Befas Nadija ndali. Edhe Hamzai gjithashtu. Ata vështronin përtej urës së Lanës.

— Janë ata, — tha Hamzai.

Ne, që nuk i njihnim, ende s'po i dallonim. Hamzai bëri me kokë andej. Edhe ata të tre kishin qëndruar dhe po na shihnin. Të dy grupet nuk lëvizën për një çast, pastaj Dionisi tha të ktheheshim dhe ecëm buzë Lanës. Ata na ndoqën pas. Nadija shtrëngonte fort krahun e Hamzait dhe timin sikur na lutej të mos e lëshonim. Ne ecnim të qetë, të paktën në dukje. Kurse ata na ndiqnin ngadalë. Ç'do të ndodhte tani? Asnjëri s'mund të përgjigjej. Qielli nisi tinëz shiun e hollë. Dhe unë thashë me vete se kushedi kur do të pushonte atë mbrëmje. Megjithatë asnjëri nga ne nuk po fliste. Bile edhe çadra që mbante Dionisi në dorë nuk u hap. Askush nuk e kërkoi atë. Më në fund Dionisi tha se duhej të qëndronim.

S'mund të vazhdonim ashtu. Hymë në lulishte dhe qëndruam. I ruheshim skandalit dhe lulishtja ishte vend i qetë. Ata nuk na u afruan. Qëndruan tej në trotuar dhe diç bisedonin me njeri-tjetrin. Neve na ngjau se grindeshin. Edhe kurorat e pemëve grindeshin nga era, kurse shiu sitej hollë-hollë me një melodi monotone. Ne pritëm: Viktori tha se ata po bëheshin gati të vinin.

— Le të afrohen, — tha Dionisi, — me zor s'mund ta marrin. Ne jemi katër, ata janë tre.

— Duhet të bisedojmë, — tha Hamzai.

— Në qoftë se merremi vesh. — tha Viktori.

— Do të shkoj unë, — tha Hamzai.

— Jo, kthehu ti, — u hodh Dionisi dhe u drejtua te grupi i tyre.

Ata u shkëputën pak nga njëri-tjetri dhe pritën. Nuk e morëm vesh se çfarë u tha Dionisi, por ai u kthye dhe mori Hamzanë me Viktorin. Unë mbeta me Nadijen. Ata me siguri shkuan në një lokal për të biseduar. Nadija dridhej. Unë i thashë të lëviznim që të ngroheshim ndopak. Ajo tha se ata do të ktheheshin nga çastj në çast dhe do të na kërkonin. Megjithatë nisëm të lëviznim në distanca të shkurtra. Ajo heshtte. Herë-herë pyeste: «Kur do të kthehen?» Pastaj përsëri mbyllej në heshtjen e saj, ku ndoshta bluante për të qindtën herë bisedën me babanë mbrëmjen e kaluar në konvikt.

«Përse të kam dërguar në shkollë?»

«...»

«Kush të njohu me atë malokun?»

«Ai djalë është i mirë, baba.»

«Ta tregoj të mirën atje në fshat!»

«Unë nuk vij, baba.»

«Nesër të bësh gati valixhen!»

Shiu vazhdonte të sitej më nge. U strukëm

nën kurorën e dendur të blirit dhe pritëm. Ata, tani atje në lokal po bisedonin. Mbase edhe grindeshin. Babai thoshte se Nadija ishte vajza e tij. Dionisi do t'i thoshte se tani vajza e tij ishte rritur dhe dinte ç'bënte. Po sikur pala jonë të thyhej? Atëherë të nesërmen Nadija do të nisej në fshat. për disa ditë, gjersa të harronte Hamzanë. Pastaj do të kthehej në fakultet dhe ne do ta shihnim sikur nuk e kishim njohur kurrë në jetë. Dhe do të thoshim se te njerëzit ngjarjet vijnë dhe shkojnë siç rrjedhin ditët e jetës, por asgjë nuk harrohet, sepse gjithçka njeriu e shkruan në kujtesë. Dhe ne s'mund ta harronim Nadijen tonë. Edhe ajo s'mund të na harronte. Sepse midis Nadijes dhe shokut tonë qëndronim ne, si fije që e lidhnim edhe më fort dashurinë e tyre.

Ata erdhën në buzëmbremje. Shiu vazhdonte të binte dhe ne vazhdonim të qëndronim nën kurorën e blirit. Ishin katër. Me ta kishte ardhur edhe vëllai i Nadijes që kryente shërbimin ushtarak në Tiranë. Ne i pritëm në heshtje dhe dolëm nga tenda e gjetheve. Kur na u afruan, Dionisi dhe Viktori përqaftuan fort Nadijen. Prita përgjigjen e tyre, por ata nuk folën. Atëherë i gëzuar përqaftova Nadijen. Ajo më puthi në faqe me buzët e lagura.

Po binte muzgu i gjatë i dimrit. Tirana atë mbrëmje më ngjante më e bukur. Në llambat e neoneve shihnim shiun që binte dendur dhe që nuk do të reshte edhe natën. Ne thamë se ajo mbrëmje nuk do të ishte aq e bukur pa ritmin e shiut. Era kishte pushuar dhe gjethet e përgjumura kishin varur kokën nga pesha e ujit. Toka që ngopur dhe që bërë si pasqyrë për sendet përreth. Një dritë atje fikej dhe ndizej si sinjali i urgjencës. Ndoshta njoftonte natën që po binte. Diku u ndamë. Hamzai dhe vëllai i saj përcollën Nadi-

jen në konvikt. Ne të tre hymë në dhomë dhe u ndërruam shpejt, në heshtje. Pastaj pritëm që dikush nga ne të thoshte një fjalë. Jashtë dëgjohej shakullimi i shiut në strehë. Kjo shakullimë ta bënte më të dashur dhomën e ngrohtë. Pylli tani flinte nën sharkun e muzgut. Sa i bukur ishte pylli nën shi! Pastaj, kur të reshhte shiu, atje do të shkonte dashuria. Dhe përsëri gjithçka do të bëhej e bukur.

— Do të hamë darkë sonte? — pyeti Viktori nga shtrati.

U veshëm dhe dolëm nga dhoma. Përsëri atë mbrëmje hymë në mensë pa Hamzanë. Gjithçka kishte mbetur si në ditët që shkuan. Vetëm pylli kishte ndërruar mysafirët. Për një kohë të gjatë ai do të kuvendonte me erën dhe shiun që binte jashtë me rrëshekë.

BUKA E GOJËS

Qëmtonte një shi i hollë, i ftohtë dhjetori. Qie-lli që rënduar nga retë dhe drita në tokë po mu-gej. Mbi kurrizin e kodrës ngjitej ngadalë një udhëtar. Ai po këndonte me zë të ngjirur një kën-gë që të rrëqethte.

*Mbeçë, more shokë, mbeçë
Përtej urës së Qabesë,
I bëni shëndet nënesë...*

Kënga dilte ngadalë nga gjoksi i tij leshtor, buzët e thara dridheshin. Era e ftohtë i shkë-puste fjalët nga buzët dhe i treste në vrapin e vet. Koka e tij e rëndë, me leshra të shpupurisura, kishte rënë mbi gjoks dhe kolovitej nga ecja e mushkës. Shiu sitej me akull, era cimbiste me thupra dhe ai që mbledhur e kërrusur në sha-jak. Mushka lloçoçiste thundrat në baltë dhe mbante vesh këngën. Erërat e Moravës fishkë-llenin mbi veshët e saj, pastaj shtynin me forcë muzgun drejt luginave. Neso Mali nxitonte mu-shkën me thembra. Kishte vendosur të mos nda-lej udhës gjersa të mbërrinte në fshat. Atje fë-mijët prisnin drithin që, mbartte ai mbi mush-kë. Fshati gjendej larg, andej nga binte deti, mes kodrave ku rridhte Vjosa e egër. Ai kishte ar-

dhur në Korçë për të blerë misër. Ishte moti i zi-
së së bukës. Udhën nuk e ndjeu Neso Mali. Në
drekën e ditës së tretë kishte mbërritur në Kor-
çë. Pazari gumëzhinte. Misri që i shtrenjtë, por
Neso Mali që në hall, ra në ujdi me një fshatar
dhe ngarkoi mushkën. Nga pazari kishte dalë
kur po binte mbrëmja.

Korça kishte mbetur prapa me fenerët e saj
të mekur e të verdhëruar nga të ftohtët, me tym-
rat e oxhakëve që lëpiheshin nga era dhe me my-
kun e çative të vjetra. Pastaj ai nuk e pa më qy-
tetin. Rruga vazhdonte me baltë. Neso Mali mba-
hej fort në samar të mushkës dhe tirrte këngën
me drithma. Kur pushoi këngën, kujtoi shtëpinë.
Nga fëmijët e ndante kjo rrugë e gjatë. Dhe e
kishte marrë këtë rrugë për të blerë misër për ata.
Ai kolovitej mbi mushkë dhe mendohej. Shiu ri-
gonte me llohë. Era po e rriste forcën sa më shu-
më i ngjitej malit. Nata ra e plotë dhe mushka e
uli çapin. Atje në kasolle fëmijët e tij mbanin
vesh zilen e mushkës të ndihej në oborr. Por Ne-
so Mali ishte ende larg. Fëmijët do të prisnin
pranë oxhakut gjersa qepallat t'ua rëndonte lodh-
ja e pritjes. Në mëngjes ata do të pyetnin për-
sëri e për sëri gjersa të mbërrinte ai me misrin.
Po zvarritej nata e tretë që Neso Mali që larguar
nga shtëpia. Ai ndjeu mall për fëmijët. Me se e
kishin lidhur urinë atë mbrëmje? Me ç'fjalë i
kishte vënë në gjumë e shoqja? Ndoshta u kishte
gjetur një grusht hua sa të kthehej ai, mbase kish-
te mbledhur ca lakra në brinjë, kushedi, mbase
kishte trokitur më në fund në portën e beut. Jo,
këtë s'donte ta besonte Neso Mali. Në derë të ha-
mit nuk trokitët për bukë. Këtë e dinte mirë e
shoqja.

Nata ishte e ftohtë si një qelq. Neso Mali nuk
i ndiente kockat. Në samar të mushkës kërcitnin

kokrrat e thata të misrit sa herë lëkundej ajo. Nata u bë e thellë dhe mushka ndalte të shihte udhën. Dëgjohej zhurma e shiut në llucën e udhës dhe rropama e përrenjve që zbritnin nga malet. Në një natë të tillë njeriu harrohet në kujtime, por Neso Mali po shihte udhën. Nata ka të papritura. Ai po udhëtonte në vende të panjohura. Në brinjë u dukën shtëpitë e një fshati. I erdhi ndër mend se mund të ngrohej pak pranë ndonjë oxhaku, të rrëkëllente një gotë raki e të shkëmbente dy fjalë me njerëzit e mirë. Kishte hyrë në fshat pa u ndier. Kasollet ishin aq të heshtura, sa Neso Mali mendoi se brenda tyre nuk jetonte njeri. Por vuajtja e zbeh zhurmën e jetës. Dhe ata fshatarë ishin si ai, me peshën e madhe të halleve mbi supë. Ndosh-ta kjo heshtje ishte dëshmi e qetësisë së tyre të prishur, e tjerrjes së mendimeve të gjata se si do ta grisnin atë jetë, mbytur në borxhe për bukën e gojës.

Neso Mali ngau mushkën të ikte tutje. Mushka u hodh e befasuar dhe zilja lëshoi një tingull të frikësuar. Gjithçka e frikësuar ngjante atë natë, edhe hijet që zhdukeshin befas, edhe çapi i mushkës, edhe ritmi i shiut mbi veshët e saj, edhe mendimet e tij. Kur do të mbërrinte në fshat e të mbaronin të gjitha këto?!

Udhëtoi gjithë natën. Dita agoi me përtesë. Mugëtira e fundit u largua ngadalë nga qielli. Toka, si e zgjuar nga një gjumë i rëndë, ofshau fort, me dridhama, duke lëshuar avuj lagështie. Pastaj drita ra mirë dhe në tokë ndritën pellgaçet e shiut. Neso Mali ndali mushkën në një lëndinë dhe e la të kulloste. Edhe vetë kapërdiu me zor disa kafshata nga buka e tharë. Pastaj nisën përsëri udhën. Në mesditë veshi i zuri një zhurmë të mprehtë. Ishte një mulli, Neso Mali ktheu mush-

kën dhe i thirri mullixhiut. Në derë mbiu një burrë i vjetër me mustaqe të rënda e flokë të thinjur.

— A ta bluaj pak misrin, o njeri i mirë?

— Urdhëro e çlodhu njëherë, ke bërë udhë të gjatë më ngjan.

— Nuk kam kohë të çlodhem. Në shtëpi fëmijët presin bukën.

— Nga të kemi, or mik?

Neso Mali tha emrin e fshatit të vet.

— Paske ende rrugë për të bërë... Po pse rri në këmbë?

— A ta shkarkoj mushkën, o vëlla?

— Shkarkoje dhe fute brenda, — tha mullisi dhe hyri vetë i pari. Në mulli që gjysmëterr. Neso Mali zbrazi mistin. Pastaj priti gjersa u blua. Mbushi pëllëmbën dhe fërkoi mjekrën me të. I ndritën sytë. Mullisi e vuri re dhe i tha:

— T'u bëftë jetë për fëmijët e tu!

— Edhe ty t'u zbardhtë jeta me shpirtin e mirë, — iu përgjigj Neso Mali dhe hodhi thasët në samar.

Kur doli në udhë, mushka e rriti çapin. Edhe Neso Mali e ndjeu veten të çlodhur. Shiu nuk pikonte, por në qiell retë po rëndoheshin. Dielli i druajtur prapa revë po varej mbi det duke spërkatur qiellin me një dritë të purpurt. Pastaj ra muzgu me shiun e gjatë. Neso Mali pa miellin. Kindat e shajakut e mbulonin mirë. Do të udhëtonte edhe atë natë nëpër shi. Në agim i mbeleshin edhe disa orë gjer në fshat.

Mushka çapitej si të turrte edhe ajo mendimet e jetës së vet. Neso Mali e ngau me thembër të nxitonte hapin se po binte nata dhe ata ishin ende në luginë. Shpinat e maleve shtyheshin përtej gjer te Tomori i bardhë. Mbi kodër muzgu ngjante i çelur. Drita në perëndim nuk që shuar

ende. Qielli kishte nxjerrë paksa syrin e kalter dhe kundronte i menduar tokën nën shi. Neso Mali e ndjeu thellë vetminë. Kur do të sosej kjo, udhë?! Atij i kishte ndodhur shpesh të udhëtonte maleve me bukë e pa bukë, por vitet po mblihdeshin dhe ai gjithmonë e më tepër kujtonte ngrohtësinë e familjes. Fëmijët sikur e çlodhnin, sikur ia hiqnin mendimet e gjata dhe brengën për bukën e tyre. Kurse gruaja i thoshte shpesh të mos e lodhte gjatë veten, se ata vetëm krahët e tij kishin për t'u ushqyer. Gruan e kishte të mirë Neso Mali. Nuk e dëgjoi një herë të ankohej. Dhe ai shpesh e harronte lodhjen kur gjendej pranë saj. Shoqja e mirë e jetës ta bën udhën të lehtë.

Nata kishte rënë e plotë, por ai nuk e ndjeu. Ajo ishte e thellë dhe zhurmonte me këngën e shiut. Neso Mali tha me vete se dikush po këndonte atë natë. Mbajti vesh dhe dëgjoi zhurmimin e shiut që treste llapaçitjen e thundrave të mushkës. Megjithatë ai tha se dikush po këndonte. Neso Mali nuk po e kuptonte se ajo ishte kënga e shpirtit të tij që po zgjohej atë natë nga dhembjet dhe ngadalë po merrte formë. Neso Mali po këndonte shtruar. «Mal mbi mal gjezdisur/ Moj zemër e grisur»... Mushka troshitej në llucë, shiu trokiste me dhembje për në zemër të tokës, era fërshëllente me hov, rrëmbente këngën dhe vraponte mbi kurrizin e maleve gjersa fashitej diku në një luginë. Neso Mali këndoi e këndoi, gjersa dremiti. Pa në ëndërr fëmijët, dëgjoi zërin e tyre... babë, o babë... gruaja që mundohej t'i ngrohte me frymën e vet dhe zjarrin e shuar në vatër, sikur ai me mushkën vraponte në brinjë, pastaj mushka shkau dhe u rrëzua... Ai largoi gjumin dhe u hodh në tokë me vërtik. Mushka kishte rënë në baltë dhe gulçonte. Neso Mali i

vuri shpatullat dhe e ngriti. Mushka dridhej. Neso Mali hoqi shajakun nga supi dhe ua hodhi thasëve. Pastaj tërhoqi kapistrën dhe vazhdoi udhën duke ndier mbi qafë trokitjen pa shpirt të shiut.

Në mëngjes shiu pushoi. Gjithë natën kishin udhëtuar mes errësirës së pyllit dhe trokitjes së shiut. Neso Mali qortoi veten pse nuk pushoi në një fshat.

Pylli mbeti pas me frikën dhe errësirën e vet. Mushka zvarriste këmbët me përtesë. Ai e la të kulloste dhe kërkoi një burim. Në transparencën e ujit pa mjekrën e parruar, sytë e lodhur dhe flokët e lagur të sertë. Uji i ftohtë ia largoi plogëshinë, ndaj nuk i hipi mushkës. Tej, në luginën e rrëthuar me shkurre, buzë Vjosës së egër, u shfaq fshati i tij. Gjer në fshat nuk i ndjeu më këmbët. Mushka dihati. Rrugicën e përshkoi vetëtimthi, por prapa mbolli lajmin se Neso Mali qe kthyer nga Korça me misër.

Fëmijët e pritën te porta. Ai i pushtoi në krahë dhe në shpirt i hyri gëzimi i tyre. E shoqja qëndronte e heshtur, me duart lidhur mbi bark. Ai iu afrua me dy fëmijët në krahë dhe e pyeti si kishin kaluar. Ajo diçka pëshpëriti dhe mbeti përsëri e heshtur me vështrim nga ai. Neso Mali dalloj lotët që i pikonin mbi buzë. Dhembja shtrydhet dhe lëshon lotët, tha me vete ai. Njeriu ka nevojë për njeriun. Gjithçka për shpirtin njeriu e zëvendëson, po njeriun jo, se dy njerëz nuk ngjajnë në botë, tha Neso Mali duke vështruar fytyrën e gruas. Pastaj i tha asaj të gatuate një kulaç të madh e të ngrohtë atë mbrëmje. Ajo iku duke mbledhur fëmijët. Neso Mali mori mushkën dhe e kashaisi gjersa ra mbrëmja. Kur doli nga kasollja, dëgjoj se po i thërritnin.

— Aty je, o Neso Mali?

— Urdhëro e hyr, — i tha.

Porta kërciti dhe në oborr hyri plaku Jaro Milo. U përshëndoshën dhe Neso Mali i tha të hynin brënda.

— Jo, — tha Jaro Miloja, — dëgjuam se erdhe nga Korça. Ke bërë udhë të gjatë e je lodhur, por për hall të erdha.

— Ç'është ajo fjalë, Jaro Milo. Për njëri-tjetrin jemi në këtë botë.

— Fëmijët kam tri net që po i mbaj me lakra. T'i gëzoj dhe unë sonte me një grusht miell...

Neso Mali hyri pa fjalë në shtëpi, mbushi trastën e plakut dhe e solli.

— Ta hash gëzuar, vëlla Jaro!

— Të rrofshin fëmijët dhe ta kthefsha më shumë!

Plaku Jaro Milo kaloi portën me sytë e ndritur. Neso Mali priti sa u shua zhurma e hapave të tij, pastaj hyri në dhomë dhe u shtri pranë oxhakut. Nga kthina tjetër, ku qenë mbledhur fëmijët dhe gruaja, vinte era e bukës së pjekur. Njëri nga fëmijët erdhi dhe iu hodh në qafë. Pastaj ai iku duke thirrur. Neso Mali mendoi diçka për gëzimin e tyre. Po fëmijët e Jaro Milos ç'bënin tani? Kishte mbërritur Jaro Miloja në shtëpi? Me siguri më parë se të hynte në derë do të thoshte diçka për humor. Ashtu kishte qenë gjithmonë Jaro Miloja. Në fshat tregonin histori të tij.

Jashtë kishte nisur përsëri shiu. Neso Mali nuk donte të ngrihej nga zjarri. Trupin e ndiente të lodhur dhe pati dëshirë të mbyllte sytë. E shoqja solli çyrekun e pjekur dhe e ndau të ngrohtë. Atij nuk i hahej. Në dhomë ra qetësia e darkës. Dëgjohej vetëm kërcitja e zjarrit në vatër. Në dritare trokëllinte shiu me shqotë. Ai mbyste zërat që vinin nga porta. Dikush iu afrua derës dhe

trokiti me druajtje. Neso Mali hapi derën. Në prag kullonte Maku Tuçi.

— Urdhëro brenda, — i tha Neso Mali.

— Po më presin fëmijët, — u përgjigj Maku Tuçi. — Ata më dërguan te ti për një grusht miell.

Nesa Mali pa thellë fytyrën e tij vrarëlije, flokët e lagur, që i lëpiheshin ballit dhe torbën e zbrazur në dorë. Ashtu ia kishte parë gjithmonë atë torbë. Maku Tuçi rriste nëntë fëmijë me mundime. Neso Mali dalloi në fytyrën e tij një hije pendese. Dhe bëri çudi Neso Mali. Ç'pati kështu Maku Tuçi? Jo, s'duhej të mendonte kështu Maku Tuçi.

Ai kishte ardhur në shtëpinë e vëllait dhe nuk duhej të pendohej pse i trokiti në portë. Neso Mali i mbushi torbën dhe ia solli.

— Merre dhe mos ma kthe më. Fëmijët e tu janë edhe të mitë.

— Ty, që u dhe bukë fëmijëve të mi sonde, t'u ndrittë jeta, — foli mes ngashërimit. Maku Tuçi dhe rendi nëpër shi që t'u çonte miellin fëmijëve. Neso Mali mbeti në këmbë, te dera, i menduar.

— Eja, se t'u ftoh buka, — foli e shoqja.

Ai nuk lëvizi nga pragu. Te porta dalloi një hije. E shoqja i foli përsëri, por ai priti sa u afrua hija. Ishte Bek Vllahu. Guna e tij e dhirtë kullonte gjer te këmbët. Neso Mali shtrëngoi në krah shokun e tij të vjetër dhe e ftoi brenda.

— Bëre udhë të gjatë dhe ne këtej u bëmë merak, — tha Bek Vllahu.

— E ku nuk të çon buka e fëmijëve, o Bek vëllai. Po ti si i ke ata njerëzit nga shtëpia?

— Fjala e mirë, lum miku. Po ti si i gjete fëmijët? Më ndje, o Neso Mali, se sonde do t'u heq nga goja pak miell.

— Atë që kemi, do ta ndajmë, o Bek. Po ti mos u sëmëlldis kështu, se në derën e vëllait trokite.

Bek Vllahu fshehu torbën nën gunë dhe iku nëpër shi. Të mës që ajo shqotë, Neso Mali do të kishte dëgjuar hapat e tij të rëndë që nxitonin. Mbase, në vetminë e frikshme të natës plot zhurmë ai do të pëshpëriste disa fjalë gëzimi që do t'ua thoshte fëmijëve të nesërmen, kur të zbardhte dita.

Kur u ul përsëri në sofër, fëmijët i kishte zënë gjumi. E shoqja po e priste pranë zjarrit. Ai priti të thoshte ajo një fjalë. Por ajo heshte duke vështruar zjarrin që po binte. Atëherë ai tha:

— Do blejmë tjetër.

Ajo nuk foli përsëri. Ai theu bukën e ftohur dhe nisi të përtypej. Në prag u dëgjua zhurma e shiut që binte me forcë. Ata panë në derë Frosinën e Muçi Gajës me djalin për dore. E shoqja u ngrit dhe e solli pranë oxhakut.

— Motër Frosë, të paska hyri uji në mish.

Zjarri u gjallërua dhe ata mbetën një copë herë në heshtje. Ai pa flokët e Frosës që pikonin në dysheme, teshat e çngjyrosura dhe djalin gjashtëvjeçar që nuk i ndahej nënës. Ai kishte mbetur jetim prej ditës kur Muçi Gaja shkoi në kurbet dhe nuk u kthye më. Frosa e rriti djalin me mundime. Dhe e shoqja e Neso Malit e kuptoi pse kishte ardhur Frosa. Ajo u ngrit dhe shkoi në kthinën tjetër. Atje mbeti një grimë dhe u kthye e heshtur, duarzbrazur. Neso Mali e dinte më parë se ajo të ulej pranë tij dhe të pëshpëriste:

— Nuk ka mbetur më.

Ai heshti dhe vështroi zjarrin që kërciste me vajtim nga drutë e lagura. Frosina kuptoi gjithçka dhe u ngrit. Neso Mali mori bukën e vet që kishte mbetur në sofër dhe ia dha djalit të saj.

Frosina hodhi mbi supet e djalit pallton e vjetër dhe iku nëpër shiun e dhjetorit, që derdhej sikur s'do të pushonte kurrë.

Dhe vërtet, shiu nuk pushoi gjithë natën. Dhe Neso Mali nuk mbylli sy. Në dhomë errësira u bë e mugët, pastaj e qumësht, aq sa ai pa me mall edhe një herë fytyrat e fëmijëve. U ngrit dhe nxori mushkën nga kasollja. Atë mëngjes me shi Neso Mali u nis përsëri për udhë për të kërkuar bukën e fëmijëve. Dhe ai mendoi përsëri për udhën e gjatë që do të bënte, për mendimet që do të tirrte dhe vetminë që vret njeriun. Mbi supet e tij vazhdonte të derdhej shiu. Mëngjesi hodhi dritën dhe mushka nxitoi hapin.

MËNGJESI I BARDHË

Atë mbrëmje marsi i ati i tha Linës se do të zbritnin bashkë në qendër të lokalitetit. Ajo u nis e bindur pas gjurmëve të tij, e heshtur dhe e menduar. Përse do të shkonin? Tec Veroja nuk i kishte thënë asgjë. Dhe ajo nuk guxoi ta pyeste, sepse Tec Veroja kishte qenë gjithmonë i heshtur me Linën, siç janë në përgjithësi barinjtë e staneve. Ajo e ndoqi pas duke vështuar trupin e tij të madh që lëkundej rëndë kur hidhte hapin. Tec Veroja që veshur i tëri me të leshta. Ai kishte natyrë të rëndë, me një mjekër të zezë që ngjante si e parruar, faqe të mbushura nga ajri i pastër, sy të zez e vetulla të kreshpëruara. Ndërsa ajo vetë kishte veshur fustanellën me lulka dhe çorape leshi të gjata. Mbi flokë mbante hedhur një shami rozë qëndisur me rruaza. Nën shami fshihej gërsheti i gjatë. Hapin e hidhte me kujdes Lina, sepse atë ditë kishte veshur këpucët e reja. Në stane vetëm ajo mbante nga ato këpucë. Tec Veroja ia bleu në qytet sepse vajza e tij po rritej e bukur si lastare. Nuk ishte më tepër se shtatëmbëdhjetë vjeçe Lina. Kishte një fytyrë të bukur që praronte si hëna e bardhë. Djemtë e vllahëve e shihnin me zili sa herë i çonte bukën të atit në stan. Njerëzit që kanë zili edhe pëshpëritin. Ishte hapur fjala se Lina e Tec Veros, ajo ëngjë-

llushja e vogël, dashuronte mësues Timin. Mësues Timi kishte ardhur këtu e dy vjet më parë në stane për t'u mësuar shkrim e këndim fëmijëve të villehëve. Lina i dëgjonte me frikë fjalët e fshatit. Po të hynin në veshin e Tec Veros? Ç'do të ndodhte atëherë me Timin e saj? Lina mendoi shumë atë mbrëmje gjersa mbërritën në qendër të lokalitetit.

Tec Veroja shkoi drejt e në zyrën e PT-së. Lina hyri e druajtur aty. I ati bisedoi diçka me centralisten, pastaj hyri në kabinë dhe mbeti aty një copë herë. Kur mbaroi, mori Linën mbrapa dhe iku. Tec Veroja po e hidhte hapin të madh dhe Linës i bulëzoi balli. Por ai nuk ndalej. Dhe Lina nuk kishte ndër mend të çlodhej, edhe sikur ta dinte se do t'i pritëshin gjunjët. Kur mbërritën në shtëpi, ai mbylli lesën e oborrit dhe tha:

— Tani s'ka më dërci-mërci. E dëgjove kru-shkun? Ai e dha fjalën. Do na lidhë me një krushk të ri atje. Java si sot do zbresim të marrim përgjigjen.

Çfarë kishte dëgjuar Lina? I ati kishte biseduar mbyllur në kuti. Por e kuptoi nga fjalët e Tec Veros. Lina do të fejohej në fshatin ku qe martuar e motra. Atëherë kishte qenë fëmijë Lina. Dasmën e motrës e mbante mend si në mjegull. Vetëm i kujtohej se kishte qarë shumë. Tec Veroja e kishte shtyrë tutje duke i thënë:

«Për atë fat keni lindur të gjitha.»

Por Lina nuk qante pse u martua e motra. Asaj i kujtoheshin fjalët që i thoshte ajo kur rrinin vetëm.

«U, moj Lina, si të martohem unë me atë?! Nuk e njoh fare. Fytyrën s'ia kam parë asnjëherë. Po sikur të jetë ndonjë plak? Po sikur të jetë ndonjë që të rreh përditë? Çfarë të bëj unë atëherë? Vetëm të mbytem.»

Ja, për këtë kishte qarë Lina, mos ai burri do ta rrihte motrën e saj të dashur kur ajo të shkonte në shtëpi të tij, mos motra e saj mbytej nga turpi dhe Lina nuk do të kishte më motër në këtë botë...

Këto po mendonte Lina aty në oborr të shtëpisë, ulur mbi gurin e latuar, ku nëna e saj turrte leshin. Tec Veroja doli nga shtëpia pasi bisedoi një copë herë me gruan. Ajo doli në oborr, por Linës nuk i tha asgjë. Edhe nëna ishte në një mendje me babanë. Lina gati sa nuk qau. Ajo prekej shpejt, si të gjitha vajzat e staneve.

Dielli kishte perënduar dhe mugëtira po nderete krahët nga malet. Ngadalë po fikeshin një e nga një fashat e dritës në qiell dhe po zgjoheshin tingujt e natës së hershme. Këta tinguj të natës e grishnin Linën. Ajo mbante vesh. Edhe nata ka zëra. Natën pylli këndon nën zë. Edhe Lina këndonte me të. Ajo vraponte atje ku rriteshin lisat. Ulej mbi bar dhe dëgjonte pyllin si zhurmonte me frikë. Atë e trembte era e malit, që lozte me gjethet siç lozte Lina me kukullën e vet kur ishte fëmijë. Edhe era e zbukurën pyllin. Dhe Lina e donte edhe erën edhe pyllin. Por më shumë Lina donte këngën. Më tepër se ajo askush tjetër nuk gjente kohë të këndonte. Lina këndonte gjatë aty rrëzë pyllit me lisa. Era që rrihte pyllin merrte dhe këngët e saj. Mbase i fshihte atje lart në mal, ku e kishte folenë era, mbase ia jepte edhe pyllit sepse ai, kur zhurmonte, ngjante se këndonte. Lina fliste me pyllin gjersa mbi mal dilte hëna e bardhë. Atëherë mbledhte manushaqe. Ajo gëzohet si fëmijë kur manushaqet ia zbulonte syri i nënës.

Sa shumë po mendonte atë natë kjo Lina e bukur. Askush nuk e thërriste atë. Pyllin po e treste nata. Ajo ndjeu mall për të. Dhe donte të rrin-

te vetëm atje. Lina kishte dëshirë të qante atë natë. Por nuk qau. Po ta shihte Tec Veroja? Ku humbi ai? Lina profi në këmbë. Mos kishte shkuar te Timi? Ajo ia njihte kokën të atit. Ata tani po grindeshin. Vrapoi tatëpjetë drejt shkollës ku flinte Timi. Tec Veroja do t'i thoshte se vazhën e kishte fejuar. Po Timi pastaj? Ai do ta harronte Linën bukuroshe siç harrohet bari nën gjethet e vjeshtës. Ajo mbajti frymën te shkolla. Në dhomën e tij kishte dritë. Trokiti lehtë në xham dhe priti. Dritarja u hap dhe sytë e Timit qeshën. Tec Veroja nuk ishte ndeshur me të.

— Lina...

Ajo heshte dhe vështronte barin që kishte mbirë në rrëzë të murit.

— Kur u kthyet?

Ajo vështronte sytë e tij të mbufatur e të lodhur.

— Çfarë po bën? — pyeti befas ajo.

— Po shkruaj.

— Timi, ti gjithmonë shkruan, për se?

— Shkruaj për dashurinë, — qeshi ai.

— Për dashurinë?... E çfarë thua?

— Them se vllahen Linë e dua dhe do të mar-tohem me të.

— Dhe këtë do ta shpallësh në gazetë?

— Ëhë.

— Po kur ta marrë vesh babai, çfarë do thotë?

— Për mua kjo s'ka rëndësi.

— Timi, si kështu? Po ti nuk e di sa i rreptë është ai.

— Edhe kjo nuk më intereson.

— Sot nuk po më dukesh Timi im, — tha ajo me naze.

Mbas një heshtjeje të shkurtër ai foli:

— Pse ke kaq frikë, moj Lina?

— Po njerëzit?

— Gjithmonë kështu ti. Po a e di ti, Lina, se ajo që dashuron bëhet dy herë trime?

— O Timi, fillove nga të tuat ti. Kam frikë dhe pikë, — foli ajo me ngashërim dhe vrapoi tatëpjetë.

— Lina... Lina... — dëgjoi ajo zërin e tij që humbi në zhurmimin e pyllit. Ajo vrapoi në rrugën e shtëpisë.

Në mëngjes herët Tec Veroja e zgjoi dhe i tha të bëhej gati për në stan. Atje kishin ca punë për të bërë. Lina pati dëshirë të flinte ende. Po njerëzit në stane ngrihen herët. Punët duhen nisur në fresk. Tec Veroja po priste te dera e oborrit. Mëngjesi ishte i freskët, veshur me një mjegull të hollë kaltëroshe që të ngjante se e kishte lëshuar qielli i bukur nga lart. Në mëngjes gjithçka është e bukur. Edhe vajza kur ngrihet nga shtrati. Po ajo, sa e bukur do të ishte atë mëngjes! Thonë se vajzave në moshën e saj u rritet bukuria me orë. Po ta shihte Timi ashtu, ç'do të thoshte? Dhe nisi të dridhte gishtërinjtë në flokët e saj të gjatë. Një herë mori pozën e një vajze serioze. Pastaj vëzhgoi me bisht të syrit hijen e trupit, por dielli, si për inat, rrinte fshehur prapa maleve. Përpara shkollës nuk e ktheu kokën nga dhoma e Timit. Ecte dhe vështronte barin me vesë ndanë udhës. Edhe toka në mëngjes pranvere është e bukur. Ajo i ngjan një vajze që posa i ka flakëritur pushi në faqe. Pastaj vajza bën kordele dhe hedh mbi flokë shaminë e qëndisur, siç hedh toka lulet e gjelbërimit. Lina atë pranverë hodhi shaminë mbi flokët e bukur.

Stani ishte ngritur pranë pyllit. Pylli flinte ende. Edhe era flinte në gjoks të malit, edhe dielli flinte në shpinë të malit. Kurse vllahët qenë ngjitur në stane. Pranë stanit lulja e thanës kishte çelur. Thana është e para që përshëndet

pranverën. Tec Veroja hyri në kasolle. Ajo u kthye dhe pa shkollën. Tani Timi do të qe ngritur dhe përgatitej për mësim. Pastaj do të priste nxënësit te porta. Lina ndjeu mall për vitet e shkollës. Por ato ikin e nuk kthehen më. Si është kjo jeta, tha me vete. Iu kujtua një shprehje e nënës së vet: Si ai lëmshi i leshit rudë që mbli-dhet e rritet. Ashtu rridhnin ditët duke ia rritur shtatin. Linës bukuroshe.

— Dëgjon ti, moj!

Po thërriste Tec Veroja. Ai kishte qëndruar te porta e kasolles me sëpatë në dorë.

— Do pres ca qereste për kasollen. Pastro plehun dhe mblidhe atje, — bëri me dorë ai nga thana. Ajo tundi lehtë kokën. Këputi ca degë shqope dhe sajoi një fshesë. Mbledhja e plehut ishte punë e rëndë për Linën. Kur mbaroi, shkoi te burimi dhe lau djersën. Pylli përcillte goditjet e sëpatës.

Burimi rridhte nën hije i qetë si xham. Lina pa fytyrën në pasqyrën e ujit dhe rregulloi flokët. Kur u kthye, mblodhi manushaqe. Atëherë hyri dhe Tec Veroja në stan. Ai pa i kënaqur plehun e mbledhur kopicë, vathën e pastër dhe Linën që lozte me manushaqet.

— Shko na merr për të ngrënë.

Lina vrapoi tatëpjetë fshatit. Timi nuk ishte në shkollë. Linës iu mblodh një komb në fyt. Ajo kishte një dëshirë të marrë ta shihte atë mbrëmje Timin. Ngadalë po e mbyste ngashërimi. Timin e donte shumë. Edhe më shumë do ta donte po të mos qe Tec Veroja i ashpër.

Nëna e përgatiti shpejt bukën në torbë. Lina nuk priti, e hodhi në krah dhe mori rrugën e stanit. Në të dalë të fshatit dikush po e thërriste.

— Lina... Lina!

Ajo e njohu zërin, por nuk e ktheu kokën.

— Çfarë ke ashtu, Lina?

— Më lër të iki tani.

— Përse i ke të rrudhur sytë?

Ajo u kthye befas nga ai dhe e pa sikur t'i thoshte: «Vërtet».

— Sa herë takohemi, ti dukesh e mërzitur. Mos nuk do të vij?

Ajo eci përpara duke përgjuar hapat e tij. Ai e ndoqi. Një copë udhë i shoqëroi heshtja. Vëzhtronin barin e posambirë

— Në stan është Tec Veroja?

— Po, — tha ajo.

— Të ka thënë gjë?

— Gjithmonë më thotë.

— Herë tjetër s'më ke thënë.

— E pse të të them. Nuk dua të merakosesh.

Natyra ishte e freskët. Binte erë manushaqe. Diku ai i tha të pushonin. Ajo u mendua një copë herë, pastaj qëndroi. Stani që pranë, por gjer atje ngriheshin shkurret dhe Tec Veroja s'mund t'i dallonte nga kasollja.

— Lina, këtu lart bie erë manushaqe, — tha Timi.

Ajo pohoi me kokë, por nuk tha se atë erë e lëshonin manushaqet e gjirit të saj. Lina i mblo dhi ato te burimi për t'ia dhënë Timit. Ai i donte shumë dhe thurte vjersha për to. Një ditë, kur ia çoi në shkollë, ai u gëzua shumë. U ul në tryezë dhe shkroi një vjershë për manushaqet. Kur mbaroi, i tha Linës të afronte faqen që ta puthte. Ajo fshehu fytyrën me duar dhe vrapoi.

Timi rrinte shtrirë dhe vështronte qiellin. Lina priste që ai të thoshte diçka. Por Timi ishte i heshtur si lisi atë ditë. Jo, më i heshtur, sepse lisi në vjeshtë shushurin sikur qan e sikur qesh. Kur e sheh nga larg, thua se këndon nën zë. Li-

na pyeste shpesh veten. Ç'këngë lëshon lisi? Dhe dëgjonte gjatë këngën e gjetheve. Dhe thoshte atëherë Lina: «Si është ky lisi! Kur e rreh era dhe shiu, këndon, kur e rreh dielli, hesht.» Po Timi pse po heshtte? Kush po e rrihte Timin? Pse mendonte Timi? Mos vallë era e manushaqeve që rrinin fshehur te gjiri i saj i sillte ëndërrime sikur ajo Lina me gërshet të ishte në krahët e tij? Por s'guxonte Timi me këto ëndrra, sepse Lina ishte e egër si një luaneshë.

Lina u kujtua për Tec Veron dhe u drodh. Ai po e priste. Timi iu lut të qëndronte edhe pak.

— Lina, mua nuk më the asgjë.

— Nuk të tha babai ty?

— E pse do më thoshte?

— **Po ja, thashë unë me mendje.** Ai e di punën tonë, se, kur u kthyem, më tha: «Tani s'ka më dërci-mërci». Domethënë mos të takohem më me ty.

— Dhe ti çfarë i the?

Ajo heshti. Në qiell u shfaqën ca re si fasha të mëdha pambuku.

— Pse hesht, Lina? Ti do të fejojesh me atë të krushkut?

— Jooo!

— Pse nuk i thua Tec Veros se Timin e dashuroj dhe me atë do të martohem?

Lina u drodh lehtë. Ç'thoshte ky Timi... Befas ajo u ngrit dhe vrapoi drejt stanit. Ai e arriti, i kapi gërshetin, por ajo shkau dhe atij i mbeti në duar shamia e qëndisur.

— M'i jep manushaqet, — thirri ai.

Lina u kthye flakë e kuqe. Pastaj vendosi dorën në gjë dhe shpërndau manushaqet, duke hedhur hapat drejt stanit. Diku u kujtua dhe thirri:

— Më jep, më jep ti shaminë!

Nga larg u dëgjua zëri i Tec Veros.

— Ç'ke moj Linë, që bërtet?

Ajo rrëmbeu shaminë dhe vrapoi drejt stanit. Nga gjoksi vazhdonin t'i binin manushaqet.

Të nesërmen në mëngjes, për çudi, Tec Veroja e mori Linën në qendër të lokalitetit. Nuk e di pse u drodh Lina. Krushku kishte lënë fjalë të zbritnin pas një jave. Po Tec Veroja pse nxitonte? Angjelina e tij po e trashte punën me atë mësuesin. Dje Timi i kishte thënë Linës se Tec Veroja kthente udhë kur e ndeshte përballë. Pra diçka bluante në kokë Tec Veroja.

— Hidhi këmbët, moj Angjelinë!

Tec Veroja nxitonte atë ditë. Lina mezi i arrinte hapat e tij të mëdhenj. Në kabinën e PT-së i ati bisedoi gjatë me krushkun. Kur doli, ruante fshehur një buzëqeshje. I bëri shenjë Linës ta ndiqte dhe t'ku. Diku nisi të këndonte nën zë. Kështu e kishin vllahët që jetonin në stane. Gëzimin e shprehnin me këngë. Lina heshtte dhe shkelte gjurmët e tij. Tec Veroja këndoi gjatë. Pastaj iu drejtua së bijës.

— Kështu, moj Angjelinë, krushku më tha se bëra mirë që zbrita sot. Ai djalin e ka gjetur dhe na pret nesër... Dëgjon, moj Linë! Do vij në ata, do vemi edhe ne. Bukur do të jetë, he. Pse m'i var buzët?

Po Lina bluante mendimet e saj të gjata. Sa shpejt u rrokullisën punët. Nesër do të zbritnin përsëri. Do të shkonte edhe një nga fisi. Kurse ai do të zbriste me krushkun. Tec Veroja do t'i ftonte për kafe. Lina do të hidhte nganjëherë sytë nga ai. Edhe ai do të shihte nga Lina. Në fund të gjithë bashkë do të ngjiteshin në zyrat e pushtetit dhe nëpunësi i gjendjes civile do të pyeste:

«Dëgjon ti, Angjelina Vero? E do atë...»

Të gjithë do të prisnin përgjigjen e saj.

«Jo, nuk e dua.»

Heshtja do të prishej nga pëshpërimat. Krushku do të grindej me Tec Veron. Mbase i ati do ta rrihte...

— E, moj Linë, pse mendohesh? Krushku tha se ai djalë me sot e me nesër është në fshat. Vazhdon shkollën e mbrëmjes në qytet. Hajde, hajde, në fillim kështu e keni ju vajzat. Tani kthehu në shtëpi, merr darkën dhe të pres në stan.

Tec Veroja iku. Ajo hyri në shtëpi dhe ra përmbys në shtrat. Mbeti ashtu gjersa mbyti ngashërimin. Kur u ngrit, rrëmbeu bukën dhe vrapoi. Te shkolla ndali. Timi ishte brenda. Ajo trokiti lehtë në xham. Ai hapi dritaren dhe qeshi. Mësuesi i kishte sytë të mbufatur nga librat.

— Lina!

Ajo kishte ulur kokën dhe shihte tokën e njomë të pranverës. Në vjeshtë lagështia zbrët poshtë dhe toka prarohet, pemët zverdhen e gjethet bien. Lagështia rri fshehur gjithë dimrin. Në pranverë ngjitet lart dhe njom buzët e tokës. Atëherë çel gjethi.

— Do vish sonte? — foli ajo pa e ngritur kokën.

— Të ka qortuar babi?

— Ehtë.

— Prapë ky Tec Veroja?

Ajo tundi kokën lehtë, kafshoi buzët e kuqe dhe tha:

— Sonte jam në stan me babën. Kur të flejë ai, eja se të kam një fjalë.

— Do të vij, Lina.

Ajo vrapoi me torbën e bukës në krah. Dhe e dinte se Timi do ta ndiqte me vështrim gjersa të humbiste në drurët e pyllit.

Mbrëmja erdhi shpejt. Dielli perëndoi, por

mbi retë e bardha kishte ca fasha të kuqe flakë. Ndihej era e luleve të pranverës. Pylli shushurinte nga era e mbrëmjes si bisedat vesh më vesh të grave të fshatit. Tec Veroja ishte ende në pyll. Ajo e priti në kasolle duke ndjekur goditjet e sëpatës së tij. Pastaj goditjet e sëpatës u shuan dhe Tec Veroja erdhi kur ra nata. Mblaçiti shpejt darkën dhe u shtri i lodhur. Lina u shtri në kthinën tjetër që shihte me dritare nga pylli. Priti me veshët ngritur. Gërhitja e fortë e Tec Veros prishi qetësinë e natës. Atëherë Lina hapë dritaren dhe doli. Nata ishte e freskët e me aromë. U ul diku dhe priti. Shpirtin ia kishte pushtuar ankthi. Lina tha me vetë se do të priste aty gjersa agimi të zbardhte kurorat e lisave. Pastaj Tec Veroja do ta merrte në qendrën e lokalitetit. Nata po shtonte kumbimin e saj. Këndonin zogjtë e shkurreve. Atje diçka lëvizte dhe ajo u tremb. Nata po vinte në gjumë gjithçka. Dritat në fshat po fikeshin. Edhe pylli ra të flejë. Pylli bën gjumë të rëndë natën.

Ajo dalloi nga larg siluetën e Timit dhe zemra i rrahu fort. Ai u ul pranë saj dhe i shtrëngoi fort dorën. Lina pa me frikë nga stani.

— Lina, pse je kaq e trembur?

— Nesër baba do më fejojë.

— Kaq shpejt?! Po ti çfarë the?

Lina ngriti supet, heshti pak e tha:

— Unë do të vij me ty.

U vendos një heshtje e gjatë. Timi u shtri në shpinë dhe pa qiellin lart.

— Sa të bukura janë yjet, Lina.

Ajo u drodh lehtë. Ky Timi çfarë po thoshte ashtu?

— Unë do të vij me ty, — foli përsëri ajo.

— Ti nesër do të shkosh me babën, Lina, ime.

— Timi, si kështu ti?

Ai u ngrit mbi bërryla dhe i kapi gërshetin.
— Krushku duhet ta njohë Angjelinën me gërshet. Tregoju ç'është dashuria. Më dëgjon, moj Linë e bukur?

Ajo vështronte barin e mugëtuar nga nata. Nga pylli vinte kënga e bulkthit. Herë-herë lehte dhe qeni i stanit.

— Ti je trime, Lina ime, — tha Timi dhe mërmëriti melodinë e një kënge stani.

*Laj e krih balluket prapa,
Po vjen dielli e të djeg vapa,
Dil, moj vllahë naze-naze,
Shkunde gërshetën e madhe.*

Linës iu shfaqën në sy agimet e staneve, vllhët hipur në mushka dhe kopeja që përhapte melodinë e këmborëve. Nga gjoksi u shpërthen-te kënga, ngrihej lart si një zog i bardhë, sillej mbi kope, mbi pyll, mbi fshat, gjersa tretej në mjegullën e hapët kaltëroshe e i qëndronte si vello vllahut, që lëkundej edhe nga kënga edhe nga mushka. Vllahun e rriste kënga si ajri mushkërinë.

— Lina, më mëso të këndoje si ju.

Ajo vërtet nisi të këndonte atë këngë që zgjon vllahun nga gjumi dhe ngre vllahën të krehë gërshetin. Ata kënduan një copë herë. Lina nxori shaminë dhe fshiu cepat e syve. Kur këndonin, vllhët lotonin. Dhe Timi nuk tha asnjë fjalë pse lotoi Lina. Nata e thellë përcillte heshtjen e vet. Ishte koha kur dhe bulkthi dremiste, edhe fijet e barit nuk belbëzonin, edhe pylli nuk shushurinte. Vetëm vesa shndriste nga drita e yjeve. Lina mendoi për Tec Veron. Ndoshta ai tani shihte në ëndërr krushkun e vet. Po Linën si

e shihte? Linën e shihte nuse, veshur me të bardha. Ajo e pa Timin drejt dhe i tha:

— Po ky babai pse nuk të do ty, o Timi?

— Ai nuk e do dashurinë, sepse vjen nga një kohë kur ajo dënohej.

— Eëëë.

— Të dashuroje, quhej si të shkelje ligjet, zakonet, rregullat. Marrëdhëniet shoqërore nuk e lejonin një gjë të tillë.

Timi foli gjatë për dashurinë. Vonë ai iku. Lina mbeti aty gjersa ai i humbi nga sytë dhe hyri në kthinë. Gjumi nuk po ia mbyllte qepallat. Mendime të shumta i zhurmonin në kokë. Si ësh-të kjo jeta, tha me vete. Si ai lëmshi që rrotullohet e rritet. Vjen një ditë që ai rëndon shumë. Atëherë thonë se njeriu ka peshë, i rëndon logjika. Dhe pas kësaj ai gjykon të shkuarën, gjykon edhe të ardhmen. Po kjo logjika e njeriut si rritet? Si ajo rrezja e parë e agimit që solli mëngjesin e bardhë mbi kurorat e lisave dhe i vrau sytë Linës. Tec Veroja kishte një copë herë që po i fliste. Ajo u ngrit shpejt dhe eci pas të atit për në qendër të lokalitetit. Zemra i qe mbushur me dritë dhe forcë. Një copë re pa formë që shfaqej diku në cep të maleve era po e shtynte larg. Zogjtë po jepnin koncertin e mëngjesit, kurse toka, si një vashë e ngritur nga shtrati i nusërisë, po lahej në dritë të bardhë.

D Ë N I M I

Shumë flisnin udhët e fshatit atë mbrëmje. Çfarë kishte ndodhur vallë? Kanan Kumi asgjë nuk kishte kuptuar. E si mund të kuptonte, kur asnjeri nuk i kishte thënë një fjalë? Dhe ai përgjoi i hutuar një copë herë, pastaj u var për në shtëpi. Nxitonte atë mbrëmje. Udhët e fshatit gumëzhinin dhe ai pati frikë. Mbrëmja po binte me një mugëtirë të kaltër në të murrëtyer nga qielli i rëndë. Rigonte një shi i hollë që ngopte tokën. Dritat e fshatit u ndezën herët. Nën këmbët e kodrës, gjer tej, ku rridhte lumi, nderej fusha e lagësht, e heshtur. Po fikeshin fashat e fundit të dritës. Pas pak nata mbuloi gjithçka. Kanan Kumi hyri në oborr dhe mbeti një hop te pragu. Qetësia ia vrau veshët. Sonte qenka natë e zezë, tha me vete. Hapi derën me forcë dhe po ashtu e përplasi atë me zhurmë pas vetes.

— Ti je, Kanan? — erdhi një zë nga dhoma.

— Unë jam, mos qofsha.

Ai kërkoi në mur çelësin e dritës. Errësira ia vrau sytë dhe nuk e gjeti. Befas u përplas në një fuçi boshe. Shau rëndë nëpër dhëmbë.

— Lëre çelësin dhe eja në dhomë, se kemi dritë.

Kërkoi me duar kornizën e derës. Këmbët iu përplasën përsëri në fuçinë boshe.

— Po çohu dhe hape, moj shtrigë!

Në dhomë u ndien hapat e gruas. Ajo hapi derën dhe ai dalloi trupin e saj të hajthëm që u mbështet në kornizë. Ai kishtë mbetur në fund të sallonit.

— Po ti, ç'bën aty?

— Kërkoj derën e gruas sime.

— Edhe atë e ke harruar, — tha ajo me shpotidhe shkoi në shtrat. Ai e ndoqi i heshtur. Në dhomë ndriste mugët drita e abazhurit të vjetër. Iu afrua tryezës dhe u pëndos me zhurmë në karrige.

— Je lodhur si tepër sonte, — tha ajo.

— Gjithmonë i lodhur kam qenë.

Nisi të mbllaçitej më nge. Drita e abazhurit i binte mbi njërën faqe, kurse tjetra përtypej në të mugët. Së shoqes iu qesh me këtë.

— Pse qesh?

— Ashtu kot, me ty, që shan vend e pa vend.

— Ke rënë me pulat sonte.

— Ti u vonove.

— Nuk është kaq vonë, jo. Ti me gjumin kërkon të vrasësh vetminë.

— Edhe ti ashtu bën.

— Pusho!

Ajo u mbështoll mirë në shtrat. Ai vështroi flokët e saj të thinjur që qenë zhubravitur në përpkjet për ta zënë gjumi.

— E mblodhët misrin në koçek? — pyeti ajo.

— E mblodhëm, që u bëftë helm, ishallah, o zoti im!

— Më shumë u zgjatet jeta kur i mallkon ti.

— Zjarri i rëntë atij koçekut.

— Mos thirr, se na dëgjojnë. Zhvishu dhe hajde, mblidh kockat, — zbuti zërin ajo.

Ai u ngrit dhe u soll rrotull në dhomë. Abazhuri projektonte në katër qoshet hijen e tij të shformuar. Pastaj hapi dritaren dhe u ul në parvaz të saj.

— Mbylle atë dritare se na plevitose, — foli e shoqja nga shtrati. Ajo qe kthyer nga ai.

— Nuk e mbyll, jo!

— Mos u çmende?! Ti e di se na përgjojnë.

— Nën dritaren time... Ej, kush përgjon aty?

Zëri u përcoll një çast në errësirë, pastaj u ngjir dhe humbi. Në dhomë hyri zhurma e natës së dimrit. Ishte fundi i nëntorit. Nga fusha e lagësht vazhdonte të vinte ajri i ftohtë. Kanan Kumi qëndronte në dritare në pozën e një njeriu që përgjon. Gruaja i foli përsëri të mbyllte dritaren. Ai nuk u tund nga vendi. Dhe gruaja u mbështoll mirë dhe heshti. Ai ndjeu zbrazëtinë e vetmisë. Poshtë uturonte përroi me ujërat e turbullta që zbritnin nga kodrat. Mbi të qëndronte nata e zezë si të përgjonte zërin e tij. Por Kanan Kumi fliste vetëm me hijen e vet dhe askush nuk e dëgjonte. Frikën ia kishte së shoqes. Ajo shtrigë e kishte gojën çorap. Era vazhdonte t'i rrihte gjoksin e zbërthyer, të thatë e të fishkur nga puna e fushës. Ai ndjeu mornica në trup, por nuk lëvizi. I ngjau se era po i sillte melodinë e një kënge. Ai mprehu veshët. Vërtet, ai po dëgjonte këngë. Ç'ishte ajo këngë atë natë? Kush këndonte atje në qendër të fshatit? Ai priti sa pushoi kënga. Pastaj tha se diku bëhej dasmë. Kënga e tyre i helmonte shpirtin. Më tepër se çdo gjë Kanan Kumin e vriste gëzimi i tyre. Prandaj dhe qëndronte larg. Jeta e tij ishte mbërthyer në heshtjen e gjatë të viteve. Ato vite ai i kishte numëruar me minuta, pastaj qe lodhur, pastaj përsëri kishte shpresuar e përsëri kishte fjetur gjatë, gjersa që zgjuar, i lodhur,

i plakur, me një fije shpresë që ia sillte zhurma e stacioneve të huaja.

Kënga kishte nisur përsëri shtruar, si vallja e nuses. Ai doli në oborr dhe ujërat e turbullta të përroit i ushtuan në veshë. Kënga po ia cingëriste nervat. Zbriti në shtratin e përroit, por uturima e ujërave nuk e mbyti dot këngën. Atëherë u ul në gjunjë, kapi veshët dhe mbeti një hop duke parë natën e zezë. Tingujt e jetës u shuan në veshët e tij. Ashtu mbeti gjatë, gjersa u lodh. Pastaj u ngjit dhe hyri në dhomë. Kënga kishte pushuar. Por nata po përhapte ende biseda burrash, Mos ka kuvend fshati son-te, mendoi. U ul në fund të shtratit ku flinte e shoqja dhe priti. Kënga nisi përsëri. U është shpuar gurmazi son-te, tha. Nuk kanë zanat tjetër. U ngrit dhe mbylli dritaren me tërsëllimë. E shoqja e ndjeu dhe foli me mllef.

— Përse e përplas dritaren ashtu?

— Fli ti, shtrigë!

— Mos t'u sos jeta?!

— Do të të mbyt me çarçaf, po mbylle gojën!

Heshtën të dy.

Kënga vazhdonte të ushtonte përtej dritares. Të ftohtët e natës po shtrëngohej. Edhe llambat mardhnin atë mbrëmje. Dimri po trokiste i ashpër. Ai nxitonte në udhët e fshatit. I fshihej dritës. Dyshimin e fshatit e kishte mbi sy. Diku ndali dhe mendoi të kthehej. Por kënga e grishi. Dhe hodhi hapat i ndezur.

Këmbët e çuan në qendër të fshatit. Nëpër dritare qenë varur flamurë të kuq. Në vatrën e kulturës këndonin burrat e fshatit. Festa e Çlirimit, i vetëtiu mendimi dhe iu afrua tinëz mureve. Pastaj rrëshqiti gati njësh me tokën për t'iu afruar dritareve, ngriti sytë ngadalë du-

ke përgjuar dhe pa brenda. Përtej xhamit i ngjau se dy sy të trembur po e shihnin. Uli me të shpejtë sytë dhe u mblodh kruspull. Priti një copë herë ashtu. Dëgjohej shiu mbi eternitin e çatisë dhe ullukët që pikonin rëndë. Brenda zgjateshin bisedat e burrave. Ai ngriti me kujdes kokën dhe përtej xhamit pa përsëri sytë e trembur U ul me vërtik, pastaj u kujtua se ata ishin sytë e tij që projektonte xhami. Me kujdes pa në sallë. Gosti e madhe, mendoj. Ai u hodh në dritaren tjetër. Prej aty shihte mirë. Në krye qenë ulur veteranët. Dikush nga ata ia mori këngës për Partinë. Lëre atë këngë se më vrave, mërmëriti Kanan Kumi dhe zuri veshët. Kënga ushtonte:

*Moj Parti, t'u shtoftë jeta,
S'u ndave nga e vërteta...*

Kanan Kumi priti e priti. Të ftohtët i ngriu trupin. Kur pushoi kënga, në sallë u bë zhurmë. Jo, po qeshnin. Dikush tregonte një histori. Mos po flisnin për të? Ç'do të thoshin? Atij gjithmonë i ngjante se fshati fliste për të. Dhe ai përgjonte. Pastaj mbyllej në vetminë e vet dhe turrte mendimet për të shkuarën. Kjo i ndodhte shpesh Kanan Kunit.

Kanan Kumi nuk kishte fis në atë fshat. Aty e solli i ati vite më parë. I ati kishte qenë një njeri i ndrydhur, që nuk shkëmbente dy fjalë me njeri. Gjithçka e shihte vëngër. Edhe hijen e vet. Thoshin se kishte ikur nga fshati nga frika e plumbit të hasmit. Por asnjë fshatari nuk i mbushej mendja se ai njeri kishte hasm. Me vete kishte sjellë një dorë plaçka ngarkuar në kalë dhe gruan e re. U ngul në një qoshe të fshatit dhe aty ngri-

li shtëpinë me gurë. Thoshin më vonë se ai kishte qenë një matrapaz i zoti dhe kishte grumbulluar shumë para. E shoqja i lindi vetëm një djalë dhe i vdiq e re. Kanan Kumi u rrit me tekat e veta, duke mos e ndier asnjëherë pushtetin e babait. Natyra i kishte falur një dinakëri që e shpëtoi nga shumë zënka në fshat. I ati nuk i la shumë para. Por i la kapital tokën. Tokën ia punonin fshatarët me rrogë. Kështu u pasurua Kanan Kumi.

Brenda do të qe ngrohtë. Ai këtë e ndjeu nga bisedat. Shiu derdhej dendur. Ullukët e lagën dhe ai u struk pas murit. Edhe ai shi duhej atë natë. Pak ishte era që po e digjte si hithër! Edhe kënga e digjte si shpuza. Ajo e kishte veçuar nga fshati. I hoqi hijen dhe emrin. «Ej, ti i klasës së përmbysur, sa kokë dhen do japësh...» Ej, ti i dhjemit, pse s'dole në punë sot...» I harruan emrin. Po kush ia harroi...?

Atëherë lopët ia ruante një çapaçul jetim, i cili gdhiehej poshtë në haur. Kanan Kumi ia kishte harruar emrin. Zbatharak i fliste. Po një mëngjes ky zbatharak i ra derës fort:

«Do të iki, o Kanan Kumi.»

Dhe kishte ikur si shumë të tjerë. Dhe nuk e pa më. Më vonë dëgjoji se qe vrarë në mal kundër gjermanit...

Ai lëvizti për të larguar mendimet. Në sallë po këndonin. Gjersa pushoi kënga, ai mbeti kruspull, duke parë natën e zezë dhe shiun që nisi të trokiste më me forcë. Ullukët kullonin dhe atij iu lagën këmbët gjer në gjunjë. Ç'të bënte? Përtej dritares e përgjonin. Edhe ai përgjonte. Në zallin e sheshit u ndien hapa. Kanan Kumi i ngriu gjaku. I ngjau se u mpi nga një goditje prapa veshit. U hodh dhe nisi të vraponte. Ndali në errësirë, atje ku drita shtrihej me përtesë. As-

kush s'po e ndiqte. Vuri dorën prapa kokës, e fërkoj atë, por nuk dalloj asnjë dhembje. Ç'tu kishte ndodhur vallë? I qe bërë nga frika? Kanan Kumi po tregohej burracak. Si do të dilte përpara gruas? Thumbat e saj e brenin si krimba. Befas u hodh dhe iu afrua përsëri dritares. Salla heshtte. Pse heshtte salla? Mos mbanin vesh frymën e nxituar të tij? Zgjati përsëri kokën në dritare dhe pa brenda me frikë. Po fliste sekretari i partisë. Çfarë fliste ai? Ai fliste shpesh në mbledhje. Dhe Kanan Kumi i ngjante se qëllonte atë... «Bujku ynë është vetë zot i tokës... Mprihni vigjilencën. Mos harroni luftën e klasave... Dikush mund të qëndrojë midis nesh, duartrokët me në, mandej edhe mund të diskutojë bukur, por heshtazi nuk është dakord me ne... Armiku i këtij pushteti nuk e harron kurrë klasën e vet të përmbysur...»

Një mëngjes shërbëtori i zgjoi herët. E kërkoi bujqit që i punonin tokën. Doli hijerëndë te pragu dhe pa nga bujqit e lagur që qëndronin ngjeshur në këmbë, përpara portës.

«Përse më thirrët, ju dembela?»

«Na solli uria, zoti Kanan. S'kemi drithë në shtëpitë tona.»

«Punoni, që të hani.»

«Pse e shitni bereqetin në treg? Atë e kemi nxjerrë ne, me djersën tonë,»

Ai qe zënë ngushtë. Çfarë përgjigje t'i jepte atij bujku? Hodhi hapat shpejt, iu afrua me duar në brez dhe pa bujkun gjatë.

«Bukur flet ti, Nan Doraci, por ç'e do që s'je i zoti të qepësh as xhakëtën tënde.»

Bujqit e tjerë kishin vënë re xhakëtën e grisur të shokut. Ai që kënaqur nga heshtja e tyre. Po Nan Doraci nuk kishte lënë të zgjatej heshtja.

«Xhakëtën e androj por këtij çfarë andre t'i hedh?» — kishte thënë ai duke kapur barkun me dorë. Kanan Kumi i la aty në këmbë, nën shiun e dhjetorit, duke pritur përgjigjen e tij.

Një zhurmë e fortë ia shkëputi mendimet. Ai u zmbraps me frikë. Dhe priti ta godiste dikush. Në sallë vrapuan drejt dritares. Hapat po afroheshin. Dikush thirri:

— Lëre të hyjë era e ditës së lirisë.

Atëherë e kuptoi Kanan Kumi se era kishte hapur me forcë njërin kanat të dritares. Ai tjetri u kthye dhe zuri vend në valle. Edhe të tjerët po kërcenin. Qe ngritur dhe Nan Doraci.

Pas disa ditësh Nan Doraci kishte ikur në mal me partizanët. Kur shkeli gjermani në fshatin e tyre, emrin e tij e dha të parin Kanan Kumi. Gjermanët i morën gruan dhe foshnjën e vogël. Nëna i ndiqte duke thirrur:

«Më jepni foshnjën. Thuaju, zoti Kanan, se ajo nuk ka faj. E kam të vetme. Më vrisni mua, foshnjën lëreni.» Kanan Kumi printe udhën. Ai heshtte si trung atë ditë. Lotët e nënës së foshnjës lagën rrugicat e fshatit. Gjermanët ndalën te shtëpia e tij. Foshnja vazhdonte të qante. Ai që e mbante në krahë, e ngriti lart dhe e rrotulloi në ajër. Foshnja heshti. Nëna mblodhi forcat dhe iu vërsul gjermanit. Dy të tjerët e kapën dhe e lidhën. Ishte mesi i dimrit. Përroi ushtonte nga ujërat e turbullta që zbritnin me rrëmbim nga kodrat. Shiu binte me forcë dhe një gjerman bëri shenjë padurimi me dorë. Ai që e rrotullonte foshnjën, e lëshoi atë me vërtik në ujë. Trupi i njomë i foshnjës lëshoi një zhurmë të lehtë kur preku ujin, pastaj humbi. Nëna e saj humbi ndjenjat dhe u plandos në tokë.

Brenda vallja kishte mbaruar, por ai nuk e ndjeu nga kumbimi i fortë i shiut në eternitin e çatisë. Pastaj përsëri i ngjau se dëgjoi hapë. E pushtoi ankthi i pritjes. Sa herë e kishte provuar këtë ankth Kanan Kumi! Ai nuk i qe ndarë asnjëherë në jetë.

...Për herë të parë i kishte dalluar në bërryllin e rrugës. Në krye rrinte Nan Doraci. Ai e kishte pritur. Dhe ai që pret, ndoshta mund të vonohet, por një ditë do të vijë. Ishte një mesditë e dhjetorit të parë të lirisë. Atë e arrestuan në emër të popullit dhe e nxorën në oborr. Përroi vazhdon të uturinte me ujërat e turbullta. Dhe nuk e kuptoi pse iu kujtua foshnja e Nan Doracit dhe gjermani që e rrotullonte në ajër. Pas kësaj dite Kanan Kumi humbi për tetëmbëdhjetë vjet nga fshati. Kur u kthye, bëri çudi që e shoqja ishte gjallë. Në burg ajo nuk i kishte shkuar asnjëherë. Gjithë atë natë e rrahu me dru si bushtër. Por e shoqja nuk vdiq. Kur zbardhi, ra në gjumë dhe fjeti gjer në mesditë. E shoqja e kishte harruar dajakun që hëngri. I çoi bukën në tryezë dhe Kanan Kumi i ranë xhindet. Të nesërmen hyri në punë në kooperativë...

Në sallë po këndohej Internacionalja. Ai hapi veshët dhe mbajti frymën. Si u bë kështu? Ç'po ndodhte me të?! Koka po i buçiste dhe zemra po i shkulej nga goditjet. Fryma iu ndal, iu morën mendtë dhe ra. Kur u ngrit, i ngjau se trupi po i digjej në flakë. Urrejtja po ia merrte frymën Mendimet i shkrepninë vetiu dhe vrapoi në zallin e sheshit. Shiu mbyste hapat e tij. Ai vraponte teposhtë, drejt koçekut, që qëndronte i fshehur pranë fushës. Ecja e tij shpërndante mërmërima dhe gjithkush që mund ta shihte atë natë do të mendonte se gjer atë çast e kishte pasur jetën me të gjallët Kanan Kumi. Ai ecte, vraponte dhe

i ngjante atij njeriu që sjell lajmin e vdekjes. Kanan Kumi u përhumë në egërsi. Gjer atëherë kishte ndenjtur duarkryq, se jetonte me shpresën se do të ikte. Kjo e kishte mbajtur gjallë. Ndryshe do të kishte vdekur nga veremi. Ai vraponte në natën e zezë. Nata ishte e zezë si frika. Ai gjithmonë mendonte se frika kishte ngjyrën e zezë. Këmbët iu llangosën në ugarin e punuar. Edhe balta duhej atë natë! U zvarrit gjer te koçeku. Aty pushoi një çast dhe u mbush me frymë. U ngjesh në gardhin e koçekut dhe theu dy rishtela. Misri u derdh me zhurmë. Kanan Kumi përgjoi: asgjë nuk u ndje. Nxori ngadalë shkrepësen, fshiu duart në xhakëtë dhe u kërrus të mbrohej nga era. Fija e parë nuk shkrep. Edhe e dyta. Bashkoi tri dhe flaka e zbehtë i ndriçoi baltën në fytyrë. Nga këndi tjetër i koçekut dikush thirri:

— Mos lëviz nga vendi, Kanan Kumi!

U dëgjuan hapa që po afroheshin. Kanan Kumi u hodh në krahun tjetër dhe vrapoi. Një çast mendoi se humbi në errësirë dhe ai që thirri s'mund ta ndiqte.

— Ndal, se do qëlloj!

Errësira përcolli zërin e tij të ashpër. Zemra në gjoksin e Kananit shpejtoi rrahjet. Por nuk e ndali hapin. Nata përcolli një krismë të thartë. Ai ndjeu t'i therte kofsha dhe u plandos në baltën e ugarit. Roja e dalloi nga rënkimet dhe vrapoi drejt tij:

— **Cohu, zoti Kanan!**

Ngriti sytë dhe dalloi siluetën e rojës së fshatit që i foli. Në kofshë ndjeu gjakun e ngrohtë.

— Të ndjeva kur hyre në sheshin e fshatit, — foli roja duke ia vendosur tytën e pushkës te veshi. — Të pashë te dritarja, çehreprishur, dhe thashë se ç'është do bëje sonte.

Ai rënkonte. Roja hodhi pushkën në sup dhe e ngriti.

— Më lër të rroj, o rojë!

— Kjo jetë nuk është për ty, zoti Kanan, — tha roja dhe e shtyu drejt fshatit. U çapitën pak hapa. Pastaj Kanan Kunit befas ju veshën sytë, gjunjët iu prenë dhe ra pa ndjenja në baltë.

— Vdes njeriu edhe nga frika, — tha roja pasi e tundi disa herë. U largua pak dhe mendoj se ishte thënë t'i bënte rojë të vdekurit atë natë.

Shiu binte mbi kufomën me trokëllimën e dauleve të vdekjes, kurse nata i kishte hedhur perden e zezë.

LIRIKAT E DY STINËVE

Bora e parë

Dera e dhomës u hap me vrull dhe brenda hyri motra ime e vogël, Ina. Ajo vrapoi pranë shtratit tim të ngrohtë dhe tha me zë të lartë:
— Titi, po bie borë.

Unë i buzëqesha, i trazova flokët dhe u ngrita. Ina vrapoi shpejt në dritare. E ndoqa pas dhe mbështeta mjekrën në supin e saj të njomë. Ajo mënjanoi perden e bardhë dhe tregoi me gisht. Jash-të që shtruar qilimi i bardhë i borës. Ishte bora e parë që binte në qytezën tonë atë vit. Fjollat binin lehtë, marramendëse dhe me delikatesë zinin një copë vend në tokë. Vështrova qiellin. Ai që ulur shumë pranë tokës. Vargjet e gjata që vareshin nga qielli ngjanin si fjongo me nyja. Në çdo njëjë qëndronte një fluturzë bore. Sa shumë fjongo që vareshin nga qielli.

— Shih sa bukur! — tha Ina.

Kopshti ynë ngjante vërtet i bukur. Mbi degët e pemëve kishte qëndruar bora. Ina hapi dritaren dhe zgjati pëllëmbën. Diku në degën ku preku dora e saj u thërrmua pluhuri i bardhë. Pastaj qetësi. Dëgjohej kërcitja e thatë e degëve nga pesha e borës që binte. Ina shihte me kureshtje të madhe.

— Pse është e bardhë bora? — pyeti pastaj.

Çfarë t'i thosha. Njohuritë e shkencës ajo nuk i kuptonte. Po kërkoja diçka të thjeshtë.

— Atje lart, ku ngrin bora, nuk ka gjëra të zeza.

— Po kush i rrëzon fluturat e bardha?

— Bien vetë, kur rriten.

— Po kush i hipën atje lart?

— I hipin retë.

— Sa e mirë që është bora! Të isha dhe unë atje lart ku rri ajo. Pastaj të zbritja si fluturzë dhe të thërritja: O Titi, pa shih si po fluturoj unë, — dhe Ina qeshi fort.

I thashë Inës të vishej. Ajo u bë gati sa hap e mbyll sytë. Mbi supet tona qëndruan fjollat e borës si zogj pëllumbash. Ina kishte mbërthyer kapuçin, shtrëngonte fort duart në xhepa dhe ecte e heshtur. Mendonte dhe dëgjonte. Ndoshta mendonte të shkonte atje lart, ku niste udhën bora, ndoshta dëgjonte kërcitjen e hapave të saj në borë. Dhe, si fëmijë, ajo mendoi se bora qante. Ina nuk i donte fëmijët që qanin. Po borën kush e bënte të qante? Atje mbi pemë ajo rrinte urtë. Befas Ina pa diçka dhe nisi të ecte në majë të këpucëve. Po ecte me aq kujdes, sa harroi që po e ndiqja. Mbi kapuçin e saj qe shtruar një tog i vogël i bardhë. U ula, formova një toptë të lehtë dhe e qëllova në kapuç. Ajo u hodh e trembur dhe vështroi qiellin. Fjollat e borës i ranë mbi qerpikë. Kur i shkundi, vuri re se po qeshja. Ajo diçka kuptoi, mori një top të vogël dhe ma hodhi. Vrapova nëpër borë. Ina më ndoqi gjersa u lodh.

Kishim hipur mbi kodrën e qytezës. E gjithë toka ishte veshur me të bardhë. Shkurret poshtë qenë bërë si kapicë borë, kurse bari i

Ishehur nën qilim flinte. Bora vazhdonte të bin-te. Horizontet qenë bërë një, në bojën e përhim-të. Toka dhe qielli nuk kishin kufi.

Ina nisi të rrëshqiste. Ajo shkau gjer poshtë te shkurret dhe atje qëndroi. I thirra, por nuk m'u përgjigj. I fola përsëri. Ajo vetëm sa më ho-dhi sytë dhe vazhdoi të mbante duart në gji. Pas-taj eci ngadalë, me shpinë të kërrusur.

— Ina, çfarë fshih aty?

Nuk m'u përgjigj përsëri. E shkunda fort. Nga gjiri i saj i vogël fluturoi një zog.

— Mos, Titi, ai po flinte.

Ajo bëri me gisht nga zogu. Ishte një harabel i vogël që përpëltej në borë. Ina e mori në gji dhe nisëm të ngjiteshim.

— Ai po dridhej nga të ftohtët, — tha Ina.

— Pse ka dalë nga foleja? — thashë unë.

Në kuzhinë ajo e vendosi zogun pranë sobës. E shihte gjatë dhe ia kalonte dorën mbi shpinë. Befas zogu përplasi krahët dhe u mundua të shkë-putej.

— Çfarë ka ky, o Titi?

— Kërkon lirinë, — i thashë.

Ina nuk e kuptoi drejt përgjigjen time.

— Pse do të ikë? — pyeti ajo.

— Kërkon qiellin, ajrin e pastër, shokët e tij. Zogu do zogun. — Zogu përplaste krahët vazh-dimisht.

— Lëshoje, Ina, lëshoje të ikë!

— U, jo. Do të pres ta shohë motra. Do t'i them: Lila, o Lila, pa shiko një zog. Shih sa i mirë që është! Ka një kapuç të vogël mbi kokë. Po ti ke? Jo, nuk ke...

Bora jashtë kishte pushuar. Qielli rrinte i men-duar. Natyra, veshur me të bardha, ishte në qe-tësi. Pas pak mbi degët e pemëve në kopsht u dëgjuan cicërima.

— Lëshoje zogun e vogël, — i thashë Inës dhe hapa dritaren.

Ajo erdhi te dritarja me zemër të thyer, ngri-ti të dyja duart lart dhe e lëshoi zogun. Ai fluturoi dhe qëndroi mbi degën e hollë të hardhisë. Atje u soll pak rrotull, duke cijatur si të përshëndes-te Inën. pastaj hapi krahët dhe humbi në qiellin e bardhë.

Ina qëndroi gjatë në dritare duke parë degën e hollë ku pushoi zogu, që vazhdonte të tundej ende, duke derdhur tymin e borës.

Ndërrimi i gjakut.

Janë disa ditë në prill që lindin me një mje-gull të lehtë kaltëroshe. Ajo lodron e valëzuar dhe puth me buzët e saj të vesuara kërcellin e barit, degëzën e pemës, majën e çatisë... Mëngjesi çatis befas me bukurinë që në heshtje të ka rrëmbyer zemrën. Ngadalë nis e pikon vesa. Vë veshin të dëgjoj zhurmën e pikës, por nuk ndiej gjë. Dëshpërohem që s'mund ta ndiej këtë tingull të fshehtë. Dielli ngrihet lart, mjegulla zvarrit-tet dhe mbështillet gjersa fshihet në luginë. Në degët e pemëve kërcejnë zogjtë. Përsëri ngrihet një mjegullzë bardhoshe. Është avulli i vesës. Pastaj qielli kaltërohet si një det i thellë, toka merr frymë dhe nis jetën e saj.

Në një mëngjes të tillë zbrita të takoja vajzën e xha Koços. E gjeta nën pjergullën e madhe. Ajo nuk e fshehu dot gëzimin kur më pa.

— Sot do të të bëj një surprizë.

Më kapi për dore dhe më tërhoqi në një kënd të kopshtit. Aty kishte ngritur një kolibe. Prej

andej nxori një kone të bardhë e plot shëndet. E mori në krahë dhe nisi ta përkëdhelte si fëmijë.

— Shih sa i bukur që është, i bardhë si borë! Është dhe i dashur. Sa më sheh, vrapon drejt meje. E solla para disa ditësh nga halla. Sot në mëngjes piu qumësht sa u ngop.

Mora qenin në krahë dhe i ledhatova leshin e butë. Kishte sy kafe të butë, noçkën pak të gjatë, trupin të vogël e të rrumbullakët. Befas nisi të lehte. Zërin e kishte të hollë, pak si të ngjirur. Vajza e xha Koços ma rrëmbeu nga krahët dhe vrapoi në oborr. E futi qenin në legen dhe i bëri banjë. Qeni nuk bëzante. Pasi ia thau leshin mirë në diell, ajo e çoi në kolibe. Kur u kthye, u ul pranë meje në stol dhe tha:

— Ti je poet dhe dua të shkruash diçka për qenin tonë.

I thashë se nuk më pëlqente kur më fliste ashtu. Ajo qeshi në mënyrën e vet, pa zbuluar dhëmbët, duke tërhequr pak buzët e holla drejt faqeve, atje ku formoheshin dy gropëza të vogla. Pastaj mbështeti mjekrën në supin tim dhe këndoi nën zë. Këndoi gjatë.

Të nesërmen e gjeta me qenin në krahë. Kur hyra në oborr, ajo e lëshoi konen dhe nisi të rendte. Qeni e ndiqte duke lehur. Kur e arrinte, i pushtonte me putrat e vogla këmbët e saj të bardha, të bukura. Nisa të rendja dhe unë. Qeni nuk na ndahej gjersa lodhej.

Kështu edhe unë u miqësova me konen e vogël. Sa hyja në oborr, ai vraponte drejt meje, më kapte me dhëmbët e vegjël kindin e pantallonave edhe varej atje. Unë vrapoja sikur të kisha frikë. Vajza e xha Koços qeshte me gjithë shpirt. E ndienim se edhe qeni gëzohej shumë me këtë lodër.

Erdhi një kohë që ne të dy u mësuaam me qenin sa s'mund të rrinim asnjë ditë pa e parë. Edhe ai kishte nisur të lehte me ankesë kur ne e harronim. Vajza e xha Koços, sa dëgjonte zërin e tij, vraponte dhe e merrte në krahë. Pastaj e shëtiste nëpër oborr, nën degët e hardhisë që kishte nisur ta rriste gjethen. Dita bëhej gjithnjë e më e ndritshme, kurse qielli më i thellë. Vesa që dendësuar dhe kërmijtë ngjiteshin trungjeve të pemëve. Flladi i freskët u bë më i lehtë, kurse herët në mëngjes dëgjohej si në ëndërr kënga e laureshës.

Një mëngjes, kur iu afrova portës së shtëpisë, qeni nuk m'u hodh të më priste. I çuditur, vështrova vajzën e xha Koços. Ajo qëndronte e heshur mbi stol.

— Ç'ka ndodhur me konen? — e pyeta.

Ajo më pa me sytë e zez.

— Është i sëmurë, — tha me zë të ulët. Atëherë e pashë edhe një herë sa shumë e donte ajo konen tonë. Por nga ajo që ndodhi më vonë, e kuptova sa shumë e doja edhe unë qenin e vogël. Shkuam në kopsht dhe nxorëm konen në barin e butë të pranverës. Atij i dridheshin këmbët. Për dy ditë që kisha munguar, ai që dobësuar shumë. Më pa një copë herë me sytë e tij të lodhur, pastaj u shtri në shpinë mbi bar, duke marrë frymë me zor. Ja si kishte ndodhur. Një mëngjes, kur e kishte marrë në krahë, vajza e xha Koços kishte vënë re se në qimen e butë të qenit kishte pleshta toke. Ajo që shqetësuar shumë, ndaj xha Koçoja i kishte dhënë një helm të lëngët që quhej zeglorant. Kur po i lyente qafën, qeni i kishte lëpirë dorën në shenjë mirënjohjeje dhe kishte marrë një dozë helmi. Ajo tregonte me ngashërim. E qetësova se gjithçka do të rregullohej

dhe vrapova te veterineri i fermës. Ia shpjegova si qëndronte puna.

— Në këtë stinë është shumë i rrezikshëm ky lloj helmimi, sepse bëhet ndërrimi i gjakut. Megjithatë i jepni qumësht me sheqer. Në qoftë se doza që ka marrë është e pakët, ai do ta hedhë. — tha ai.

Vrapova përsëri dhe i thashë vajzës së xha Koços ç'më tha veterineri. Bile shtova se ai më premtoi se qeni do të shërohej. Asaj i ndritën sytë. Nisëm ta ushqenim me qumësht të ëmbël. Të nesërmen qeni u ndie më mirë. Lëvizi nëpër kopsht, qëndroi pak kohë me në, pastaj iku vetë në kolibe. Kaluan tri ditë. Qeni sikur u përmirësua. Veçse nuk lozte si më parë. Na shihte gjatë me sytë e butë, si të na kërkonte ndihmë. Ky vështrim na këpuste zemrën. Sidomos vajzës së xha Koços. Unë kisha shpresë se qeni do të shërohej. Por ai ngordhi të nesërmen e asaj dite që shpreha këtë mendim. Dha shpirt në duart e vajzës së xha Koços. Trupi i qe dobësuar shumë dhe përçark syve i qenë formur sklepa të verdha.

E varrosëm në një kënd të kopshtit, aty ku ai kishte lozur e dëfryer. Toka ishte e butë dhe me vlagë pranvere. Kur e mbuluam, vajza e xha Koços më tha:

— **Ti me siguri do të shkruash diçka për konen tonë.**

— Po, — iu përgjigja.

— Asnjë qen tjetër nuk do të duash si ke dashur konen.

— Jo.

Ajo heshti dhe vështroi edhe një herë dheun e posapunuar. Fytyra i mori një shprehje të thellë si të mendonte diçka të shkuar, të dashur, por që nuk e kishte më pranë.

— Eja, të ikim, — i thashë vajzës së xha Kosos.

Përreth përhapej era e tërfilit të njomë dhe e luleve të posaçelura. Filladi i prillit dridhte gjetet duke i kthyer herë nga dielli e herë nga ne. Qielli atje lart, si një sy i kulluar vajze, kalëronte.

RRAHJET E ZEMRËS SË NËNËS

Mbrëmja po trokiste me zhurmimin e erës. Në shkurret e ulëta që rrethonin udhën, dridheshin gjethet e thara. Udhë e malit shushurinte e tëra gjer tej, në horizont, ku nëna mundahej të shquante diçka në gungat e maleve. Retë po çaheshin e po largoheshin. Befas qielli mori ngjyrën e çelikut. Udhë e thatë dhe hapat e saj kërcitnin. Shkurret me petkat dalëboje nënës i ngjasuan me fshatarët e saj që dremitnin udhëve. Fshatari e tjerr jetën udhëve të malit. Jeta ishte e thatë si udhët. Udhët ishin të gjata sa jeta. Nëna mendonte për fshatin e saj, që kishte mbetur prapa me bisedat vesh më vesh të tij. Këto biseda e kishin shtyrë nënën të merrte udhën e malit. Mbase fshati nuk thoshte gjë, mbase nënës i ngjante se ai pëshpëriste për djalën e saj të ikur. Bisedat që përfytyronte, ajo i pëshonte në mendjen e saj nga muzgu gjersa zbardhej mëngjesi. (Kjo nata sikur që bërë enkas të gjykonte nëna). Çdo ditë ajo ndiente peshën e tyre të rëndë që rritej. Pastaj vështronte nga kasollja sytë e fshatit. Ata ishin të heshtur e të mbufatur nga nata. Ndoshta edhe ata mendonin natën për nënën. Kjo ia shtonte peshën mbi shpinë. Dhe një mëngjes i behu një mendim. Braktisi vatrën, shkau si hije udhëve të fshatit dhe iku siç ikën njeriu nga turpi.

Nëna nxitoi hapat sepse muzgu po afronte dhe ajo, në errësirë, do ta kishte të vështirë të gjente udhën shtigjeve të malit. Udhë zbriste gjithnjë. Diku përpara i ngjau se lëvizti diçka. Do të qe ndonjë kafshë pylli. Nëna nuk ndjeu frikë, sepse drita e jetës së saj qe nderur nëpër këto shkorrete. Shikau hapat dhe harroi kafshën. Njeriu ka frikë vetëm nga turpi. Nuk ka frikë tjetër në jetë. Nënë e kishte pushtuar e vetmja frikë që kishte jeta. Atë e kishin pushtuar edhe mendimet. Era frynte nga fshati dhe asaj i ngjau se po e ndiqnin pas fjalët e tij.

«O nënë... O nënë!»

Nëna nuk kishte bir dhe e kishte harruar këtë zë. (Nënës i fishket shpirti, kur harron zërin e djalit të saj.) Ajo nuk besoi se dikush po e thërriste. Mos ia sillte era nga larg? Mos era fliste vërtet? Dhe vazhdoi udhën. Era thirri përsëri e mëkur. Atë mbremje era kishte mbartur zëra njerëzish. Dhe përsëri e thirrën. Nëna vështroi me habi rrezën e shkurre. Atje rrinte shtrirë një patizan i plagosur. Nëna i dalloj yllin e kuq dhe gjakun mbi xhakëtë. Partizani u mundua të buzëqeshte. Ajo këtë e vuri re nga sytë, sepse fytyra nuk kishte më forca të lëvizte asnjë muskul.

Nëna u ul, e puti në ballë dhe i lëmoi flokët. Partizanit iu njomën sytë.

— Më ndje, moj nënë.

«Mos iu duka si nëna e tij! Ne nënat ngjajmë të gjitha. Ngjajmë nga malli për bijtë. Malli i birit tim është si korbi i zi. I zi qofsh, mor djalë, që më preve jetën!»

— Ishte një predhë qorre, moj nënë.

— Do rrosh e do luftosh, mor bir, — tha nëna.

Nëna i qëndronte mbi trupin e kuq dhe i shihte plagët.

«Kush do ta ketë plagosur? Mbase ndonjë nga ata shokët e djalit tim.»

— Ma mbaj pak kokën, moj nënë. Më rëndon shumë.

— Ta mban nëna.

Ajo ia vendosi kokën mbi prehrin e saj dhe i fërkoi flokun e djersitur. Vështrimi i shkau padashur larg, atje ku vazhdonte të ngrihej një tym i zi. Sa shumë kishte ikur partizani... Ai tani ishte qetësuar dhe po merrte frymë ngadalë. Me mundim nëna e ngriti në këmbë dhe e hodhi mbi shpinë. Partizani që plumb i rëndë. Kishte humbur shumë gjak. Nëna nisi të ngjitej ngadalë.

— Ku po më çon, moj nënë?

— Mos fol, se të dhëmbin plagët.

Ajo hodhi hapat e heshtur, e matur. Pastaj nisi të zbriste drejt një kroi. Lugina e tij ishte e thellë dhe mugëtira po vraponte bashkë me nënën. Dëgjohej gurgullima e ujit. Ngadalë po binte nata dhe konturet e maleve po sheshoeshin. Gllu... gllu... ia bënte uji në shkëmbinj. Nëna treti hapat në kumbimin e rrjedhës. Diku ndali dhe priti. Uji i ftohtë nën këmbë e çlodhi. Partizani zgjati kokën dhe pa ujin.

— Nënë, m'i lag pak buzët.

— Mos bëj zë, se dëgjova zhurmë.

Në heshtjen që pasoi ajo dëgjoji dihatjen e gjoksit të vet. Poshtë këndonte uji me një melodi nanuritëse. Partizani rrinte mbi shpinë plumb i rëndë. Nëna priti të përsëritej zhurma. Asgjë nuk u dëgjua. Vetëm lugina e thellë lëshonte këngën e qetësisë. Hodhi hapat ngadalë dhe e la partizarin në breg. Pastaj hyri përsëri në ujë dhe lagu shaminë.

Cepin e lagur ia shtrydhi mbi buzë parti-

zanit. Ai rënkoj lehtë duke lëpirë buzët. Nëna e shtrydhi përsëri dhe u ul pranë tij.

Nata po derdhte pluhurin e saj të heshtur. Edhe heshtja ka shqetësimin e vet. Nënë po e shqetësonte heshtja e partizanit. Ajo i foli, por ai nuk iu përgjigj. «S'ka gjë, — tha nëna, — të dëgjojë zërin e jetës. Kushedi mbase mendohet për betejën që kaloi, mbase mendohet për nënën, atje larg, në fshatin e vet, ku gdhiet pa njeri pranë.» Vetëm në luftë nënat gdhien larg bijve. Nëna kishte kohë që gdhiej vetëm në kasolle, pa djalin e pa mallin për të. «Korbi ti, më nxive jetën. Si nuk të mori një plumb. Për të më veçoi fshati... Jo, nuk më kanë veçuar. Nëna e atij të Ballit, më thonë. Por unë nuk kam djalë. Apo kam? Nuk kam, sepse, po të kisha djalë, do kisha edhe jetën e tij. Jeta e djalit tim nuk është më. Çdo jetë fillon te jeta e nënës. Unë jam larg tij. Më larg më çon jeta e këtij partizani.» Nëna ktheu kokën dhe pa partizanin. Ai qe ngritur mbi bërryla. Nëna e hodhi mbi shpinë dhe u ngjiti bregut. Atëherë në qiell ra hëna e ngrënë. Errësira u hap. Bregu vinte me rrëpira të buta, Nëna rrëshqiti. Pastaj mbeti një copë herë ashtu, gjersa u mbush me frymë.

— Çlodhu pak, moj nënë, — belbëzoi i plagosuri.

«Si të çlodhet nëna?! Udhë është e gjatë dhe ti ke humbur shumë gjak. Trupi i njeriut me gjak lidhet.» Nëna ndjeu thellë në shpirt një mall të largët. Dhe iu rritën forcat. Shpirti i nënës mbahej ndezur me mallin për bijtë. Dhe ky partizan ishte djali i saj. Sepse ai luftonte për jetën. Dhe nëna e donte shumë jetën. Por më shumë donte nderin. Atë ia kishte rrëmbyer i biri. Të birit i qëndronin pranë jeta dhe vdekja. Nëna e kishte

mohuar thellë në shpirt dhe kishte dalë t'i rrëmbente jetën.

Nënës po i dihaste gjoksi. E përpjeta e bregut po e lodhte. Pastaj filloi të ecte këmbadoras. Hapat e fundit i bëri të nxituar. Lëshoi partizanin në tokë dhe rënkoi lehtë. U shtri pranë tij dhe mbylli sytë gjersa gjoksi i ra në qetësi. Kur hapi sytë, pa qiellin. Atje dergjej hëna. Nga perëndimi vezhdonte të ngrihej një re e zezë që merrte forma të ndryshme. Një kohë reja e zezë hodhi në torbën e vet hënën dhe drita në tokë u fik. Nëna u ngrit mbi bërryla dhe pa partizanin.

— U çlodhe, bir?

— Edhe pak, nënë.

Nëna priti e heshtur. Reja në qiell vazhdonte të fikte e të ndizte dritën e zbehtë mbi tokë.

— Do të kemi shi, — tha nëna.

— Po, nënë.

— Po ti mos u merakos. Nëna nuk të lë të dergjesh udhëve.

— Ti, nënë, je shumë e mirë.

— S'ka nënë të keqe për djalin. Ka djalë të keq për nënën.

— Për ty nënë, të gjithë bijtë do të jenë të mirë.

Nëna psherëtiu fort. Rrudhat në ballë iu thelluan.

— Djali im nuk u bë për mua. Shkoi me Ballin dhe ma nxiu jetën. Kam tri ditë që po e kërkoj...

— Më fal, moj nënë, që të ktheva nga udha.

— S'ka gjë, mor bir. Jeta jote vlen më shumë...

Partizani mbështeti kokën i lodhur në prehërin e saj dhe mbylli sytë. Nëna e përkëdheli lehtë dhe i theri shpirti për të. E ngriti me kujdes. Udha zbriste drejt luginës. Errësira herë çelej, herë mbyllej. Nëna ecte dhe qëndronte. Do

të vinte një çast kur forcat do ta linin. Këtë nëna e ndiente. Nisi të rigonte një shi i imët. Hapat i rrëshqitnin në tokën e lagur. Duhej të ndalnin në një fshat. Po ku? Zona mbahej e rrethuar nga armiku... Nëna po mendonte për udhën e gjatë gjer te spitali partizan. Nata po zbardhej. Sa e gjatë i ishte dukur ajo. Nëna mendoi se duhej të arrinte me çdo kusht në spitalin partizan. Udhë ra në lëndinë dhe nëna e pati më të lehtë. Në kufi-me lëndinë ishte mali i veshur. Nga qafa e atij mali doli dielli i kuq si gjaku. Nisi të frynte era e lagësht e mëngjesit. Në lëndinë ndriti uji mbi kërcejtë e barit. Retë u copëtuan e u shfaqën ngadalë liqenet e kaltra të qiellit.

Nëna ndali hapin në fund të lëndinës. U mbush me frymë dhe pa lart malin. Befas u dëgjua një shpërthim gjyleje. Armiku po shtinte me artileri. Nëna nuk kishte parë nga këta fashistët e rinj, por e kuptoi që ishin të egër, sepse pa fshatin që digjej në flakë. Në faqen e malit vazhdonin të binin gjylet. Ciflat erdhën gjer aty poshtë, ku rrinin struktur ata të dy, të heshtur e të menduar. Kur pushuan gjylet, nëna tha:

— Armiku është i egër, mor bir. Mallkuar qoftë... Nga erdhi ky fashizmi? — pyeti.

— Nga vendi që e lindi. Ti, nënë, e di ç'është bisha. Ja... bisha do të grabitë, të pijë gjak. Kështu është edhe fashizmi.

— Bisha vritet vetëm me plumb, — tha nëna.

— Po, nënë...

Nëna dëgjonte dhe tundte kokën ngadalë. Sytë i kishte të lodhur e të thelluar në zgavra. Rrudhat në faqe i ngjanin si të prera me thikë, kurse hunda e vogël i qe rrjepur e skuqur.

Pas një heshtjeje të shkurtër, nëna psherëtiu thellë. Pastaj u mendua një copë herë.

— Ka shumë partizanë në male që luftojnë?
— tha ajo.

— Po, nënë, shumë ka.

— Të keqen, sa të mirë të ka nëna jote!

Nëna e puthi fort në ballë. Partizanit iu njomën faqet nga lotët e saj. Nëna ia mbajti kokën një copë herë në gjoks. Ai tani dëgjonte rrahjet e zemrës së saj. Edhe në zemrën e nënës ishte hapur një plagë. Çfarë mendonte tani partizani? Ndoshta kujtonte zemrën e nënës së vet. Çdo njeri i kujton rrahjet e zemrës së nënës. Ato ia kanë ndier kur ka mbështetur buzët në sisën e saj.

Gjithçka që mbërthyer në ankthin e vdekjes. Edhe fijet e barit atje poshtë, edhe shkëmbinj të mbi mal, edhe retë në qiell. Puhiza e vjeshtës shpërndau mbi tokë erën e barutit dhe e çoi larg, gjer atje ku kishte nisur udhën nëna. Mbi tokë nderej mesdita. Qielli u rëndua përsëri nga retë. Kur dolën mbi mal, nisi një shi i hollë që pushoi shpejt.

Prej andej nëna dalloi spitalin partizan. Manti me sy largësinë. Nga darka mund të mbërrinin. Vetëm ta mbanin forcat. Nëna po e ndiente veten të lodhur. Edhe partizani diçka do të kishte kuptuar, sepse i thoshte gjithmonë të pushonte. «Si të pushojë nëna. Ti ke humbur shumë gjak dhe nuk po lodhesh.» Hapat e saj shkanë drejt lumit. Udhës u rrëzua disa herë. Ta sillte zhaurimën e ujërave. Shtrati i bardhë shfaqej ngadalë. Pastaj këmbët ndien ujin e ftohtë. Nënës i theri shpirti kur dëgjoi rënkimin e lehtë të partizanit. Mblodhi forcat e fundit dhe doli në breg. Aty pushoi gjatë. Nëna mendonte për udhën që kishte mbetur. Vështroi kodrën lart dhe i foli partizanit. Ai dergjej me sytë mbyllur. Nëna e hodhi me mundim në shpinë dhe eci duke gulçuar. Vështrimi i saj ra mbi muret e bardha të spitalit partizan, pastaj

iu megjullua dhe nënën, e lëshuan forcat. Dëgjoji se, me kokën mbështetur në gjoksin e saj partizani po e thërriste:

— O nënë... o nënë!

Qepallat i rëndonin si plumb nënës. Ajo i fliste vetes.

«Si u bëra kështu! Ai po më qëndron te koka. Ai, partizani i nënës, me disa plagë.»

— Po fol një fjalë, moj nënë!

«Ku e gjen këtë forcë? Bëri gjithë atë udhë dhe nuk u dha një herë nga dhembjet.»

— Bëj pak durim dhe hapi sytë.

«Kushedi çmendon djali i nënës. E humba nënën, thotë. Të rrojë jeta jote, mor bir. Ajo më duhet mua.»

— Hë, moj nëna ime, përse nuk flet?

«Ti të rrosh, ti. Të kam dritën e syrit.»

— Ah, ajo predha e mallkuar.

«Unë tani kam një djalë. Mallkuar qofsh ti, i Ballit! Nuk jam nëna e atij të Ballit. Unë jam nëna e partizanit.»

— Hapi sytë, moj nëna ime, dhe më thuaj një fjalë!

Nëna pa fytyrën e tij të lodhur. Zgjati dorën dhe shtrëngoi kokën e tij në gji. Nëna e ka gjirin më të ngrohtë se dielli.

Dita po thyhej. Nga perëndimi u çua një copë qiell e prej andej dielli nxori syrin e kuq. Nënës iu kujtuan shokët e partizanit dhe gjaku i tyre. Mbase atje ku që zhvilluar beteja po e kërkonin ende partizanin e plagosur. Nëna kujtoi hidhërimin për shokun e humbur dhe i theri përsëri zemra. Pa spitalin partizan dhe mati me sy largësinë gjer atje. Nuk pati forca të mbahet në këmbë. U mendua një copë herë ç'do të bënte. Pastaj mori pushkën e partizanit dhe u zvarrit në drejtim të spitalit. Kur e lanë forcat,

shtiu tri herë. Priti gjatë në heshtje. Iu duk pritja më e gjatë që kishte provuar në jetën e saj. U dëgjuan zëra dhe hapa të nxituar. Kaluan pranë nënës, por ajo nuk u foli dhe ata nuk e vunë re. Ishin pesë. Morën partizanin në krahë dhe u nisën. Befas zëri i tij i mekur çau errësirën.

— Nëna... nëna...

— Kujton nënën, — tha një shok i grupit.

Ata kaluan pranë saj me partizanin në krahë. Kur u larguan disa hapa, ajo thirri:

— O bir... o bir...

Dy shokët e grupit të spitalit u kthyen, morën nënën në krahë dhe ecën pas gjurmëve. Nata që derdhur e plotë. Mbi kokat e tyre qëndronte një qiell i rëndë që do të derdhte ende shi. Hapat treteshin në qetësinë e prishur të natës.

FJALËT E SHPIRTIT

Njeriu, kur shkruan, bisedon me botën e brendshme, me shpirtin e vet. Dhe fjalët që dalin nga thellësia e shpirtit janë gjithmonë të vërteta.

Shkak për këto mendime u bë letra që më dërgoye kur vajte për studime. Dhe m'u kujtua gjithçka, prej kohës kur u njohëm gjer ditën kur ndërmarrja jonë shkoi në shtëpinë-muze të krahinës. S'kanë kaluar veçse dy muaj, ty të kujtohet. Unë isha ulur në një nga ndenjëset e fundit, ndërsa ti qëndroje para meje. Vështroja nga dritarja fushat e mbjella, shiritin e lumit dhe qielin e veshur me mjegullën e kaltër. Prej kohës kur u njohëm, më ka lindur edhe mua dëshira të vëzhgoj në heshtje natyrën, ashtu siç bën ti. Heshtjen tënde në fillim nuk e kuptoja. Pas njohjes sonë edhe më mundonte.

...Ne punonim në një ndërmarrje, por asnjëherë nuk kishim biseduar gjatë, sepse ti qëndroje shumë i heshtur e i veçuar. Dhe ndodhte të dëgjoja fjalë për ty. Por unë nuk flisja, sepse nuk të njihja. Megjithatë thellë në shpirt më mundonte një ndjenjë e pakuptueshme. Gjithmonë, një ndjenjë në zanafillën e saj është vështirë ta zbulosh nga buron.

Një ditë erdhe e më fole, në sektorin ku punoja.

— Lola.

Të them të drejtën, u gëzova. Të gjithë kështu më thërresin. Emri im i plotë është hequr nga fjalori i rrethit shoqëror që kam. Pra, në këtë rreth po hyje edhe ti.

— Më jep pak analizat e ëmbëlsirave.

— Mirë, — thashë dhe të vështrova në sy.

Ne vajzat na tradhton ndjenja e fshehtë. Ajo na shkruhet në sy. Por ti nuk lexove asgjë në vështrimin tim. Ndërsa shfletoja dosjen, duart më dridheshin. Ajo ndjenja e fshehtë po më brente.

— Faleminderit, Lola!

I more dhe ike. Më ngjau se lëshove një buzëqeshje të lehtë. Të ndoqa me sy gjersa humbe. Të nesërmen prita të vije përsëri e të merrje diçka. Por ti nuk erdhe. Gjithë kohën mendova për ty. Në mbremje shëtita me një shoqe. Kërkova vështrimin tënd, por nuk e ndështa asgjëkund. Shoqja ime në krah fliste pareshtur. Unë kisha dëshirë të heshtja e të mendoja.

Kaluan ditë. Dikur më ngjau se të harrova. Por ti erdhe një mëngjes dhe më kërkove përsëri analizat. Unë nuk i kisha gati dhe ti prite mbi një arkë. Ndjeva se më vështroje. Duart më punonin me ngathtësi. Atë ditë ti qëndrove më gjatë. Biseduam për punën time, për kërkesat e tregut. Kisha dëshirë të qëndroja gjatë aty që të dëgjoja fjalët e tua. Ti flisje ngadalë, por me siguri. Unë kërkova sytë e tu, por ti, kur flisje, vështroje gjetiu. Pastaj qëndrove edhe pak dhe ike.

Pas kësaj bisede ne përshëndeteshim me ngroh-tësi. Ngjanim si dy shokë që njiheshim prej kohësh. Madje vije më shpesh në sektorin tim. Dhe çdo herë mua më mundonte diçka për natyrën tënde të heshtur. Sepse unë prisja një fjalë nga ti. Ditët fluturonin dhe ti asgjë të veçantë

nuk më the. Bisedat i bënim gjithmonë për punën. Një ditë u ule mbi arkë dhe më vështrove gjatë në punë. Një copë herë heshtëm. Ti flisje rrallë. Unë kisha dëshirë të të dëgjoja të flisje. Përsëri heshtje. Diçka bluaje i menduar. Edhe unë bluaja. Pastaj e prisha heshtjen.

— Ti diçka do të më thuash.

— Ndoshta, — the ti dhe ngrite supet.

Përsëri midis nesh u vendos heshtja e gjatë, që mua më rëndonte si plumb në zemër.

— Titi, unë diçka dua të të them.

— Edhe unë.

— Ti me siguri mendon diçka për mua.

— Edhe mendoj.

Lashë punën dhe të pashë gjatë. Duart me brumë i mbaja pranë gjoksit.

Ti u skuqe flakë. Edhe unë ndjeva se më kishte hipur gjaku në fytyrë. Mbetëm të dy në këmbë duke vështruar dyshtemenë. Pastaj të thashë ato fjalë që fshihja thellë në shpirt... Kur mbarova, më ngjau se, më qe lehtësuar shpirti. Dhe prita përgjigjen tënde. Në ato çaste mendova se isha e para vajzë që prisja përgjigjen nga një djalë. Ti nuk më the asnjë fjalë. Nga dritarja shihnim vjeshtën që po zverdhte pemët. Befas nise bisedën për natyrën.

— Vjeshta ka diçka të ngjashme me pranverën, — the ti.

— Ka të ngjashëm ndryshimin e motit, — thashë unë. Ti nuk u përgjigje. Isha ulur pranë teje, mbi arkë, dhe ndieja frymëmarrjen tënde.

E ndërsa shihja natyrën, mendova për kohën kur buisnin sythat e toka ndihej si një nuse e mallëngjyer duke pritur vjeshtën t'ia rrezonte gjethet. Përfytyrova një çast veten nuse dhe befash u ndjeva edhe e lumturuar dhe e trishtuar. Ti m'i shkëpute mendimet.

— Vjeshta i ngjan pranverës në thurjen e ëndrrave dhe në përtëritjen e gjakut. Ka të ngjashme dhe dashuritë e njerëzve.

Nuk kisha dëgjuar të flisje kaq bukur, sepse ti më tepër heshtje. Qëndronim pranë e pranë. Ktheve sytë dhe më pe. Vështrimi yt më hyri në shpirt. Gjithmonë vështrimi yt më ka tundur te lat e zemrës. Atë çast ti më puthe për herë të parë e të fundit. Më tërhoqe lehtë nga vetja, unë ngjesha kokën në gjoksin tënd dhe në xhaketë të mbetën shenjat e brumit që mbaja në duar. Kuf e vumë re, qeshëm të dy.

— Të leva me brumë, — thashë unë.

— Është brumë i ëmbël, — the ti.

Vajte në lavaman dhe shkunde brumin. Pastaj nuk u ktheve në sallën e gatimit. Të pashë nga dritarja, kur po ecje në rrugën e gjerë dhe diçka m'u thye në shpirt. Të ndoqa e trishtuar gjersa humbe pas pallateve. Unë mbeta mbi arkë dhe kujtova bisedën tonë. Ti nuk më kishe thënë asnjë fjalë për dashurinë. Këtë e kuptova në fund, kur nuk të kisha pranë. Të paktën të më kishe thënë dy fjalë. Ja, të më thoshe: Unë, ty, Lola, të dua shumë. Ose: Lola, të kujtoj gjithmonë, po ti?... Por ti nuk the asgjë nga këto. Heshtje dhe mendoje. Ndoshta mendoje për mua, për dashurinë tonë, por unë i doja dy fjalë të ëmbla. Sepse fjala e ëmbël e qetëson shpirtin.

Kaluan muaj. Ti vije shpesh në punishte. Bisedonim një copë herë. Atë kohë që rrinim bashkë, shkëmbenim vështrime dhe i tretnim dikuj. Unë kisha dëshirë të flisnim për dashurinë tonë, për jetën tonë, për ëndrrat që do të thurnim. Po ti nuk thoshe nga këto. Unë flisja, ti më vështroje, qeshje disi, diçka më thoshe dhe bije përsëri në heshtjen tënde. Pastaj ikje si gjithnjë.

Vjeshta e kaluar qe e thatë. Kur është e tha-

të, ajo është më e bukur. Toka plasaritet, gjethet pikojnë edhe kërcasin nën këmbë, retë në qiell herë çelin e herë fshihen kaltërsive. Ty të pëlqenin buzëmbremjet, kur filladi i vjeshtës që lajmëron dimrin zhurmonte me potere në gjethet e thara. Të pëlqente dhe pylli. Vendtakimet i linim te parku i qytetit. Më prisje pranë një peme gjersa shfaqesha në rrugicë, pastaj ktheheshe, ecje mes drurëve. Shkelje mbi gjethet, ëndërroje si i përhumbur e shpesh harroje se gjendesha pranë teje. Më ngjante vetja si një bashkudhëtare e rastit. Një mbrëmje m'u sos durimi, ndala dhe thirra:

— Titi!

Ktheve kokën i habitur.

— Çfarë?

— Mjaft më me këtë heshtje!

Qëndrova në këmbë pa lëvizur.

— Lola, pse qëndrove?

Tunda kokën në shenjë mohimi. Në largësinë që na ndante, binin gjethet e vjeshtës. Befas ktheva krahët e ika. Në atë çast pata një dëshirë të marrë të më ndiqje. Dëgjoja vetëm si rënkonin gjethet nën këmbët e mia. Hapat do t'i kem pasur të rëndë atë mbrëmje. Diku qëndrova dhe prita zërin tënd. Por ti nuk dole. Qëndroje diku në thellësi të pyllit. Të më kishe thirrur një herë, të kishe rendur drejt meje; unë atëherë nuk do të kisha gabuar. Por, kur unë doja një fjalë nga ti, ti heshtje.

Ditët rridhnin vetiu. Pas ngjarjes në parkun e qytetit ti u bëre më i heshtur. Dhe unë e ndiqja pa dëshirë këtë heshtje në ato pak minuta që vije në punishte. Ngadalë po humbisja çdo shpresë në dashurinë tënde. Më lindi mendimi se ishe i huaj për dashurinë, larg fjalëve të shpirtit. Më ngjante se ty diçka tjetër të mundonte,

sepse, po të dashuroje, do të këndoje patjetër me fjalët e saj. Vërtet dashuria është e heshtur, por ka fjalët e shpirtit. Isha e pafuqishme të gjykoja më tej. Nuk e di në gabohem, por edhe ti nuk e kishë të lehtë. Heshtje në kohën kur unë doja të flisnim shumë. Ndoshta ty të mundonte diçka, të paktën kështu më dukej mua. Ti uleshë mbi arkë, më vështrimin nga dritarja, kurse unë aty pranë punoja. Kur largoheshe, qëndroje te dera dhe më flisje pa vështruar:

— Lola, do të vish sontë?

— Jo.

— Do të vish, Lola?

— Jo, nuk vij.

Nuk thoshe asnjë fjalë dhe ikje. Pastaj për shumë kohë ti nuk erdhe... Kjo gjendje zgjati gjer atë ditë kur gazeta «Drita» botoi tregimin tënd të parë. E lexova me një frymë. Gëzimi ma pushtoi shpirtin. Doja të të përqafoja, të të shkundja nga ajo plogështi, por sytë e tu nuk i ndesha gjëkund. Në mbrëmje mendova gjatë. Mendoja dhe ëndërroja. Në përfytyrimin tim shfaqeshe ti, duke derdhur ngadalë mbi letrën e bardhë diçka nga dashuria jonë. Kur lexova tregimin, u gëzova shumë. Ti kishe qenë i ndershëm me mua... Gjumi më zuri vonë. Të nesërmen, në ekskursion, tregimin e kisha me vetë. Po sa mbërrita, të kërkova me sy. Qeshje me një shok. Ishte hera e parë që të shikoja të qeshje aq çiltër. Pastaj ju hytë në autobus, por ti u ulë vetëm. Ndoshta e bërë enkas, për të më rezervuar mua një vend, por unë në çastin e fundit ngurrova dhe u ula me një shoqe. Autobusi u nis. Dikush nga kreu ia mori një kënge. Kënduam të gjithë. Por në mes tingujve të këngës më ngjante se largohesha më tepër nga ti. Dhe e ndërpreva këngën. Atëherë dëgjova qartë zërin

lënd. Ti kishe zë të bukur. Kur mbroi kënga, u dëgjua përsëri uturima e motorit, që gulçonte në të, përpjetë. Përpara doli një fshat malor. Kur kaluam fshatin, në autobus ra heshtja. Ti atëherë ia more këngës. Të tjerët të pasuan. Diçka në shpirt m'u lëngëzua dhe u shpërnda në të gjithë qenien time. U ktheva dhe i shoqërova në këngë. Kisha dëshirë që ajo këngë të zgjatej e të zgjatej, që ai gëzim që më buisi në shpirt të mos shuhej kurrë, që unë të mos shkëputesha nga ajo lumturi. Isha gabuar. Ti dashuroje. Si mund të këndonte kaq bukur një njeri që nuk dashuronte? Ti dashuroje thellë në shpirt, prandaj dhe heshtja jote ishte e gjatë.

— Ja pra, këto doja të të thoshë. Pas letrës që më dërgove nga Tirana, e ndjeva të nevojshme të ti shkruaja këtë radhë. Këto fjalë që ti thashë në letër, do të kishin mbetur të fshehura thellë në shpirtin tim...

Unë e di, Titi, se ty të pëlqen natyra shumë. Dhe do të më kritikosh po të mos flas diçka për të. Jam ulur përballë dritares. Jashtë shquhen degët e zhveshura të hardhisë. Më lart qielli i vjeshtës është blana-blana. Muzgu posa po bie. Ai është i kaltër gati në të murrët. Gjithë ditën fryn erë, po tani, për çudi, nuk lëviz as tyli im i hollë në dritaren e hapur. Mbas kësaj, pritet të bjerë shi. Do fillojnë shirat e vjeshtës dhe unë do të kem kohë të mendoj më gjatë për ty. Letrat e tjera do t'i dërgoj me përshkrime të gjata. Mbrëmja ra. Zërat po shuhën dhe toka nën petkun e vjeshtës pret të njomë buzët e plasaritura me shirat e ftohta. Nata e vjeshtës së plotë po pret e heshtur dimrin. Dhe ai nuk do të vonojë të trokasë. Ndoshta në mëngjes, kur të lindë agu i murrmë, i lagësht dhe i vonë, atëherë do të mendoj përsëri për ty, duke pritur përgjigjen tënde.

UDHËTARË TË SHQETËSUAR

Atë mbrëmje kisha punë, ndaj duhej të ikja patjetër e ta lija Dhërmiun. Për pak kohë në qenien time dëshira dhe ngurrimi kishin qëndruar pezull. Pastaj detyra më thirri përsëri, por më erdhi keq që isha njeri me punë atë natë. Do të më pëlqente të isha gjithmonë njeri me punë, me përjashtim të asaj mbrëmjeje. Pra, më duhej të largohesha nga ajo mbrëmje e bukur e Dhërmiut. Kjo ma shtoi më tepër trishtimin. Ishte vërtet një mbrëmje e bukur joniane. Frynte një erë me potere. I gjithë gjelbërimi tundej me zhurmë. Deti atje poshtë kishte kreshpëruar dallgë me shkumë mbi cipën e hirosur të tij. Qielli ishte si qelq i kaltër, kurse dielli po zhytej duke spërkatur me stërkala rubini buzët e horizontit. Paksë më lart ndereshin hollë disa re të murme që nuk di pse jepnin një motiv shqetësimi. Mendova se ai shqetësim qe nderur gjithandej. Deti atje poshtë hungëronte mbi shkëmbinj, pemët në breg grindeshin, unë prisja një makinë të më merrte në Vlorë, kurse shoku im priste që makina të mos kalonin atë mbrëmje në Dhërmi. Vërtet nuk kishte makina në atë orë? Shoku im heshte.

— Si thua ti, do kalojnë? — pyeta unë.

— Nuk e di.

— Nesër në orën shtatë duhet të jem patjetër në ndërmarrje.

— Ti gjithmonë ashtu ke qenë, kokëshkëmb.
— Do më bjerë radha përsëri dhe do kthehem.
— Ashtu do të thuash edhe tjetër herë, si vitin e kaluar.

Ai mbështeti me forcë shpinën në karrige. Në rrugën automobilistike kalonin njerëz për në dyqanin e bukës. Shoku im rrotulloi gotën boshe të rakisë.

— Marrim edhe nga një, — thashë unë.

— Jo.

— Pse, ishte raki e mirë.

— Nuk e dua.

— Edhe ti ke mbetur ai, i dikurshmi, — i thashë.

— Kemi kaq vite shokë dhe ti s'më ke parë një herë shtëpinë, — foli ai.

— Do të vijë rasti, — e qetësova.

— Ashtu the dhe vitin e kaluar.

Në fytyrën e shokut tim qe nderë një hije dëshpërimi. Unë mendova se ai më kot ngulmonte. Të nesërmen duhej të paraqitja në ndërmarrje rezultatet e marrëveshjes me këtë kooperativë për furnizimin me agrume në sezonin e adhsëm. Dhe po të nesëmen do të përpilohej evidenca për t'i raportuar ministrisë. Shoku im vazhdonte të heshte duke vështruar surprizën e tavolinës. Në klub ishim vetëm ne të dy. Pleqtë e fshatit qenë ulur mbi shkallët e betonta dhe bisedonin me zë të lartë. Jash të fashat e fundit të dritës po shuheshin. Po binte një mbrëmje e bukur gushti. Dhe mendova se mbrëmje të tilla janë të rralla në Dhërmi e jo gjithmonë një udhëtari, siç isha unë, i takojnë t'i shohë. Pashë orën. Tetë. Jash të qe hirosur, por muzgu ende nuk po shtrohej.

Në mbrëmjet me erë muzgu e ka të vështirë të shtrohet mbi Dhërmi. Bufetieri ndezi llambën elektrike. Dikush nga pleqtë i tha se qe herët, pa-

si dita nuk kishte shkuar ende. Dhe përsëri më kaloi mendimi se muzgu do të kacafytej gjer vonë me erën atë mbrëmje. Edhe gjelbërimi do të dridhej me zhurmë të mprehtë gjethesh. Kjo na kishte penguar të ndienim motorin e makinës. E pashë vetëm kur doli te kthesa. Shoku im nuk u tund nga karrigia. Vrapova në rrugë. Shoferi ndali makinën, një skodë pa turi, me tri vende rezervë për udhëtarë. Kur u shkëputa nga shoferi, ndjeva praninë e shokut.

— Vërtet do të ikësh? — tha ai.

— Do të vij përsëri, — thashë unë dhe nuk e kuptova përse i fola me aq siguri.

E përshëndeta një copë herë me dorë. Në kabinë qe errët. Në kthesat e Palasës shoferi ndezi llambushkën e kuqe. Pastaj ajo u fik përsëri.

— Mirë ishte, — fola unë ngadalë.

Tani do t'u marrim lejë edhe udhëtarëve, — ma priti shoferi. Ai m'u duk i shqetësuar dhe unë mendova të heshtja. Edhe dy të tjerët heshtnin. Vura re se dy udhëtarët me shoferin kishin të përbashkët një heshtje jo të qetë. Çfarë i shqetësonte ata? E si mund ta dija unë! Makina tundej lehtë. Kur ngjitëm kthesat lart, munda të shquaja fytyrat e dy udhëtarëve. Pas meje qe ulur (nuk e kuptova pse qe ulur atje) një grua me fytyrë vrazdë, me faqe të gjera e sybajame. Ngjante se në rini të saj duhej të kishte qenë e bukur. Pas shoferit qëndronte një burrë shpatullgjerë, me flokë qethur kare. Fytyra i qe përzhitur si tepër nga dielli. Ai dukej sheshit që udhëtonte me një ndjenjë përtese, kurse gruaja fshihte thellë një ndjenjë padurimi për mbërritjen. Vështrimin e lëvizte gjithandej. Po ndiqja asfaltin si rrëshqiste nën rrotat e makinës. Shoferi shihte me kujdes udhën e vështirë dhe herë-herë qëllonte me pëllëmbë rrethin e timonit. Të dy udhëtarët vazhdonin të hesh-

tnin. Unë kujtova trishtimin e shokut për largimin tim, pastaj mendova për heshtjen e gjatë të mendimeve që do të më binte mbi supe në atë rrugë dhe që do të më lodhte më tepër se pagjumësia. Po pas pak çastesh shoferi e prishi heshtjen.

— Nuk i pëlqen fshati, o Gogo, — tha ai.

— Jo, — u hodh Gogoja.

— Kam ndeshur në jetë njerëz që e harrojnë origjinën e fshatit, — vazhdoi shoferi.

— Kush mohon origjinën, mohon vetveten, — tha Gogoja.

Makina ngjitej në të përpjetë. Edhe pak dhe do të mbërrinin në qafë. Fashat e dritave të fene-rëve largonin me lehtësi muzgun. Poshtë ai ishte më i dendur dhe deti qe fshehur në të. Në bregdet nata bie më herët mbi det. Ndoshta vetë hija e detit është një copëz nate. Makina gulçonte. Rrugë vinte e drejtë dhe shoferi vazhdoi bisedën.

— Pse foli për ata që harrojnë origjinën e fshatit? Sepse më vjen plasja kur i dëgjoj. Ti e di, o Gogo, se edhe unë në fshat kam lindur, por i them kësaj motrës sate, që banon në Vlorë. Ja, atë fshat të bukur atje kam braktisur, — bëri ai shenjë nga Dhërmiu. — Tani atje banon vetëm nëna. Sof në mëngjes i thashë përsëri të vinte të banonte me mua në qytet. Nuk pranoi. I është lutur dhe vëllai tjetër. Kam një vëlla mekanik në parkun e mallrave. Të paktën të kish qëndruar ai në fshat me nënën. Jo. E braktisëm fshatin, kështu i them nganjëherë, — përfundoi shoferi dhe që-lloi përsëri me dorë rrethin e timonit.

— Këtë gabim të mos e përsëritim te fëmijët, — tha Gogoja.

— Lëre atë bisedë, o Gogo, — foli mbytur gruaja pas shpinës sime.

— Jo, nuk e lë. Te ti nis gabimi i djalit tënd.

Për rehatinë e atij mendjefyelli ngrihesh dhe ikën natën.

— Ti flet sikur nuk është yt nip, — tha gruaja.

— Pse është im nip, s'duhet të mendojë ashtu.

Gruaja heshti. Ndoshta ngaqë u zu ngushtë a kushedi nuk i pëlqente vazhda e kësaj bisede. Edhe Gogoja nuk foli. Më ngjan se bisedën e vazhdonte në heshtjen e vet. Dëgjohej rëndë gulçima e motorit në të përpjetë. Nata po na përcillte ngadalë.

— Po pastaj, o Gogo, — foli befaz shoferi.

— Po ta thashë disa herë. «Po pastaj, po pastaj». Ti sikur nuk je mirë sonte. Një herë pyet njeriu.

— Po ti pse u nise? — tha shoferi.

— Po na kish bërë telefonatë i biri i kësaj. Shkuam bashkë në postë. Kjo seç bisedoi me të birin në kabinë. Kur mbaroi, më thotë: «Do shkoj në Vlorë.» «Pse», i them. «Për emërimin e djalit», thotë. «Unë nuk vij.» «Do njoftojmë Filipin», thotë kjo...

Gruaja e ndërpreu me një shenjë padurimi. Por Gogoja vazhdoi dhe tha se Filipi ishte vëllai i tyre. Ai punonte diku në Tiranë dhe mund ta anulonte emërimin. Gogoja shprehu bindjen se Filipi nuk do ta bënte atë ndërhyrje, ndryshe do të qe kujtuar vetë.

— Nuk e lënë punët, — e ndërpreu gruaja.

— Nuk e bën, jo.

— E ka nip, — tha gruaja.

Tani ishte Gogoja që bëri një shenjë padurimi me dorë dhe u mbështet fort në ndenjësë. Shoferi shihte me kujdes rrugën. Herë-herë shqiptonte me zë të ulët: «Ashtu, o Gogo, hə.» Nata kishte rënë e plotë. Fenerët e verdhë çanin një tunel drite gjer tej te kthesa e fundit. Pastaj makina nisi të zbriste mes pishave. Era përplasej

fort në xhama. Shoferi ndali makinën dhe i hodhi ujë radiatorit.

Në atë kohë që ai mungoi në kabinë, unë mendova për shokun tim. Ndoshta edhe tani ai mendonte ende për mua, me fytyrë të trishtuar. Thashë me vetë se herë tjetër me çdo kusht do të kthehesha në shtëpinë e tij, sepse ai ishte shoku im i fëmijërisë. Asnjëherë nuk ishim ndarë. Kur mbaruam fakultetin, atë e emëruan në Dhërm, ndërsa mua në Vlorë. Më dërgonte rregullisht letra. Ai qe martuar dhe i kishin lindur dy djem. Kohët e fundit kishte ngritur një shtëpi të re, të bukur, mes gjelbërimit. Këtë ma tregoi në klubin e fshatit. E ndjeva që ishte i lumtur.

U hap dera e kabinës dhe brenda hyri me vrull era e ftohtë e Llogorasë. Shoferi liroi frenat dhe makina u nis ngadalë.

— Ishte nxehur shumë, djalli, — tha shoferi.
— Dhe kur nxehet, prishet motori. Makina e ka nga të nxehët, njeriu nga të ftohtët.

— Edhe nga të mirat, thuaj, — u hodh Gagoja.

— Njerëzit i prish e liga, jo e mira, — kundërshtoi ai.

— I biri i kësaj nga të mirat e bën.

— Po ngjan si një i botës tani, — tha me mllef gruaja.

— Fërkoji kokën ti. Ia ushqejmë ne më parë këto mendime, ne prindërit. Ja ku po ta them: çdo gabim i fëmijës nis te prindërit.

— Boll u grindët, se më ngritët nervat! — foli shoferi.

— Nuk po grindemi, — tha Gagoja.

Makina zbriste me uturimë. Pas pak do të shfaqej deti, po këtë radhë me hijen e rëndë mbi shpinë. Fushën e Dukatit e kaluam me shpejtësi. Te kthesa e Orikumit shoferi ndali makinën dhe i ra disa herë borisë fort. Kaluan disa

minuta. Askushi nuk iu përgjigj thirrjes. Boria ushtoi përsëri. Këtë radhë tingujt mu dukën të shfrenuar. Ishte shqetësimi për kohën e humbur. Nata përcolli një çast sinjalin e borisë, pastaj ajo u tret në oshëtimën e detit. Shoferi dikë priste, por nuk tha gjë. Nisi makinën i heshtur. Pastaj ai do ta qetësonte veten.

U ndalëm diku në periferi të Vlorës. Dy udhëtarët nxituan hapat. Eca i vetëm në asfaltin e ngrohtë. Nata ishte e qetë dhe pa zhurmërimën e erës. Ndoshta në Dhërmi ende frynte ajo erë e shqetësuar. Atje tani qëndronte shoku im. Një ditë unë do t'ia tregoja atij bisedën që u zhvillua në makinë. Shoku im do të qeshte fort. Ashtu qeshte ai me dobësitë e të tjerëve. Dhe e qeshura e tij kishte me vete shqetësimin. Këtë shqetësim e kërkonte vetë jeta që të lëvizte.

Hapat e mi kumbonin në asfalt. Mendimet e mia kumbonin me zhurmë. Nata ishte e ngrohtë. Diku nga një lokal veror vinte melodia e një kënge. Qyteti po shpaloste shtratin e qetësisë. Hapat e mi nxitonin...

F Q I N J A

Për të parë fqinjën, hipja shpesh në tarracën e shtëpisë sime. Mbi tarracë ishte pjergulla. Në ditët kur bënte nxehtë, aty qe freskët nga hija e gjetheve, dhe unë qëndroja gjatë duke ndjekur lëvizjet e fqinjës në oborr. Kur më shihte, buzëqeshte me gëzim dhe tundte dorën. Shtëpia e saj ishte ndërtuar me mur guri nga i gjyshi. Vitet e fundit përpara shtëpisë ishte shtuar një ballkon mbuluar me beton, ku qe hedhur hardhia. Oborrit e rrethonte një gardh me thupra të dendura që e kishte thurur i ati për të mos dalë pulat nga kopshti. Dhe unë shpesh i flisja Klemës nga tarraca se ai gardh qe thurur edhe për të. Ajo qeshte dhe vazhdonte të punonte nëpër oborr. Klema ishte e shkathët. Ajo kishte edhe dy motra më të rritura, por e ëma, kur vinte te ne, thoshte se Klemën e kishte më punëtore. Në pushimet e verës, mbrëmjeve, ato vinin në shtëpinë tonë. Bisedat zhvilloheshin me zë të lartë dhe të tria ishin me humor të mirë. Ato lexonin shumë libra dhe vija re se kishin krijuar shije letrare gati të përbashkëta. Veçse Klema ishte disi më e heshtur dhe më e mprehtë. Vinte me trup të drejtë, pak të brishtë, flokëgështenjë me dredha, fytyrë të bardhë e të lëmuar. Kur qeshte, në faqe i formoheshin dy gropëza të vogla, që i jepnin një shprehje fëmijërore. Nëna ime

thoshte se Klema kishte ngjarë nga e ëma. Kështu kishte qenë edhe nëna e saj në rini, e bukur dhe truphedhur. Por unë thosha me vete se Klema nuk i ngjante aspak së ëmës. Nëna e saj kishte punuar gjithë kohën në tregti dhe qe bërë disi fjalëshumë. Kur vinte te ne, thurte biseda të gjata gjersa lodhej. Ndërsa i ati ishte burrë inatçi dhe pak i shoqëruar me njerëzit. Në rini të tij ishte martuar dy herë. Nusen e parë e përzuri kur ra në dashuri me nënën e Klemës, e cila ishte më e bukur e nazemadhe. Shumë shokë e miq e dënuan këtë punë, po me kohë kjo histori u harrua dhe unë nuk do ta kisha kujtuar, po të mos tregoja dashurinë e vajzës së tyre.

Dy motrat më të rritura vinin të parat. Klema vinte kur mbaronte punët. Hapte portën ngadalë dhe pyeste motrën time të vogël:

— Ç'bën Titi?

— Është në dhomë, po lexon.

— Ky Titi yt lexon shumë, — thoshte ajo duke qeshur.

Qëndronte në oborr dhe bisedonte me motrën time. Ato të dyja duheshin shumë. Unë i dëgjoja bisedat nga dhoma.

Klema gjente shkak dhe hynte. I hidhja vështrimin e qeshur. Ajo ulej diku, ku të mundte, mbi krevat, mbi divan, mbi karrige dhe më shihte me sytë e butë. Klema i druhej vështrimit tim. Për këtë më vinte inat. Shpesh vështrimi i saj ngjante mospërfillës, sikur shihte një send të përditshëm. Unë atëherë thosha se ajo diçka mendonte. Përse mendonte Klema? Nuk kisha si ta dija. Kërkoja ta lexoja në sytë e saj. Asgjë. Vetëm një vështrim i druajtur. Ndoshta dashuron dikë, thosha me vete. Herën tjetër e vështroja më me ngulm. Ajo gjendej ngushtë dhe ulte sytë. Atëherë e pyesja për të ndërruar bisedën.

— I ndau punët dada sot?

— Nuk më lë një minutë të qetë, — thoshte ajo.

Dada ishte gjyshja e saj. Ne që e njihnim, thoshim se ajo e kishte mësuar Klemën me dashurinë për punën. Dy motrat më të rritura i flisnin «çupa e dadës». Dada ishte një plakë e guditshme, pa paragjykime. Kur gjente Klemën në dhomën time, na thoshte:

— Jemi miq të vjetër. Prandaj ta doni njëri-tjetrin më tepër se vëllai motrën. Na e kanë lënë amanet pleqtë që ta ruajmë miqësinë. Dëgjove ti, çupë e dadës?

— Kur ikte dada, unë vështroja Klemën dhe i tundja kokën.

— Hë, çupë e dadës, ta ruash miqësinë.

Ajo ma kthente po me atë lëvizje.

— Hë, djalë i dadës, ta ruash miqësinë.

Sytë i kishte çapkënë kur thoshte këto fjalë. Qeshnim fort. Dy motrat më të rritura vraponin në dhomë te ne.

— Ç'ka ndodhur?

— Hë, çupat e dadës, ta ruani miqësinë.

Qeshnim përsëri me lot. Po kalonin ditët e ngrohta të verës.

Një mbrëmje dëgjova një zë që këndonte. Ishte Klema. Tingujt ishin të butë dhe të hollë si bifkat e njoma në degë.

Kjo anë e lumit ka bilbila shumë,

E mjera, moj nënë, mos më vër në gjumë!

Dua t'u shoh krahët, t'ua dëgjoj këngën.

E mjera, moj nënë, mos jam në ëndërr!?

Më poshtë Klema thoshte në këngë se një bilbil vinte te kopshti i saj dhe thërriste mëngjesin me këngë. Ajo hapte dritaren dhe dëgjonte këngën e tij që e grishte... I thashë se atë këngë-ajo po e kë-

donte bukur. Tundi lehtë kokën. Punonte në oborr dhe këndonte. E kundroja nga tarraca e shtëpisë. I thirra përsëri. Ngriti kokën, tundi dorën dhe buzëqeshi. Dhe mendova: Cili djalë do t'i pëshpëriste Klemës. fjalët e dashurisë? Çfarë ngjyre do të merrte fytyra e saj kur t'i përkëdhelnin flokët dhe ç'fjalë mund të mërmëritnin buzët e saj të holla? Pastaj kujtoja vargjet e këngës së saj. Përse nuk bënte gjumë Klema? Ç'ishte ai bilbil që shkonte te dritarja e saj? Kë dashuronte Klema? Po si mund ta pyesja. Vetëm rasti e solli vetiu këtë pyetje. Ajo gjeti mbi tryezën time disa letra të shkruara. I mori dhe lexoi me vështirësi shkrimin tim të keq. U hallakat një copë herë, pastaj i la po aty dhe më pyeti:

— Çfarë ishte shkruar aty?

I thashë se kisha bërë përpjekje për një tregim, por kisha dështuar.

— Çfarë mendon ti kur shkruan një tregim si ndodh? — tha Klema me kureshtje.

— Ndodh si në dashuri. Ke dashuruar ti, Klema?

Fytyra e saj u bë lulëkuqe fushe. Uli sytë dhe heshti.

— Ashtu ndodh edhe në letërsi, — vazhdova unë. — Bië në dashuri me të dhe gjithmonë je i pushtuar nga ethet e saj.

Në fytyrën e Klemës, u largua disi ngjyra e lulëkuqes së fushës. Më vështroi thellë në sy. Ata sy thoshin se ia kisha zbuluar sekretin e zemrës.

— Dashuria për letërsinë është shumë e fortë, është e përjetshme, siç ndodh me dashuritë e vërteta të njerëzit.

Ajo më dëgjonte pa shkëputur vështrimin. Dhe nuk e kuptova çfarë mendonte ato çaste. Vetëm heshte. Edhe largimi i saj ishte i heshtur.

Fundi i gushtit solli ditë të freskëta, me një erë të lehtë që frynte mbrëmjeve. Mbi të kuqtë e purpurt të perëndimit binte një pluhur argjendi. Nga degët e pemëve këputej rrallë ndonjë gjethë e tharë gushti. Rrushi që pjekur dhe pjergullat kishin lëshuar bark nga pesha. Dy motrat e Klemës ikën në Tiranë. Klema hyri në punë në oficinën e minierës. Ditën nuk shiheshim më, pasi edhe mua më kishte mbaruar leja. Takoeshim mbrëmjeve, kur ktheheshim nga puna. Me kalimin e kohës edhe këto takime u bënë të rralla; sepse Klemës nuk i mbetej kohë për punët në shtëpi. Ajo që hequr pak në fytyrë dhe që bërë më e heshtur. Vetëm shkëlqimi i syve i që bërë më i ndezur. E dija se nuk ishte aq e qetë sa shfaqej. Shkëlqimi i syve i buronte nga një dritë që i ishte ndezur në zemër, siç u ndodh vajzave shpesh kur i pushton dashuria.

Një mbrëmje, kur u ndëshëm në rrugicë, ajo qëndroi më gjatë se zakonisht.

— Përse nuk ke dalë nga shtëpia, — i thashë.

— Dita është e shkurtër tani. Pastaj, ndihem pak e lodhur.

— Nga sytë dukesh se do të fluturosh.

— Titi...

Nuk e mbaroi fjalën. Uli kokën dhe qëlloi me majën e këpucës tokën e tharë. Pranë gardhit era luante me gjethet e zverdhura.

— Do të të them një sekret. Dashuroj një djalë në oficinë.

Më tepër se kurrë atë çast më erdhi zor për dyshimet e fshehura. Por ndodh nganjëherë që mendimet lindin edhe jashtë dëshirës. Një forcë e jashtme i shtyn ato. Dhe e dija se një ditë do të pendohesha, pasi Klema do të m'i pohonte vetë të gjitha, si njeri i mirë.

— Gëzohem për këtë, — i thashë.

Klemës i ndritën sytë. Pastaj ajo shtoi se prindërit e saj nuk donin. Nuk pranonin sepse ajo posa kishte mbaruar shkollën e mesme dhe vitin e ardhshëm do të shkonte për studime. Dy motrat më të rritura i kishte edhe ato me studime në Tiranë, kurse ai për ata ishte pa perspektivë, do të mbetej një mekanik i thjeshtë.

— Kurse unë e dua atë. Ai është kaq i mirë, kaq i urtë. Më pret çdo mëngjes dhe rrugën e bëjmë bashkë.

— Kisha përpara një tjetër Klemë. Po nuk kish-te ndryshuar aq shumë sa mendoja unë. Vetëm af' zjarri i brendshëm i shpirtit, që qëndron fshehur te çdo vajzë përpara dashurisë, po i shfaqej tani. Pás disa ditësh, në mbremje, kur ishim mbledhur të gjithë në kuzhinë pranë sobës së ngröhtë, nëna ime tha se Klemën e kishte kërkuar për nuse një djalë që punonte në oficinë me të. Ata nuk kishin pranuar. Madje babai i Klemës ishte sjellë ashpër me djalin duke i thënë të mos i shkelte më në shtëpi. Mendova për dëshpërimin e Klemës. Çfarë kishte thënë ajo? Mos qe trembur? Mos kishte qarë? Po ai mekaniku? Ndoshta qe thyer, ndoshta qe penduar për këtë dashuri. Nuk doja që ata ta braktisnin dashurinë. Unë, që i kisha dëgjuar fjalët e Klemës, e dija se sa e rëndë do të ishte ndarja për të dy.

Moti po ftohej. Era dridhte nëpër degët e zhveshura të pemëve ndonjë gjethë të harruar. Kishin filluar shirat e vjeshtës së fundit, të rrëmbyera, të rënda e të gjata. Tani nuk dilja më në tarracë. Klemën e shihja rrallë. Nëna ime thoshte se Klemën e kishin urdhëruar të mos lëvizte mbremjeve nga shtëpia dhe atij djalit në oficinë të mos i fliste. Dhe ajo nuk kishte bërë zë. Qëndronte pranë dadës dhe qante. Nëna më tha se dada qe grindur një mbremje me të birin. Po

Klema përse nuk fliste? Vërtet nuk do t'i fliste më atij djali?

Kaluan disa ditë. Vjeshta e uli qiellin e rëndë më pranë tokës. Shiu nuk pushonte. Mbrëmjeve ai bënte zhurmë mbi tarracën e shtëpisë. Për këtë mezi e ndiem trokitjen e derës. Në kuzhinë të gjithë po heshtnim. Nëna na kishte thënë se Klema atë mbrëmje nuk qe kthyer në shtëpi. Kishte ikur me atë djalin. Derën e hapi motra e vogël. Kishte ardhur vëllai i Klemës dhe më kërkonte mua. Ai më tha se bashkë me babanë e tij do të shkonim të merrnim Klemën. U nisëm nëpër shi. Babai i Klemës ecte përpara, unë dhe vëllai i saj pas tij. Mendime të shumta më rrihnin në kokë, si shiu i rëndë i vjeshtës. Ç'do të mendonte Klema për mua? Po dada e saj e mirë? Nuk e shpjegova dot pse ajo ecja jonë natën nëpër shi mbartte me vete shqetësimin. Dhe këtë shqetësim ne po shkonim t'ia qepnim Klemës si pullë. I thirra të ndalnim. Zëri im doli i zbehtë dhe u tret në zhurmimin e shiut. Do t'u thosha se nuk kishim të drejtë të kthenim një vajzë nga rruga e dashurisë. Por nuk fola. Ata do të mendonin keq për mua dhe ndoshta do të prishej miqësia e vjetër. Mëria me fqinjin është e rëndë.

Shiu binte me rropamë, sikur donte të fshihet me zhurmën e vet gjurmët tona. Mbërritëm pa zë. Mekaniku banonte në një apartament në katin e tretë. Gjithmonë udhëhiqte babai i Klemës. Ai hapi derën pa zhurmë dhe hyri brenda. Hyri dhe djali i tij. Unë qëndrova jashtë te shkallët. Prita një minutë, dy. Dera kishte mbetur gjysmë e hapur. Në dhomë bëhej një bisedë e lehtë. Nuk e di sa minuta kaluan. Doli vëllai i Klemës, pastaj ajo dhe i ati, që e shtrëngonte fort për krahu. Zbritëm shpejt shkallët dhe dolëm në shi. Ecnim në heshtje. Sikur kishim rrëmbyer diç-

ka dhe po na ndiqnin. Shiun nuk e ndienim. Dëgjoja si gulçonte Klema. Pranë shtëpisë ngadalësuam hapat. Iu afrova Klemës t'i flisja. Për çudinë time, vura re se ajo qante.

— E rrëmbyet? — pyeta vëllanë e saj.

— Jo, erdhi vetë, — tha ai.

Po përse qante atëherë Klema? Përse nuk më ktheu përgjigje kur i fola? Ndoshta në errësirën e rëndë të vjeshtës nuk më njohu. Te porta e shtëpisë unë nuk u ktheva. Vëllai i saj m'u lut të hyja. Kundërshtova dhe ika. Kur më pa nëna, më pyeti me kureshtje.

— E rrëmbyen, — ia ktheva unë.

Shkova në dhomë të ndërrohesha. Nëna u fut në kuzhinë dhe nisi të pëshpëriste me babanë. Motra e vogël ngriti kokën nga shtrati dhe më pyeti:

Ku është Klema?

— Po fle. Fli dhe ti tani, — i thashë.

Shiu jashtë trokëllinte butë mbi betonin e tarracës. Gjumi nuk po më zinte. Padashur isha bërë kundër Klemës. Mendimet e mia të gjata u torën bashkë me shiun, gjersa ra mëngjesi i mugët i dimrit.

Disa ditë Klema nuk doli në punë. Nuk e lejonin të dilte. Edhe unë nuk e pashë. Kisha filluar t'i fshihesha. Më dukej se vështrimi i saj do të më qortonte për atë natë dhe unë nuk do të mund t'i bëja dot ballë dëshpërimit të saj. Por nuk ndodhi ashtu. Një mbrëmje, posa isha kthyer nga puna, Klema hyri në dhomën time e heshtur dhe u ul, siç bënte zakonisht në stinën e verës. Nuk pata kurajë ta shihja në sy.

— Erdhe të më qortosh, — fola unë ngadalë.

Klema mohoi me kokë dhe flokët iu tundën si t'i kishte rrahur puhiza e vjeshtës. Ata flokë që kohë më parë kisha menduar se kush do t'i

përkëdhelte i shtyrë nga ndjenja e dashurisë. Ajo qëndronte e heshtur.

— Ata më gënjen, — foli ajo. — Kur hyri babai brenda, heshtja u bë kaq e rëndë, sa ngjante se na rëndonte supeve. Ne të gjithë nuk iu përgjigjëm përsëritjes së tij. Hajde në shtëpi, tha babai, të bëjmë dasmën dhe martohuni. Në ambientin e familjes do të kisha rendur e bindur pas tij, i shtyrë nga ajo hije frike që kam trashëguar nga fëmijëria. Por atje e ndjeva veten të fortë dhe refuzova në fillim. Hajde, hajde, tha babai, do ta mbaj fjalën. Pashë atë. Ai nuk foli. Vetëm më vështroi thellë. Ika. Vështrimi i tij nuk m'u shqit nga mendja. Edhe tani e kujtoj dhe s'mund të rri e qetë. E di, ai më pret...

Pra kishin gënjyer atë dhe mua. Më erdhi përsëri turp që kisha qenë pjesëmarrës i atij rrëmbimi atë mbrëmje. Klema qëndroi gjatë dhe ne më tepër heshtëm duke bluar mendimet tona.

Të nesërmen shkoi në punë. Në mbrëmje erdhi në dhomë dhe tha se nuk mund të ndahej nga mekaniku. Atë ditë qenë takuar fshehurazi. Ai kërkonte ndihmën e saj. Klema e kishte qetësuar se babai do të bindej. Po thellë në shpirt ajo e kishte kuptuar se ai nuk do të bindej kurrë. Dhe pas disa ditësh, kur i thanë se e bija takohej përsëri me mekanikun, ai e hoqi nga puna. E mbyllur gjithë kohën në shtëpi, ajo bluante mendimet e saj të gjata. Në mbrëmje vraponte tek unë. Ia dalloja thellë dhembjen e dashurisë. Qe hequr edhe pak e në fytyrë i nderej një hije dëshpërimi. E shihja kështu dhe pyesja veten si mund ta kalonte ajo kohën në vetmi me zjarrin e dashurisë në shpirt. Në vetminë e gjatë, ndoshta do të kishite përsëritur me qindra herë vargjet e këngës së saj.

*Kjo anë e lumit ka bilbila shumë,
E mjera, moj nënë, mos më vër në gjumë!...*

Pastaj përfytyronte bilbilat te kopshti. Njëri syresh shkëputej dhe i çukiste në dritare. Mos qe në ëndërr Klema? Ç'ishte ai zog që i çukiste në dritare?... Zgjohu, Klema! Jashtë kanë çelur lulet, po tundet gjethja nga filladi, po këndojnë bilbilat. Vashat janë bërë dy e nga dy dhe po këndojnë këngën e dashurisë... Jo, ato nuk janë vasha janë lauresha që thërresin në mëngjesin e bardhë shokun e tyre që tund me këngë degën e njomë të trëndafilit... Jo, ai nuk është bilbili, po fytyra e dashur e atij që do Klema... Dhe ajo hap sytë e sheh me dëshpërim borën mbi kërcenjtë e vjetër që i ka zhveshur dimri. Sa dëshpërohej Klema kur shihte ëndrra të tilla! Shpesh ëndrrat sjellin dhembje, sepse ndodh që i kapërcejnë kufijtë e jetës. Po te Klema përse të ndodhë kështu? Dashurinë e kishte në shpirt, në sy; atë që dashuronte, e kishte pranë dhe s'mund ta shihte.

Më parë se të largohej, ajo më tha:

— A mund ta takosh atë?

E kishte fjalën për mekanikun. U mendova një çast. Duhej të bëja diçka për Klemën. Vetëm ashtu do të kisha mundësi ta harroja natën e rrëmbimit. Tunda kokën në shenjë pohimi. E takova të nesërmen pa shumë vështirësi. Ai më njihte, sepse Klema i kishte folur për mua. Edhe ai mbartte të njëjtin shqetësim për dashurinë. Kur e pyeta se ç'mendonte të bënin, ai ma ktheu:

— E pres në shtëpi Klemën.

Ia thashë asaj këto fjalë në mbrëmje. Sytë i ndritën nga një zjarr i patreguar dhe tha:

— Do të iki përsëri.

Një mëngjes, së bashku me mekanikun, e pritëm te porta e saj. Binte përsëri shi. Dita ishte e mugët, me re të rënda dhe me zhaurimë shiu nëpër ullukë. Mekaniku vështronte shpesh nga shtëpia e saj. Rrjeta e dendur e shiut dhe degët e zhveshura të pemëve rrethonin shtëpinë si ta mbronin nga retë që vazhdonin të zbritnin drejt tokës. U hap dera, po Klemën nuk e pamë. Dëgjuam vetëm hapat e saj që bënin zhurmë në rrugicën me ujë. Ikëm shpejt. Shiu rimonte mbi çadra. Binte me forcë sikur donte të fshihte gjurmët tona. Dhe nuk e di pse pata dëshirë që të binte e të binte dhe t'i lante përgjithnjë ato gjurmë të nxituara.

Te shkallët unë qëndrova. Klema m'u lut të hyja.

— Më presin në punë, — u thashë dhe zbrita.

— Titi, — thirri Klema, më arriti dhe më puthi në të dyja faqet. Në dritën e bardhë që i binte në fytyrë pashë se sytë i kishte të lëngëzuar. Ndoshta i kishte nga lumturia.

Ja, kjo ishte historia e fqinjës sime. Tani ajo është grua e martuar dhe ka lindur një vajzë të bukur. E takojmë shpesh, por ajo ende nuk ka ardhur te ne. I ati është tepër inatçi dhe nuk pranon të pajtohet. Kurse Klema mezi e pret ditën që do të vijë te dada e saj dhe te shtëpia e fëmijnisë.

ERDHI VJESHTA

Kolë Marina qëndroi në derë të shtëpisë. Në oborr që shtruar një qilim gjethesh nga shtrati i hardhisë. Më tej lisi dhe pjergulla e harlisur në trungun e tij qenë zverdhur nga vjeshta. Pastaj vinte rruga që të çonte në qendër të fshatit. Ai hodhi ngadalë hapat në oborr dhe gjethet i kërcitën nën këmbë. Iu duk se zhurmuan më tepër se zakonisht. Ndoshta ato kërcitën vërtet ashtu, sepse hapat e tij ishin të rëndë atë ditë. Era ia plekste flokët e zbuluar dhe, kushëdi, mbase donte t'i shikëpuste ndonjë fije floku, siç bënte me gjethet e zverdhura, po lëngu i Kolë Marinës nuk qe tharë ende gjersa ai mbahej në këmbë.

Kishte ditë që qielli nuk po gjente qetësi në kaltërsinë e vet. Herë-herë era frynte me forcë dhe shpërndante gjithandej gjethet, ndërsa diellin e zbehnin retë që merrnin vrap nga frynte era. Edhe Kolë Marina nuk po gjente qetësi në trupin e vet ditët e fundit. Jeta e tij kishte lënë gjurmë. Punoi, luftoi, u gëzua, u hidhërua, po ja, erdhi një ditë që s'mund të bënte asgjë nga këto. Një ditë ai do të plakej, gjunjët do t'i thernin dhe s'do ta mbanin dot peshën e shpatullave, do të qëndronte ca kohë shtrirë duke kujtuar të shkurarën e duke prekur me gishtërinjtë e ngrirë sendet që kishte pranë. Kësaj nuk i shmanget dot

njeriu, sado i fortë të jetë në jetë, sepse pleqërinë e kanë borxh të gjithë. Po që të vinte atë vjeshtë, këtë nuk e besonte Kolë Marina.

U çapit ngadalë nëpër oborr. Nuk ishte më ai Kolë Marina i parë, që përthyente hekurin dhe bënte dy norma në kooperativë. Tani nuk kishte forca as sa të kalonte portën e oborrit e të shkonte gjer te lisi. Sa i vjetër ishte ai lis! Më i mocëm se Kolë Marina. U çapit edhe pak dhe ndali. Kishte mbetur në mes të oborrit. Plaka e tij iu afrua dhe i dha bastunin. Kolë Marina e flaku tej. Ajo e pa me frikë. Ai u ul në postiqe, pranë pusit, mbylli sytë dhe mori frymë thellë. Trupin e kishte të rëndë si ta kishin rrahur me thupër. Kishte dëgjuar se vdekja të vjen kur të rëndohet trupi. Po Kolë Marina nuk po i dëgjonte trokitjet e saj. Vetëm ndiente lodhje dhe donte të shtrihej, të mbyllte sytë e të mendonte gjatë. Plaka po e shihte e shqetësuar. Po si ta ndihmonte? Kolë Marina nuk pranonte të thërritje mjekun. Nuk pranonte t'i vije edhe krahun kur ecte. Në jetë kishte qenë i fortë dhe asaj i kishte bërë ballë vetë. Dorën nuk e kishte shtrirë kurrë. Rriti fëmijët dhe i martoi. Të voglin e mbajti në shtëpi. Jo, nuk e kishte mbajtur ai, e mbajti fshati. E kishin vënë në krye dhe drejtonte kooperativën.

Plaka i solli kafen, të vetmen gjë që pinte ditët e fundit. Ai e piu me vështirësi. Duart i dridheshin. Tani plaka nuk i fliste më. Më parë edhe e prishte fjalën me të.

— Mibete ulok, sikur të kanë qëlluar me lëmsh në kokë. Dil në dynja me shokët, — i thoshte ajo.

Ajo nuk e kishte kuptuar sëmundjen e tij. Ndoshta edhe e kuptonte po nuk donte ta besonte, sepse pas kësaj vinte gjëma e madhe. Asaj i trembej më tepër se kujtdo, edhe pse e dinte

se një ditë ajo do t'i trokiste në derë. Por Kolë Marina nuk u jepte rëndësi fjalëve të saj. Sa herë punët nuk shkonin mirë, plaka e tij e prishte qetësinë e nervave. Kjo ndodhte kur ata mbe-teshin vetëm dhe ajo s'kishte me kë të shkëm-bente dy fjalë. Kolë Marina po bëhej i heshtur dita-ditës.

Plaka iku me filxhanin e kafes. Ai qëndroi edhe pak mbi postiqe, pastaj mblodhi forcat dhe eci nëpër oborr. Po shkelte ngadalë çdo pëllëmbë të tokës, pranë gardhit, pranë pusit, pranë pemëve e hardhive. Mbase donte të nxirrte mallin e fundit të asaj toke ku kishte mbjellë kujtimet e jetës. Qëndroi te lisi. Ai lëshonte zhurmën e thatë të gjetheve. Kolë Marinës i ngjau se ai qante. Pse, qan lisi? Kolë Marina tha jo. Qanin gjethet, jo lisi. Edhe gjethet jo, po qante era në to. Kaloi pëllëmbën në lëkurën e ashpër të lisit dhe u kthye. Mbase nuk do të kishte më forca të vinte herë tjetër aty. Rruga e kthimit e lodhi. Plaka e tij po e ndiqte nga dera e shtëpisë. Ai u ul mbi postiqe dhe ngriti sytë drejt saj. Edhe ajo e vështroi në sy. Të dy shpirtrat e plakur u qetësuan. Plaka erdhi dhe u ul pranë tij. Dielli po ngrohte mesditën. Nga të çarat e reve ai hidhte dritën e bardhë. Në oborr qe hedhur hija e çrregullt e shtratit të hardhisë. Kolë Marina pyëti plakën përse heshti era. Plaka hodhi sytë lart. Jo, era nuk kishte heshtur, gjethet tundeshin me zhurmë, por ai, plakuri i saj, nuk po ndiente më. Kolë Marina foli përsëri:

— Po bie gjethja e këtij moti, plakë.

Plaka nuk iu përgjigj, po vështroi përçark oborrit.

— Pas dimrit do të çelë gjethi i ri.

Fjalët e tij treteshin në zhurmën e natyrës. Era i merrte dhe i çonte tej, ku rritej pylli me lisa.

Plaka nuk foli përsëri. Ajo mendohej. Përse mendohej ajo? Kolë Marina e vrau mendjen, po nuk e gjeti. Kushedi, mbase për pleqërinë, për vitet që ikën, për fëmijët që u rritën dhe u bënë zotër të vetes, për djalin e vogël që nuk po kthehej për drekë. Kjo plaka e tij e vriste shumë mendjen. Askush nuk e ndal dot jetën, mendoi ai. Ajo ecën, lëviz. Dita e re është shpresë e re. Ja, po ikte edhe kjo vjeshtë, ashtu si kishin ikur të tjerat, ashtu si do të iknin edhe ato që do të vinin. Dhe njerëzit do t'i shkruanin ato në historitë e tyre. Ai pyeti plakën:

— Çfarë dite është sot?

— E shtunë, — tha ajo.

— Në cilin môt si kjo vjeshtë?

— Ditët e fundit je marrësuar fare! Si harrove se vjet si sot nÿsja e vogël lindi djalë, — foli plaka.

— Iku viti, plakë! Kjo vjeshta sivjet po mban thatë.

— Ashtu të duket ty. Kjo është si vjeshtat e tjera. Njëloj janë, — tha plakë.

Pastaj heshtën disa minuta. Kolë Marina foli përsëri:

— Po ky djali i vogël, përse nuk u kthye për drekë?

— Ka shkuar në rreth se ka një mbledhje me shokët.

— Po na jep mend tani, moj plakë. U plak Kolë Marina.

— Ti po marrosesh. Ke ditë që nuk di ç'thua.

— Përse nuk erdhi djali?

— Po të thashë që ka shkuar në komitet, — tha plakë.

— E po në luftë nuk ka shkuar. Me shokët është. Pse nuk erdhi? Unë isha në luftë atëherë

dhe një ditë e gjysmë e bëra rrugën. Ti më prite atëherë.

Kolë Marina kujtoi vitet e shkuara, të Luftës së Njëzetës, kur e hodhën hasmin në det. Nga ajo luftë kishte marrë një kujtim në krah. Çdo dimër plaga e plumbit i therte kockën... Plaka mbante vesh frymëmarrjen e tij. Përreth dëgjohej vegjë e madhe e natyrës që endte qilimin vjeshtor. Dielli u fsheh prapa reve dhe në tokë u nder hija e tyre. Pastaj ai doli përsëri dhe përsëri u fsheh. Kjo lojë do të vazhdonte gjersa të plaste gjethi i ri. Befas Kolë Marina mërmëriti:

— Eh, lum i pari, që thotë erdhi behari.

Plaka e vështroi tinëz me bisht të syrit. Kolë Marina qe shkrire një me natyrën. Ishte mirë aty, mbështetur në murin e pusit. Gjuinjët nuk e mbanin të ngrihej. Mirë ishte. Ja, plakën e kishte pranë, shtëpinë e kishte të re, të bukur, fëmijët të martuar dhe në punë e kishin nderuar... Po kjo plaka e tij kishte fialë atë ditë. Kështu bëhej ajo kur sëmurej ai. I dhembte zemra. Kishte kaluar një jetë të tërë me të. Ngadalë iu kujtuan vitet e rinisë. Kolë Marina psherëtiu. Këto vitet e rinisë hapin një plagë në zemër, që vitet e pleqërisë e lëndojnë, më pas. Kolë Marina ndjeu vërtet dhembje në shpirt. Ai pati dëshirë të këndonte. Kështu e largonte dhembjen. «Kumbull, kumbull, nga paske humbur», sollti ndër mend fjalët e një kënge të vjetër. «Isha në fshat, më mbajtën për dankë.» «Këngë dhe zemër të bardhë.»

Plaka po mendohej.

— A ia marrim një herë, o plakë, — tha ai ngadalë.

Plaka tundi kokën dhe tha jo.

— Këndo, t'u bëfsha, moj plakë.

Ajo u tremb nga fjalët e tij.

— Të ka rënë nuri i mëngjesit sot.

— U çmende ti! Korba, që nuk thirra djalin.

— Mos u merakos, plakë, ai do vijë.

Plaka mërmëriti dhe qortoi veten që e la djalin të largohej.

— Më jep një ujë, plakë, — i foli Kolë Marina.

Ajo u ngrit dhe vrapoi te pushi. Ai e ktheu sapllakun më nge. Në degët e hardhisë cijatnin zogjtë.

— Erdhën gushëkuqët, — tha ai dhe la sapllakun në tokë.

Vjeshta rrëzonte gjethet. Zogjtë kërcenin nëpër degë. Era shpërndante gjethet dhe cicërimat e tyre. Dielli po ulej drejt kodrës. Në qiell fluturonin gjethe të thara. U dëgjuan zhurmë hapash. Plaka lëvizti dhe u ngrit. Ajo mbajti vesh. Në rrugën e fshatit po ecnin tre njerëz. Ata vunë re pusin dhe ndalën. Plaka i kuptoi nga shenja që bënë dhe ua bëri me kokë të shkonin. Ata u ulën pranë pusit. Rruga e gjatë i kishte lodhur. Pinë ujë dhe u çlodhën një copë herë. Plaka i pa me kujdes. Ishin tre burra zeshkanë, pjesëtarë të një orkestre popullore. Shkonin në një dasmë, në fshat. Më i moshuari mbante varur në qafë gërnetën. Fytyrën e kishte të gjatë e të hequr. Në krah të tij qe ulur një mesoburrë me mustaqe të zverdhura nga nikotina, i cili mbante fizarmonikë. I treti, që mbante defin, ishte më i ri.

Kolë Marina qëndronte i përhumbur. Asgjë nuk ndiente. Ata e vunë re dhe më i moshuari i tha plakës:

— Plaku yt?

Ajo tundi kokën.

— Cfarë ka?

— Është keq. Nuk e mbajnë këmbët.

Ata panë Kolë Marinën që dremiste. Era ulë-

rinte në degët e hardhisë. Kolë Marina u tund nga vendi, pastaj u qetësua përsëri. Burri me mustaqe i bëri shenjë plakës për t'i thënë se a mund t'u binin pak veglave për Kolë Marinën. «Mirë», tha ajo me kokë. Tingujt e kabasë popullore u lëshuan ngadalë, pushtuan aërin, pastaj era i rrëmbeu në vrapin e vet. Kolë Marina lëvizi. Plaka e tij pa me frikë nga ai. Kolë Marina lëvizi përsëri dhe përpëliti qepallat. Ngjante se po hidhte valle në ëndërr. Pastaj ai çeli sytë ngadalë. Ngriheshin tingujt dhe binin gjethet në oborr.

Orkestra pushoi. Kolë Marina mbeti shtrirë. Vallja po i ushtonte ende në vesh. Ai lëvizi ngadalë, u rrotullua paksa në postiqe, mbloodhi forcat dhe u ngrit me mundim në këmbë. Gjunjët i therën. Mysafirët e panë të shqetësuar, po Kolë Marina lëvizi dhe u mbajt te muri i pusit. Asnjeri nuk e kuptoi se ç'kërkonte. Ai po bënte shenjë të fillonte vallja. Gërnetat nisi shtruar. Kolë Marina ngriu në fillim, pastaj tundi lehtë kokën sa majtas, djathtas, ngriti njërin dorë në afër dhe lëvizi gishtërinjtë ngadalë. Hapin e parë e hodhi të rëndë, aq sa u dëgjua goditja në tokë. Trupi po i dridhej. E kapën ethet e valls, u lëkund lehtë sipas ritmit, përkuli trupin dhe hodhi hapin tjetër. Plaka iu afrua pranë dhe ai mbështeti njërin dorë te supi i saj. Kështu e hoqi vallen gjer në fund Kolë Marina. Kur mbaroi, u mbështet në postiqe dheanoi kokën i lodhur. Plaka u ul pranë dhe dëgjoi frymëmarrjen e nxituar të tij. Kolë Marina qëndroi gjatë ashtu. Kur hapit sytë, mysafirët qenë larguar. U ngrit ndenjor dhe vështrroi përreth. E kuptoi se kishte dremitur gjatë. Po ndiente nevojë të lëvizte. Plaka e tij nuk ia shqiste sytë e rrudhur.

- Dëgjoj saze, — tha ai pas pak.
- Bëjnë dasmë, — u përgjigj plaka.

Ai mbeti një çast i menduar.

— Kanë marrë saze, — foli ai përsëri.

— Kanë dasmë, martohen. Dasma mbjell fëmijë. Pa fëmijë jeta mbetet këtu te ne, në rrudhat tona, — tha plaka.

Dielli po perëndonte. Prej andej Kolë Marina nuk e shihnte, por e kuptoi sepse hija è kodrës po zgjatej. Era nisi të frynte më me forcë, sikur do të shkulte pemët nga rrënjët. Kolë Marina vështroi plakën. Edhe ajo nuk ia shqiste sytë.

— Ç'ke? — pyeti ai.

— Hiç, — ngriti supet ajo.

— Djali ende nuk erdhi!

— Në rrugë duhet të jetë, — tha ajo.

— Ai ka punë. Do punojë për jetën. Unë kot merakosem për të, — tha Kolë Marina.

Heshtën gjatë duke bluar seçili mendimet e veta.

— Dëgjoj saze, — tha ai përsëri.

Ajo tundi kokën, edhe pse nuk dëgjoji gjë.

— Vemi edhe ne, plakë! Nuk është mirë të veçohemi.

Ajo u mundua ta ndalte. Ai u ngrit dhe hodhi hapat duke u lëkundur. Po me atë hapa ai doli në rrugë. Ajo e ndoqi pas, edhe pse e kuptoi që ai nuk do të arrinte dot.

Mbi tokë frynte me zhurmë era e thatë. Nga qendra e fshatit ajo sillte këngët e dasmave.